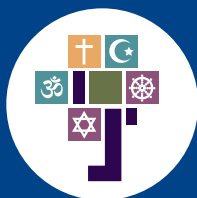

Erika Willander

Sveriges religiösa landskap

– samhörighet, tillhörighet och
mångfald under 2000-talet

SST:s skriftserie

Nr 8

Sveriges religiösa landskap

– samhörighet, tillhörighet och
mångfald under 2000-talet

Erika Willander

Myndigheten för stöd till trossamfund
Stockholm 2019

Erika Willander

Sveriges religiösa landskap – samhörighet, tillhörighet och mångfald under 2000-talet

SST:s skriftserie, nr 8

Myndigheten för stöd till trossamfund (SST)

Box 14038, 167 14 Bromma

Tel 08-453 68 70

info@myndighetsst.se, www.myndighetsst.se

Redaktör: Max Stockman

Språkgranskning: Olle Stockman

Form: Helena Wikström, HewiDesign – www.hewistuff.se

Tryck: DanagårdLiTHO, 2019

ISBN: 978-91-983453-3-9

Innehållsförteckning

Författarens förord	4
Kapitel 1.	
Kartan och landskapet: En introduktion till rapportens innehåll	7
Kapitel 2.	
Hur utövas religion?	23
Kapitel 3.	
Hur många tillhör olika religioner?	33
Kapitel 4.	
Vad innebär de olika religionstillhörigheterna?	47
Kapitel 5.	
Vem tillhör vilken religion?	57
Kapitel 6.	
Religiös tillhörighet och social sammanhållning	69
Kapitel 7.	
Nya landmärken med en ny karta: Avslutande reflektioner	81
Referensförteckning	89
Metodbilaga	95

Författarens förord

DEN HÅR RAPPORTEN HANDLAR OM RELIGIÖS MÅNGFALD I SVERIGE. Den innehåller beskrivningar av hur många som tillhör olika religioner i Sverige idag, den fördjupar kunskapen om vad det innebär att tillhöra en religion och den berör frågor om social sammanhållning och synen på medborgarskap.

Rapporten är skriven för att frågor om religiös mångfald och dess förutsättningar engagerar många, oavsett om man själv betraktar sig som religiös eller inte. En myndighet som märkt av detta engagemang är Myndigheten för stöd till trossamfund (SST). Varje år sammanställer myndigheten statistik över bidragsberättigade organisationer och dess aktiva medlemmar. Många använder denna statistik som ett faktaunderlag för hur stora olika religiösa grupper är i Sverige. De får då en detaljerad beskrivning av en del av det religiösa landskapet, nämligen de som är berättigade till statliga bidrag. Andra – som tillhör religioner som inte får statsbidrag eller tillhör Svenska kyrkan, som har ett eget system för medlemsavgifter, eller de som inte tillhör någon religion, finns inte med i beskrivningen. Statistiken över hur stora de olika grupperna som erhåller bidrag är innehåller heller inte information om inställning till religion. Därför har den här rapporten tillkommit på SST:s initiativ för att utöka och nyansera faktaunderlaget om religiös mångfald. Medarbetare vid SST har också bidragit aktivt för att fördjupa förståelsen utifrån deras olika expertområden. Jag vill särskilt tacka Max Stockman för allt arbete och engagemang för föreliggande rapport. Max har redigerat bokens innehåll och tagit det huvudsakliga ansvaret för faktarutor och bildmaterial.

Analyserna i rapporten har genomförts i enlighet med samhällsvetenskaplig forskningsstandard.¹ Grunden är enkätdata insamlat av SOM-institutet vid Göteborgs universitet (SOM är en förkortning av Samhälle, Opinion, Medier). SOM-institutets data har tillgängliggjorts av institutets föreståndare Johan Martinsson och tidigare föreståndare Henrik Ekengren Oscarsson.

I enlighet med samhällsvetenskaplig forskningsstandard har SOM-enkäterna skickats ut till ett representativt urval av Sveriges befolkning. Att ett urval är representativt betyder att urvalet kan betraktas som ett Sverige i miniatyr. En förutsättning för representativiteten är att de som ombes svara på enkäten slumpas fram eller lottas fram. Det är alltså viktigare vilka som svarar än att man väljer ut ett mycket stort antal som svarar. På så sätt kan en befolkning på 10 miljoner representeras av ett urval som inte uppgår till fler än 1500 svar.

De som valts ut för att svara på enkäten har informerats om att deras medverkan är helt frivillig. Väljer man att delta lämnas samtycke till att svaren kommer att användas för vidare analys och publikation, så länge analysen och publikationen följer forskningsetiska principer. En sådan princip är att ingen enskild ska kunna identifieras. För forskare innebär det att de analyserar avidentifierade enkätsvar. Ingen information om personnummer, namn eller adress finns med.

Analyserna genomförs alltså inte på ett register av individer, utan på information om vad anonyma individer svarat på enkätfrågor.

När analyser ska publiceras höjs kraven på åtgärder i syfte att tillgodose att ingen enskild ska kunna identifieras. Ett beprövat sätt att åstadkomma anonymitet vid publikation är att inte redogöra för resultat där bara ett fåtal individers svar finns att tillgå. I förestående rapport har en nedre gräns på minst tio svar tillämpats. Eftersom förhållanden mellan minoritets- och majoritetsreligioner är relevanta för analysen bidrog den nedre gränsen till att enkätsvar i vissa fall summeras till femårsperioder. En religion som omfattar en procent av befolkningen (15 svar av totalt 1 500 svar ett enskilt år) representeras på så sätt av 15 svar gånger fem år = 75 svar snarare än 15.

Att summera svar i femårsperioder var möjligt eftersom SOM-undersökningar genomförs varje år sedan 1988. Analysen bygger på data från 1988 till 2016, men med ett fokus på de senaste tio åren (2007–2016). Tioårsperioden analyseras ibland år för år, men när antalet svar understigit tio har femårsperioder använts (2007–2011 samt 2012–2016). Eller så har tioårsperioden redovisas i sin helhet.

Analys av god samhällsvetenskaplig standard bör kunna replikeras eller genomföras på nytt med samma resultat. För att detta ska vara möjligt behöver det tydligt framgå hur enkätsvar hanterats. De resultat som används behöver också finnas tillgängliga för replikering eller vidare analys. De enkätundersökningar som använts i undersökningen finns i anonymt format tillgängliga för forskningsändamål via Svensk nationell datatjänst (Göteborgs universitet).

Analyserna och resonemangen i rapporten har också granskats av två sakkunniga forskare: Lennart Weibull (Göteborgs universitet) och David Thurffjell (Södertörns högskola). Att göra analyser till föremål för granskning är en viktig del i att säkerställa forskningsresultats giltighet. Som forskare och författare vill jag rikta ett stort tack till Lennart Weibull och David Thurffjell för deras arbete. Jag vill också passa på att understryka att ansvaret för eventuella misstag eller felaktigheter vilar på den forskare som genomfört analyserna, dragit slutsatser och skrivit om resultatet.

Jag har valt att ta upp de överväganden jag gjort i förordet för att jag ofta möter en slags hatkärlek till samhällsvetenskaplig statistik om religion. Kärlekssidan tar sig uttryck i att alla analyser – helt oavsett hur de genomförts – betraktas som sanna och korrekta för att de presenterar siffror. Men de som okritiskt gillar statistik blir ofta förbryllade över hur olika uppgifter kan motsäga sig varandra. Hänsyn tas inte alltid till att statistik och statistisk analys kan vara av olika kvalitet. Den mindre uppskattande sidan, däremot, drar all statistik över en kam. Det är inte ovanligt att de som har en negativ inställning menar att ingen relevant kunskap om religion kan ha sin grund i siffror. Genom att vara tydlig med de överväganden jag gjort hoppas jag att det framgår

att statistiska analyser varken är alltigenom bra eller dåliga. De är resultatet av ett hantverk – ett hantverk som har sin utgångspunkt i en forskningstradition med tillhörande etiska principer.

För att illustrera siffrorna och resonemangen i rapporten används religiöst aktivas svar på frågor som: Vilka är de största utmaningarna för att bedriva verksamhet i Sverige, och vilka förändringar har skett det senaste decenniet? Svaren samlades in genom att ett fåtal öppna frågor ställdes till representanter för samfund som erhåller bidrag av SST eller som intresserar sig för SST:s arbete. Sammanlagt valde ett 30-tal samfund att svara på frågorna. Ett tio-tal av dessa svar har valts ut eftersom de tydliggör eller nyanserar de statistiska resultaten.

Rapporten är skriven utifrån ett sociologiskt perspektiv. I det här sammanhanget innebär det att det människor associerar med det religiösa beskrivs och analyseras utan att religioners teologiska övertygelser värderas.

Erika Willander,

forskare i sociologi, Uppsala universitet, mars 2019

1

Kartan och landskapet

Detta första kapitel är en introduktion till rapportens innehåll och varför rapporten har kommit till. Som ett huvudsyfte finns ambitionen att teckna en aktuell och relevant karta över det religiösa landskapet. I kapitlet ges också en kortare historisk tillbakablick på frågor om religiös mångfald i Sverige.

ANTAGANDEN OM RELIGIÖS MÅNGFALD står i centrum för många samtal om religion. Ett exempel är tesen om att religionen blivit mer synlig i Europa. Tidsmässigt var det just efter millennieskiftet som forskare och filosofer började tala om att religionen fått en ny synlighet. Det förklarades med att religion blivit ett ämne för politisk konflikt när många länge antagit att religionernas samhällsinflytande minskat eller till och med tillhörde det förflutna.

Alla höll inte med om att synligheten var ny. Kritiker menade att detta bara var nytt för dem som var övertygade att religionen höll på att försvinna. Människor har alltid varit religiösa, menade dessa kritiker, men kanske har religiositeten fått nya uttryck.

Ytterligare andra menade att synligheten beror på de principer som länder i Europa använder för att reglera religion och inte på hur många som är religiösa. De som utformar principerna bör inte förutsätta att religionernas roll minskar. Då riskerar man att förbise eller förringa frågor om hur mänskliga rättigheter, såsom religionsfrihet, ska tillgodoses.²

En anledning till att religiös mångfald berör många är att begreppet är mångbottnat. Dess innebörder kan liknas vid ett landskap. Det religiösa landskapet har en viss utbredning (hur många som har en religiös tillhörighet), terräng (förutsättningar, reglering och villkor för religiös tillhörighet) och gränser (olika religiösa samfund och tillhörigheter). Ett landskap kan härutöver innehålla vissa resurser som kan vara användbara. Det religiösa landskapet innehåller värderingar som kan främja social sammanhållning, men också öka polariseringen mellan de som tillhör en viss religion och de som inte gör det.

Syftet med rapporten

Det övergripande målet med den här rapporten är att teckna en aktuell och relevant karta över det religiösa landskapet i Sverige. En karta förenklar det landskap den beskriver. Förenklingarna görs för att landskapet ska bli överskådligt. I den här rapporten baseras kartan på individens religionstillhörighet. Informationen om tillhörigheter har samlats in med hjälp av enkäter. De insamlade uppgifterna ger information om de största religiösa grupperna i Sverige de senaste decennierna, men gör det inte möjligt att särskilja enskilda kyrkor, organisationer, samfund eller traditioner.

Rapporten omfattar i de allra flesta fall följande fem religionstillhörigheter:

- Tillhöriga Svenska kyrkan
- Tillhöriga en kyrka som är i minoritet i Sverige
- Personer med muslimsk tillhörighet
- Personer som tillhör en religion som varken är kristen eller muslimsk
- Personer som uppgett att de inte har någon religionstillhörighet³

Samtidigt som de fem religionstillhörigheterna representerar en förenkling av det mångfasetterade religiösa landskapet gör översikten det möjligt att nyansera och utforska aspekter av det religiösa landskapet som inte varit möjligt om enskilda kyrkor, organisationer och samfund stått i fokus. Till exempel analyseras de fem religionstillhörigheterna utifrån skillnader och likheter i religionsutövning och vem som tillhör de olika religionerna (det vill säga kvinnor eller män, äldre eller yngre, hög- eller lågutbildade, personer med hög eller låg inkomst).

Utöver diskussionen om religionernas nya synlighet finns det ett bredare sammanhang som motiverar den här rapporten. Å ena sidan kan det framstå som om religion blir allt mindre relevant i samhället. Många känner någon som gått ur Svenska kyrkan. Eller så har man från en äldre generation fått höra berättelser om hur det var förr, när kristendom var ett obligatoriskt ämne i skolan. Utifrån det perspektivet verkar sekulariseringen av samhället fortgå.⁴

Å andra sidan har migrationen till Sverige ökat de senaste årtiondena. Idag är nära 20 procent av de som bor i Sverige födda utomlands. Det finns därför fler religioner i Sverige och det etableras ständigt nya grupper. Dessutom blir många grupper större.⁵ Rapporten försöker ge svar på om de två utvecklingarna sker parallellt: alltså att vissa grupper minskar medan andra ökar. Eller om en utveckling är mer dominant än den andra, alltså att det sker en minskning av vissa grupper som inte vägs av att andra etableras eller växer.

De religioner som minskar respektive ökar har olika historia i Sverige. Den kyrka som minskar, Svenska kyrkan, har haft status som statskyrka där medborgare i Sverige förutsatts vara medlemmar. De religioner som blir större och ökar är nyetabletrade och har ibland anknytning till andra länder. Historien belyser varför det idag råder olika lagar och regelverk för Svenska kyrkan och andra samfund. Förutsättningarna för de olika religionerna ändras alltså över tid.

Både förutsättningar och omfattning är delar av det religiösa landskapet. Ofta blandas frågor om religionernas utbredning samman med de förändringar som skett rörande hur religion regleras och främjas. Denna sammanblandning illustreras till exempel i debatter om religionens plats i det offentliga rummet. I dessa debatter förekommer att man argumenterar för eller emot att en religiös praktik ska vara tillåten i det offentliga utifrån hur vanlig praktiken i fråga antas vara. Men resonemang om principiella förutsättningar kan tangera men är inte samma sak som utbredning eller omfattning. För att åstadkomma tydlighet har det här kapitlet delats in i två sektioner. Den första sektionen beskriver kortfattat historiken som lett fram till dagens religionsfrihet. Den här sektionen tar även upp allmänhetens inställning till religionsfrihet och religiös mångfald. Den andra sektionen beskriver de huvudsakliga resultaten från tidigare undersökningar av religionernas utbredning och ger en bild av vad som hittills antagits karaktärisera det religiösa landskapet.

Om mångfaldens förutsättningar

Historiskt, men också i vår egen samtid, har statsmakter reglerat religioner genom olika lagar och regler. Den reglering som kännetecknar det svenska systemet har rötter tillbaka till 1500-talet. Efter beslut av kung Gustav Vasa bestämdes att den svenska befolkningen skulle övergå från en kristen katolsk tradition till en kristen luthersk tradition. I och med kungens beslut bestämdes att de som är bosatta i Sverige skulle ha samma religion som kungen. Principen formuleras som en del av de grundläggande lagarna genom regeringsformen från 1634.

Kyrkolagen från samma tid inleddes med orden:

”Uti vårt Konungarrike och dess underliggande länder, skola alle bekänna sig, endast och allena, til den Christeliga Lära och Troo”.⁶

Kyrkolagen sa att de som är bosatta i Sverige skulle tillhöra kyrkan. Kyrkan var identisk med staten. Formuleringen är intressant då kyrkolagen tillkom under det som i svensk historieskrivning kallas stormaktstiden (1611–1718). Förutom de områden som nu ut-

gör Sverige så bestod kungariket även av delar av nuvarande Norge, Tyskland, Baltikum och Ryssland. Härutöver var hela Finland en del av Sverige. I dessa länder fanns bland annat ortodoxa kyrkotraditioner etablerade. Lagen infördes alltså inte i ett religiöst homogent land. Trots detta hölls, såsom kyrkohistoriker Anders Jarlert formulerat det:

”Det mångkulturella svenska riket [...] inte samman av något enhetligt språk eller ens av en enhetlig civillag, däremot av troheten mot regenten och mot den gemensamma religionen.”⁷

Kyrkolagen från 1686 kan därför betraktas som ett exempel på att religion antogs bidra med social sammanhållning.

Formuleringen i kyrkolagen om enhet i religionen är också intressant eftersom denna lag kom att gälla i Sverige i 300 år (1686–1993). Under denna tid har bestämmelsen om att alla bör bekänna sig till (den evangelisk-lutherska) kristendomen tolkats olika. Från början tolkades orden strikt. Religionen kunde tolkas rätt eller fel och att tolka fel var förbjudet. Avvikelse från den kristna läran straffades med fängelse och ytterst med landsförvisning, vilket också skedde under 1700-talet och delar av 1800-talet. Ett exempel på att avvikelse fortfarande var ett allvarligt brott under 1700- och 1800-talen var att det var förbjudet att träffas och läsa Bibeln utan närvaro av en präst. En särskild lag förbjöd sådana sammankomster fram till 1858.⁸

Vissa grupper undantogs

Redan vid kyrkolagens tillkomst formulerades vissa undantag från kravet att alla skulle bekänna sig till den kristna läran. Undantagen gällde mäktiga personer, hemmahörande i andra länder som uppehöll sig i Sverige. Dessa personer kunde utöva sin religion i hemmet tillsammans med medlemmarna i sitt hushåll. Undantagen utökades under slutet av 1700-talet av kung Gustav III som underlättade för judisk och katolsk religionsutövning.

Den försiktiga utökningen av religionsfriheten under 1800-talet stöddes bland annat av nya lagar. En lag som ofta lyfts fram är regeringsformen från 1809, paragraf 16, där det heter att:

”Konungen bör ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda var och en vid en fri utövning av sin Religion, så vitt han därigenom icke störer Samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer”⁹

Regeringsformen sa att undantag kan gälla alla som bor i Sverige och ger människor själva rätt att bestämma över samvetsfrågor. Därför kan regeringsformen ses som ett

första tecken på att undantag inte bara gäller personer med anknytning till andra länder.

Senare under 1800-talet förstärks dessa rättigheter med instiftandet av de så kallade dissenterlagarna 1860 och 1873. Då blev det möjligt för de som tillhörde Svenska kyrkan att lämna den. För att träda ur kyrkan krävdes dock att man samtidigt trädde in i ett av de kristna samfund som statsmakten godkänt. De godkända samfunden var i huvudsak frikyrkor som under väckelserörelsen växte och blev alltmer populära.

Även om det sker en successiv nytolkning och fler undantas från principen att alla svenska medborgare ska erkänna den av kungen valda läran så införs inte den första religionsfrihetslagen förrän 1951. Då blir det möjligt att fritt utöva religion eller att avstå från att utöva religion. Alltså både positiv religionsfrihet (frihet till religion) och negativ religionsfrihet (frihet från religion). Lagen gäller inte särskilda personer eller grupper. I stället råder absolut trosfrihet samtidigt som religiös praktik kan begränsas om den bryter mot andra lagar eller om utövningen inte bedöms vara legitim.

Förändringen av kyrkolagen 1993 uppmärksammades inte särskilt. I stället kom en regelförändring inom Svenska kyrkan att få stor betydelse. I mitten av 1990-talet ändrades bestämmelsen att barn till föräldrar där minst en var medlem av Svenska kyrkan automatiskt också blev medlem i kyrkan. Efter förändringen blev dopet medlemsgrundande och de barn som döps i Svenska kyrkans ordning betraktas som medlemmar.¹⁰ En anledning till kyrkolagens osynlighet kan vara att den överskuggades av de nya relationerna mellan Svenska kyrkan och staten som infördes vid millennieskiftet. Från och med år 2000 betraktas Svenska kyrkan som en fri folkkyrka lydande under en särskild lagstiftning. Då tillkom också en ny lag för övriga trossamfund.

Lagen fastställer att den Svenska kyrkan även fortsättningsvis ska förvalta en evangelisk-luthersk tradition och bedriva verksamhet i hela Sverige med hjälp av en demokratiskt grundad organisation. Den ska alltså inte främst vara närvarande där det bor många medlemmar, utan verka i hela landet.

För alla andra trossamfund gäller att de ska vara en ”gemenskap för religiös verksamhet, i vilken det ingår att fira gudstjänst”.¹¹ Gemenskaper som uppfyller dessa kriterier kan ansöka om att bli registrerade av kammarkollegiet. Registreringen är frivillig men gör att trossamfundet ”får förvärva rättigheter och ta på sig skyldigheter samt föra talan vid domstol och andra myndigheter”.¹² Lagen om trossamfund nämner alltså inget om var samfunden ska bedriva sin verksamhet eller vilken tradition samfunden ska förvalta.

1970-tal: statsbidrag till trossamfund

De nya relationerna mellan trossamfunden och staten som infördes vid millennieskiftet tillkom efter flera årtionden av utredningar, debatter och förändringsarbete.

En förändring som tillkom under 1970-talet var att trossamfund blev berättigade till statsbidrag. Bidragen infördes för att jämna ut skillnaderna mellan framför allt kristna kyrkor. Eftersom Svenska kyrkan hade rätt att beskatta sina medlemmar argumenterade politikerna för att de andra samfunden bör få samma rättigheter eller erhålla bidrag. De fria samfunden borde också få hjälp med att administrera medlemsavgifter av skatteverket.

Först inkluderades bara de fria kristna samfunden (alltså frikyrkorna) i bidragssystemet. Efter några år inkluderades ortodoxa och katolska trossamfund samt judiska församlingar. Sedan inkluderades islam och på senare tid finns även buddhistiska organisationer bland de som erhåller bidrag.

Sedan 1999 gäller följande regler. För att bli ett bidragsberättigat trossamfund behöver samfundet vara registrerat eller organiserat som en ideell förening. Trossamfundet behöver också ”bidra till att upprätthålla och stärka samhällets grundläggande värderingar”.¹³ Dessutom bör samfundet vara av en viss storlek (ett riktmärke är 3 000 personer) samt främst ledas och finansieras av personer bosatta i Sverige.

Den vanligaste formen av bidrag beräknas utifrån hur många som tillhör samfundet. Tillhörighet betyder i det här sammanhanget att en person är medlem av samfundet eller deltar regelbundet i samfundets verksamheter. Att erhålla bidrag som trossamfund kan därför beskrivas som en process i två steg: Först behöver samfundet registreras eller organiseras i enlighet med reglerna för en ideell förening. Därefter behöver samfundet uppfylla de krav som ställs på värderingsarbete, storlek och medlemmar.

För den här rapporten är det relevant att lyfta fram att det kvarstår skillnader mellan hur staten definierar Svenska kyrkan och övriga trossamfund. I kriterierna för att erhålla bidrag preciseras att trossamfund ska ”upprätthålla och stärka samhällets värderingar”, men det kan göras utifrån flera trostraditioner, kristna såväl som icke-kristna. Härutöver förväntas övriga trossamfund vara av viss storlek, men de behöver inte bedriva verksamhet i hela landet.

Inställning till religion och religionsfrihet

Mångfaldens förutsättningar formas inte bara av lagar och statliga regelverk. Vad som är också är viktigt är oskrivna regler, normer och sociala koder, alltså vad människor

Utveckling av den religiösa mångfaldens förutsättningar

1600-tal: krav på enhetlighet i religionen – utan undantag. Kyrkan var inlemmad i den svenska statsapparaten och avvikelser från den rätta religiösa läran (luthersk kristendom) tolererades inte. Den religiösa likriktningen kontrollerades av stat och kyrka – och oliktankande bestraffades på olika sätt.

1700-tal: Krav på enhetlighet – med vissa kontrollerade undantag. Statsreligionen upprätthölls och den religiösa likriktningen levde i stort sett vidare. Mot slutet av århundradet skapades undantag för vissa grupper som möjliggjorde bosättning för utländska yrkesgrupper. Upplysningens tankar om religionsfrihet började hitta till Sverige.

1800-tal: Utökad tolerans för religiös mångfald – under långsamma former. Kyrkan fortsatte att vara en del av staten men kravet på enhet i religionen utmanas och får undan för undan ge vika. Den religiösa väckelserörelsen och den framväxande frikyrkligheten, tillsammans med andra folkrörelser, var centrala aktörer i denna process.

1900-tal: Frihet till (och från) religion lagfästs. Kravet på enhetlighet i religionen bortfaller allt tydligare när den liberala demokratin Sverige tar form under 1900-talet. 1951 års religionsfrihetslag tillförsäkrade alla svenska medborgare religionsfrihet. En mångfald av kyrkor och andra trossamfund etableras när Sverige går från att vara ett utvandrarnland till ett invandrarland.

2000-tal: Separation mellan Svenska kyrkan och staten. Krav på tillhörighet till den lutherska kristendomen har helt försvunnit och kyrkans relation till staten omdefinierades – Svenska kyrkan skall nu vara en rikstäckande fri folkkyrka som verkar på lika villkor som övriga trossamfund. Kyrkan behåller en viss särställning, t.ex. som varande statschefens religion och ansvarig för begravningsverksamheten i Sverige.

som bor i Sverige anser om religion. Forskning baserad på SOM-undersökningarna har till exempel visat att de som bor i Sverige är mer positivt inställda till kristendom och buddhism än islam. Andelen av befolkningen som uttrycker en negativ inställning till islam har inte ökat det senaste decenniet, men att vara negativ till islam har fått en tydligare politisk förankring.¹⁴ Baserat på samma undersökningar har det också konstaterats att omkring en fjärdedel av befolkningen anser att invandrare fritt ska kunna utöva sin religion i Sverige och ytterligare en tredjedel anser att invandrare delvis ska kunna utöva sin religion. Bedöms dessa resultat generöst betyder de att lite mer än hälften (57 procent) av befolkningen är positiva till invandrades religionsutövning medan knappt hälften är negativa. Fördjupande analyser har visat att skepsisen mot att invandrare ska kunna utöva sin religion i Sverige bottnar i en negativ inställning till invandring mer generellt. Bakom resultaten verkar det också finnas en oro för att ökad religiös mångfald kan leda till inskränkningar för det som uppfattas som de vanliga sätten att uttrycka religiositet, det vill säga att tro på ”något” och att tillhöra Svenska kyrkan utan

Emanuel Poli

Administratör Syrisk-Ortodoxa Ärkestiftet av Sverige och Skandinavien

För vem finns ert trossamfund?

För personer som tillhör till syrisk-ortodoxa tron, som är döpta enligt ortodoxa tro och tradition.

Vad bedömer du är de största utmaningarna för att bedriva er verksamhet?

Brist på utbildade präster och brist på anpassning till det svenska samhället. Den pågående invandringen ställer stora krav på vår kyrka och att vi ständigt måste förbättra vår organisering inom alla områden.

Vilka förändringar ser du bland medlemmarna de senaste åren?

Att nyanlända söker gemenskap i kyrkorna medan den yngre generationen tappar kontakten med kyrkorna. Kyrkorna måste kunna erbjuda en bättre kunskap som kan locka den yngre generationen.

Sofia Camnerin

Biträdande kyrkoledare i Equmeniakyrkan

För vem finns ert trossamfund?

För alla - som kyrka är vi sänd i världen och vi finns genom våra församlingar i hela Sverige och globalt tillsammans med samarbetskyrkor. Vi vill vara en öppen kyrka som är generös och välkomnande.

Vad bedömer du är de största utmaningarna för att bedriva er verksamhet?

Gamla traditioner - att vi på många sätt är en traditionell svensk frikyrka som fortfarande för mycket bygger på en föreningsform och andra former/strukturer som passade då - och som fortfarande passar vissa - men definitivt inte passar alla församlingar idag. Hur vi ska kunna förena radikal gästfrihet med innerlighet och möjlighet till tro, sammanhang, mening, bön. Vi måste bli mycket bättre på interreligiös samverkan och gå före i ett allt mer rasistiskt samhälle. Vi måste visa att vi vill samverka med fler än oss själva

Har möjligheterna att bedriva verksamhet i Sverige förändrats de senaste tio åren?

Det har blivit hårdare i samhället. Vår ungdomsförening Equmenia kämpar med hårdare regler för statsbidrag - man får inte vara religiös längre liksom. Det är svårare att vara kyrka mitt i byn på många platser för vi betraktas som aparta och vi får inte vara religiösa om vi ska samverka och göra nytta.

att delta i gudstjänster regelbundet.¹⁵

Att det finns en relativt utbredd skepsis mot religion i allmänhet – och vissa religioner i synnerhet – märks också i de svar som olika trossamfundsföreträdare har gett i den enkät som finns inkluderad i denna rapport. Som svar på frågan ”Vad bedömer du är de största utmaningarna för att bedriva er verksamhet?” lyfter flera företrädare, och särskilt de muslimska representanterna, detta som ett problem. Men även kristna minoriteter upplever att de ifrågasätts.

Trossamfundens företrädare nämner den utbredda övertygelsen om att Sverige är ett mycket sekulariserat land som en utmaning. Det finns inget samlat stöd i forskningslitteraturen för hur utbredda tankarna är om att Sverige är ett icke-religiöst land. Men enkätundersökningar, såsom World Value Survey, har visat att en majoritet i Sverige anser att religion inte är viktig del av deras liv samt att politiska ledare inte bör vara religiösa.¹⁶

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att det regelverk som staten utgår från för att definiera religionsfriheten inte nödvändigtvis överensstämmer med den svenska befolkningens inställning till religion och uppfattningar om religionernas plats i samhället.

Om mångfaldens omfattning

Sverige har alltså under lång tid varit ett land där de allra flesta har tillhört Svenska kyrkan. Det var länge juridiskt svårt att tillhöra något annat samfund. På senare tid har det blivit enklare att juridiskt tillhöra andra samfund eller vara utan religionstillhörighet. Samtidigt finns många obesvarade frågor om vilka religiösa tillhörigheter som accepteras socialt eftersom den svenska befolkningen tenderar utgå från att Sverige är land utan religion.

Att alla i Sverige förmodades vara tillhöriga statskyrkan syns i forskningen om svenskarnas religiösa vanor. Således har det varit vanligare att beskriva den religiösa mångfalden utifrån vad individer gör snarare än utifrån hur många som tillhör olika grupper eller traditioner.

De första undersökningarna om hur många som deltar i gudstjänster genomfördes mot slutet av 1800-talet. Då motiverades undersökningarna av farhågor om att idéer om separation mellan kyrka och stat nått Sverige. Man antog att om idéer om en sekulär stat fick fäste bland allmänheten, skulle det kunna försvaga religionens ställning. Det kunde i sin tur leda till att allt färre besökte söndagens gudstjänst.¹⁷

Konsekvenserna av att befolkningen i Sverige skulle bli mindre religiös bedömdes som problematiska. I början av 1900-talet diskuteras frågan både i termer av befolkningens möjligheter att nå frälsning och förlusten av religionens sammansvetsande kraft.¹⁸ Religion ansågs vara en grund för ett harmoniskt samhälle eftersom den bidrog till gemensamma värderingar och var ett medel för att lära ut dessa värderingar till befolkningen.

En undersökning visade att 17 procent av Sveriges befolkning deltog i gudstjänst en vanlig söndag under 1880-talet, en uppgift som senare historieforskning påpekat förmodligen var alltför hög. Möjligen deltog inte mer än 10 procent. Även om uppgiften kan förefalla låg bedömde författaren till undersökningen att gudstjänstdeltagandet legat på liknande nivåer under en längre tid. I början av 1900-talet genomfördes på nytt

1930: den sista statliga religionsräkningen

Regelbundna folkräkningar har genomförts i Sverige sedan mitten av 1700-talet och hör historiskt sett tätt samman med kontrollen av befolkningens religiösa hemvist. Tanken med kyrkobokföringen var att tjäna de svenska prästerna när de skulle göra husbesök ute i Sverige för att kontrollera om befolkningen hade tillgodogjort sig den lutherska läran. 1858 skapades Statistiska centralbyrån med syfte att skapa översyn av befolkningsstatistiken och i flera folkräkningar ställdes frågor om befolkningens religiösa tillhörighet, under rubriken "trosbekännelse". SCB:s undersökningar inkluderar två grupper som då stod utanför Svenska kyrkan: å ena sidan *dissenter* med vilken man åsyftade de samfund som ställt sig under en särskild lag från 1878 (dissenterförordningen) och å andra sidan *främmande trossamfund*. Den sista folkräkningen som inkluderade frågor om religiös tillhörighet (1930) registrerade att 95,8 % av befolkningen "ha annan religionsutövning än statskyrkan". En stor del av dessa var dock fortfarande tillhöriga Svenska kyrkan i rättslig mening – med vilket menas att de var både anslutna till ett minoritetssamfund och Svenska kyrkan. I juridisk mening var 99,7% av befolkningen medlemmar i statskyrkan vid denna tid.

Trossamfund	Personer ej tillhörande svenska kyrkan							
	1920				1930			
	M.	Kv.	S:a	I %	M.	Kv.	S:a	I %
Mosaiska trosbekännare	3 390	3 079	6 469	27,5	3 896	3 257	6 653	37,3
Romerska katoliker	1 661	1 764	3 425	14,5	2 185	2 573	4 758	26,7
Metodister	2 535	2 917	5 452	23,2	1 664	2 317	3 981	22,4
Baptister	3 447	3 818	7 265	30,8	305	500	1 805	4,5
Grekiska ortodoxa	125	156	281	1,2	216	288	504	2,8
Övriga	291	365	656	2,8	463	656	1 119	6,3
Summa	11 449	12 099	23 548	100,0	8 229	9 596	17 825	100,0

¹⁾ Inräknat fribaptister.

undersökningar över gudstjänstdeltagande. Dessa kom fram till att deltagarnivåerna sjunkit något och 1927 deltog drygt 5 procent av Sveriges befolkning i gudstjänst.¹⁹

I början av 1900-talet genomfördes ett antal folkräkningar som tog upp religionstillhörighet. Dessa folkräkningar är de första och enda offentliga uppgifter om enskilda individers religionstillhörighet i Sverige. Enligt befolkningsstatistiken från 1910 tillhörde nästan hela befolkningen Svenska kyrkan. Härutöver uppges att 6 211 medborgare var metodister, 8 504 baptister, 3 070 romersk-katolska bekännare och 6 112 mosaiska trosbekännare.²⁰ Sista gången uppgifterna samlades in var 1930. Då var folkräkningen mer specifik. Bland annat redovisas att 15 personer tillhör muslimska samfund där de benämns som muhammedaner. Den svenska regleringen av mångfalden är tydlig i dessa uppgifter. De som inte tillhör Svenska kyrkan kallades dissenters och främmande trosbekännare. Benämningarna låg i linje med det regelverk som under första hälften av 1900-talet förbjöd svenska medborgare att träda ur Svenska kyrkan utan att träda in i ett annat kristet samfund.

De första uppgifterna över hur många som tror på Gud i Sverige är från 1930-talet. De visar att det vanligt att man tror på en gudomlig princip, men inte nödvändigtvis en personlig Gud. Senare uppgifter – insamlade under 1940-talet – visar att 80 procent tror på Gud, men att en betydligt lägre andel tror på himlen och helvetet. De som bor i Sverige kan sägas acceptera vissa kristna trossatser, men alla tror inte på allt.

Sammanfattas uppgifterna över gudstjänstdeltagande, religionstillhörighet och tro så var det länge vanligt att tillhöra Svenska kyrkan, men inte att delta regelbundet i gudstjänsterna. Det är dessutom troligt att de som tillhörde statsreligionen men inte deltog regelbundet beskrev sin tro i termer av något gudomligt snarare än Gud.

Från andra hälften av 1900-talet till idag: Nya religioner etableras – men färre betraktar sig som religiösa

I samband med religionsfrihetslagen som infördes vid mitten av 1900-talet förändrades förutsättningarna för mångfald. Det blir möjligt att träda ur Svenska kyrkan utan att gå med i ett annat samfund. En sekulär tillhörighet blev möjlig. Det blev dessutom enklare att konvertera från en religion till en annan. Att dessa möjligheter fanns i teorin betydde dock inte att de nyttjades i praktiken. Svenska kyrkans medlemsstatistik, som i sin nuvarande form sträcker sig tillbaka till 1970-talet, visar att 95 procent av Sveriges befolkning tillhörde denna kyrka 20 år efter religionsfrihetslagens instiftande.²¹

Mitten av 1900-talet var också en tid då Sverige gick från att vara ett utvandrarnas

till ett invandrarland. Efter andra världskriget så karaktäriserades migrationen till Sverige av arbetskraftinvandring, bland annat från Finland. Från 1990-talet och framåt har flyktinginvandringen tilltagit och idag är de vanligaste födelseländerna för svenska medborgare födda utomlands Syrien, Finland och Irak. Nästan en av fem av de som bor i Sverige (18 procent) är födda utomlands och andelen som antingen är född utomlands eller har minst en förälder född utomlands är 24 procent.²² Finland är likt Sverige ett land där majoriteten har en relation till en evangelisk-luthersk statskyrka medan ortodox kristendom och islam är de dominerande traditionerna i Syrien och Irak. Det förefaller därför rimligt att den religiösa mångfalden tilltagit de senaste årtiondena.

De stora enkätundersökningar som genomförts under andra hälften av 1900-talet fram till idag har inte fokuserat på hur många som tillhör olika religioner, utan på hur många som deltar regelbundet (varje vecka) i gudstjänst och accepterar religiösa tros-satser. Från 1980-talet och framåt har dessa undersökningar visat att de som deltar i gudstjänster varje vecka omfattar cirka fem procent av befolkningen.²³ Det är en andel jämförbar med uppgifterna insamlade i början av 1900-talet. De nya uppgifterna om gudstjänstdeltagande begränsades inte till Svenska kyrkan. Givet denna förändring så kan de som praktiserar religion genom att delta i gudstjänster och andakter sägas omfatta en stabil minoritet om fem procent.

Samma undersökningar visar på delvis motstridiga tendenser vad gäller religiös tro. Å ena sidan har närmare 50 procent av befolkningen uppgett att de tror på någon form av gudomlig makt eller kraft i undersökningar genomförda från 1980-tal till 2000-tal. Samtidigt har de som svarar att de tror på en personlig Gud har blivit färre (från 20 procent 1980 till 15 procent 2010) och de som säger att de inte tror är cirka 20 procent. Övriga har gett svar som tolkats som osäkerhet eller en agnostisk inställning till religiös tro. Resultaten gör att det förefaller som om att de som bor i Sverige tror på samma sätt idag som för 40 år sedan.

Å andra sidan minskar andelen av befolkningen som säger att de tror på Gud. Resultat från korta enkätfrågor (Tror du på Gud? Med svaren: Ja eller Nej) insamlade år 2000, visade att 47 procent då trodde på Gud, 41 procent inte gjorde det och 12 procent var osäkra.²⁴ Ställs frågor om tro på Gud på det sättet förefaller det som om betydligt färre har en religiös övertygelse i Sverige.

Det finns få uppgifter över religiös tillhörighet och de som finns omfattar som regel inte befolkningen i sin helhet, utan enskilda kyrkor eller samfund som erhåller bidrag av staten. Några axplock från denna statistik visar följande: Svenska kyrkan rapporte-

rade vid årsskiftet 2017–2018 att 59 procent av befolkningen var medlemmar. Samtidigt visade statistik från Myndigheten för stöd till trossamfund att runt 8 procent av befolkningen tillhörde samfund som, vid sidan om Svenska kyrkan, får bidrag av staten.²⁵ Styrkorna och svaghetera med dessa uppgifter kommer att diskuteras närmare i kapitel 3.

Baserat på tidigare beskrivningar av religiös mångfald kan utgångsläget tecknas på följande sätt: Andelen av befolkningen som deltar regelbundet i gudstjänster eller andakter omfattar en minoritet av befolkningen (cirka fem procent). Andelarna som omfattas av en tro som kan vara religiös, men som också kan definieras på andra sätt, varierar beroende på hur frågan ställts. En stabil och relativt stor del av befolkningen verkar tro på ”något”. Många har valt att gå ut ur Svenska kyrkan samtidigt som det finns begränsad kunskap om de i samband med detta trätt in i ett nytt samfund.

Rapportens upplägg

Den här rapporten innehåller, vid sidan om detta inledande kapitel, sex kapitel som på olika sätt är tänka att belysa den religiösa mångfalden i Sverige i vår samtid:

- Kapitel 2 har författats med målet att komplettera bilden av hur religiositet utövas. Kapitlet bidrar med en helhetsbild över deltagande i gudstjänst eller religiöst möte (såsom andakter och bön anordnad av religiösa organisationer). Det kompletterar också tidigare studier genom att förlänga befintliga tidsserier och presentera nya.
- Målet med kapitel 3 är att fördjupa kunskapen om religionstillhörighet i Sverige. I fokus står de religiösa tillhörigheter som troligtvis samlar flest människor i Sverige, det vill säga kristendom och islam. Härutöver fick de som svarade på enkäten möjligheten att svara på om de tillhör en religion som varken är kristen eller muslimsk.
- I kapitel 4 undersöks religiös praktik och tro inom de olika religionstillhörigheterna. Skiljer sig antalet som ber regelbundet mellan kristna minoriteter och medlemmar i Svenska kyrkan? Tror fler med muslimsk tillhörighet på Gud än andra grupper? Det är exempel på frågor som besvaras i detta kapitel.
- Kapitel 5 beskriver den religiösa mångfalden ur ett perspektiv som tar fasta på kön, ålder, utbildning och ekonomi. Här presenteras analyser av hur många män respektive kvinnor som tillhör de undersökta religionerna. Analyserna täcker också skillnader och likheter i åldersfördelning, utbildnings- och inkomstnivåer mellan de olika religionstillhörigheterna.

Trossamfund och religiösa grupper i Sverige – vilka är de egentligen?

Den organiserade buddhismen har sina rötter i 1970-talet och till en början framförallt genom svenska konveriteter. Därefter har församlingslivet utökats genom invandring från länder som Thailand, Sri Lanka och Vietnam. Numera finns de flesta skolbildningarna representerade och det uppskattas att det pågår regelbunden religiös verksamhet på hundratals platser i landet. Ett flertal av de buddhistiska organisationerna i Sverige samarbetar genom Sveriges buddhistiska samarbetsråd.

Ett antal hinduiska tempel bedriver sedan 1970-talet regelbunden religiös verksamhet i Sverige, och då framförallt i storstadsregionerna runt Stockholm och Göteborg. Antalet större tempel uppskattas idag till mellan 10-15. Även den sikhiska gruppen finns etablerad sedan 1980-talet i ett antal religiösa centrum (gurdwaras) i Sverige, även dessa mest i storstadsregionerna.

Den judiska minoriteten i spårar sina rötter tillbaka till slutet av 1700-talet. Gudstjänstlivet är idag centrerat till församlingarna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Församlingarna samverkar genom det Judiska centralrådet som arbetar för att möjliggöra ett judiskt liv i det lokala upptagningsområdet och på nationell nivå initiera, driva och bevaka frågor av betydelse för den judiska minoriteten i Sverige.

De kristna kyrkorna i Sverige utgörs idag av fyra huvudsakliga grupperingar: frikyrkliga, lutherska, ortodoxa och österländska samt den romersk katolska kyrkan. Den evangelisk-lutherska Svenska kyrkan – som fram till år 2000 var statskyrka – är alltså landet största trossamfund och är en öppen folkkyrka med församlingar över hela Sverige. Därtill finns ett antal mindre lutherska minoritetsamfund. De frikyrkliga protestantiska kristna samfundens historia går tillbaka till 1800-talet då väckelseinflenser nådde Sverige och skapade baptistiska, metodistiska rörelser och nyevangeliska strömningar. Det finns idag ett tiotal nationella trossamfund som tillhör denna grupp och lokala församlingar på de flesta orter i Sverige. De ortodoxa och österländska kyrkorna är samfund med rötter i Öst- och Sydeuropa, Mellanöstern och Afrika. I Sverige etablerades dessa kyrkor från 1960-talet och framåt. Idag finns ett tjugotal olika nationella kyrkor med över två hundra församlingar under sig. Inom denna grupp talar man å ena sidan om den bysantisk-ortodoxa kyrkan (t.ex. de grekisk-ortodoxa) och å andra sidan om de orientalisk ortodoxa kyrkorna (t.ex. syrisk-ortodoxa). Den katolska kyrkan i Sverige firar gudstjänst på omkring 130 orter i landet och det finns över 40 församlingar. En särskild grupp inom kyrkan utgörs av de orientaliska katolikerna, uppdelade på ett tjugotal olika riter med rötter främst i Mellanöstern.

Den muslimska minoriteten är idag den största icke-kristna religiösa gruppen i Sverige. Sedan mitten av 1900-talet har gruppen växt genom invandring och bland de viktigaste ursprungsregionerna för personer med muslimsk bakgrund återfinns bland annat sydöstra Europa, Mellanöstern och Nordafrika samt Afrikas horn. Det finns idag ett tiotal islamiska trossamfund på nationell nivå samt flera hundra lokala församlingar i Sverige. En mångfald av olika konfessionella och teologiska inriktningar är representerade bland dessa (t.ex. shia, sunni, ahmadiyya samt olika sufiska grenar).

Flera religiösa minoriteter från Mellanöstern har en aktiv verksamhet i Sverige. Tydligast religiöst inriktade av dessa är troligen den mandeiska gruppen vars ursprungsområde är södra Irak. Utöver mandeerna finns alevitiska, yezidiska, drusiska trossamfund representerade – samt bahai. Vid sidan om de ovan angivna religiösa traditionerna pågår också verksamhet på många håll i Sverige inom ett antal föreningar som man kan sortera in under samlingsnamnet nya religiösa rörelser. Bland dessa finns Scientologi-kyrkan, Jehovas vittnen, Enighetskyrkan (Moon). Härutöver möter många idag religiösa praktiker genom andligt inriktad yoga eller meditationstekniker.

FOTO: BERTIL ADANIA

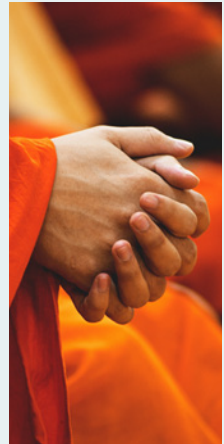

FOTO: BERTIL ADANIA

FOTO: BERTIL ADANIA

- I kapitel 6 analyseras sambandet mellan religiös tillhörighet och social sammanhållning. Det görs på två sätt: först undersöks om religiös tillhörighet bidrar till känslor av allmänmännisklig tillit. Sedan undersöks ifall religiös tillhörighet bidrar till ett inkluderande medborgarskap. Här förstås inkluderande medborgarskap som att man känner samhörighet med personer som man betraktar som annorlunda en själv.
- Rapporten avslutas i kapitel 7 med ett sammanfattande resonemang om religiös mångfald och frågor som resultaten i rapporten kan väcka.

Alla kapitel baseras på enkätresultat insamlade av SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-undersökningarnas styrkor och svagheter redogörs för i en separat metodbilaga.

2 Hur utövas religion?

I det här kapitlet presenteras övergripande trender i religionsutövning. Den kan ske under gemensamma former, såsom gudstjänst, mässa, fredagsbön, men också i enskildhet. Avsnittet tittar också närmare på antalet personer i Sverige som har en religiös tro under perioden 1988–2016.

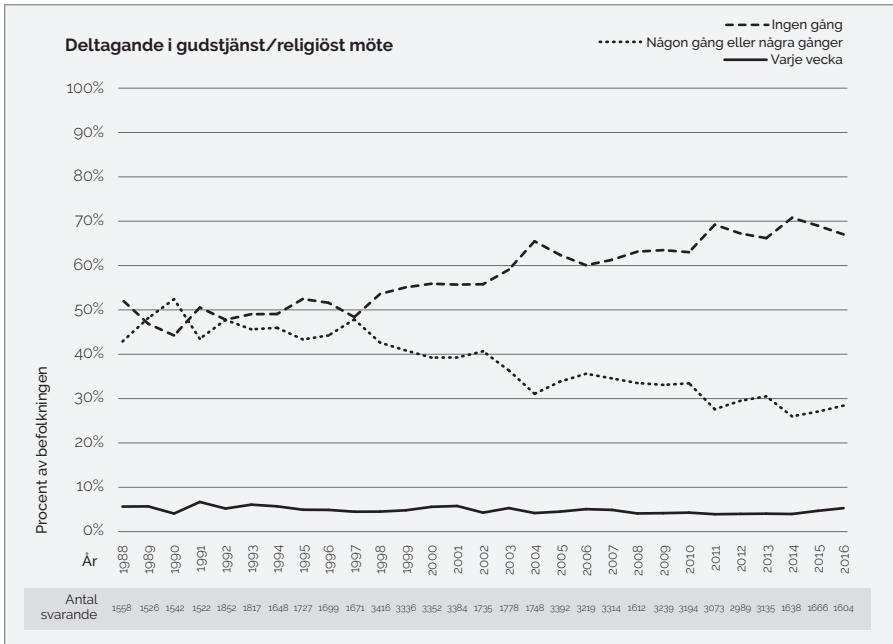
MÅNGA FÖRUTSÄTTER ATT SVENSKARNA under äldre tider (1500–1800-tal) gick man ur huse på söndagar för att gå till kyrkan. Men studier från slutet av 1800-talet och framåt tyder på att en relativt låg andel av befolkningen deltog regelbundet i gudstjänst. Det är också ett mönster som återfinns i Danmark, Norge och Finland.²⁶

De nya analyser som tagits fram för den här rapporten visar att denna trend håller i sig i vår samtid. En låg andel (cirka fem procent) av befolkningen uppger att man varje vecka deltar i gudstjänst (se figur 1). När vi fokuserar på den mest aktiva gruppen religionsutövare går det med andra ord inte att tala om förändring utan snarare kontinuitet. Här finns ingen dramatisk ökning eller minskning.

Större förändringar verkar dock ha ägt rum i vanorna att delta någon eller några gånger per år. Under 1980-talet var det lika vanligt att delta i gudstjänst någon eller några gånger under året som det var att inte delta någon gång. 1997 svarade en majoritet att de aldrig deltog. 2016 uppger två tredjedelar av befolkningen att de aldrig deltar i gudstjänst. Andelen som deltar ibland har sjunkit till under 30 procent år 2016.

Minskningen av deltagandet i gudstjänst kan betyda att allt färre firar religiösa högtider genom att delta i gudstjänster eller andakter ordnade av religiösa organisationer. Det kan vara så att dessa högtider firas mer privat. Mer troligt är att högtiderna inte firas alls. Det innebär också att allt fler saknar personlig erfarenhet av gudstjänst och andaktsliv.

Enkätformuleringen gudstjänst kan betraktas som en översättning av engelskans uttryck *religious service*. Uttrycket *religiöst möte* har lagts till för att bredda deltagande i organiserad religiositet bortom kristna gudstjänster. Och kanske rymmer breddningen

FIGUR 1. Regelbundet deltagande i gudstjänst/religiöst möte 1988-2016. Procent av befolkning.

Kommentar: Enkätfrågan lyder "Har du de senaste 12 månaderna besökt gudstjänst eller religiöst möte? Svaren "någon gång i veckan" och "flera gånger i veckan" är sammanslagna till kategorin "varje vecka". Svaren "någon gång i månaden", "någon gång i kvartalet", "någon gång i halvåret" och "någon gång de senaste 12 månaderna" har summerats till "någon gång eller några gånger". Till sist har svaret "ingen gång" redogjorts för som "ingen gång".

Källa: Super-Riks-SOM 1986-2015 samt den nationella SOM-undersökningen 2016.

förklaringen till att deltagandet i gudstjänster inte sjunker under 5-procentstrecket? Stabiliteten skulle kunna förklaras av att en allt större andel av de inom de fem procent regelbundet deltagande går på religiösa möten snarare än deltar i kyrkans gudstjänster. På nästa sida listas ett urval av vanliga regelbundna religiösa sammankomster och högtider.

Bön i enskildhet

Vid sidan om deltagande i kollektiv gudstjänst så kan religiositet utövas genom bön. Andelen som uppger att de "bett till Gud" regelbundet varje vecka är 15 procent år 2016. Vanan att be regelbundet har blivit mindre vanlig. 1988, då enkätfrågan om bön

Vilka regelbundna sammankomster har trossamfunden?

Fredagsbönen är huvudgudstjänst inom islam. Sammankomsten liknar den förmiddagsbön som är påbjuden för muslimer samtliga dagar i veckan, men innehåller också några ytterligare moment såsom predikan. Vid sidan om fredagsbönen samlas man för regelbunden tidebön vid 3-5 tillfällen dagligen under veckans övriga dagar.

Den judiska sabbaten firas från fredag kväll till lördag kväll. Under detta dygn samlas man vanligen i de judiska församlingarna för sabbatsgudstjänst på fredag kväll eller lördag morgon. Utöver sabbaten firas regelbundet andra gudstjänster också på vardagar i de judiska församlingarna.

Den kristna huvudgudstjänsten firas oftast på söndag förmiddagen och kallas i den protestantiska och i den katolska traditionen för högmässa eller söndagsgudstjänst. I frikyrkorna benämns denna högtid endast som gudstjänst och i den ortodoxa kristna traditionen kallas det för liturgi. Förutom söndagsgudstjänsten firas regelbundet andra gudstjänster ett flertal gånger under veckan. Inom andra religiösa traditioner i Sverige anordnas också regelbundna samlingar för bön, meditation, undervisning och ceremonier. Inom de buddhistiska församlingarna sker till exempel samlingar ofta kopplat till fullmånedagar.

Viktiga religiösa högtider 2019 – ett urval

Januari

Guru gobind singhs födelsedag (Sikhisk högtid)
Theofania/trettondedag jul (Kristen högtid)
Makar sankranti (Hinduisk högtid)

Februari

Nirvanadagen (Buddhistisk högtid)
Vasant panchami (Hinduisk högtid)
Alla hjärtans dag (Katolsk, Protestantisk)

Mars

Den stora och heliga fastan inleds (Kristen-ortodox högtid)
Imam alis födelsedag (Shiaislamisk högtid)
Purim (Judisk högtid)

April

Profetens himmelsfärd (Islamisk högtid)
Rama navami (Hinduisk högtid)
Påskhögtiden (Kristen högtid)

Maj

Ramadan inleds (Islamiska fastemånaden)
Vesak (Buddhistisk högtid)
Kristi himmelsfärdsdag (Kristen högtid)

Juni

Eid al-fitr (Islamisk högtid)
Pingstdagen (Kristen högtid)
Shavuot (Judisk högtid)

Juli

Asalha puja - dharma dagen (Buddhistisk högtid)
Guru purnima (Hinduisk högtid)

Augusti

Kristi förklarings dag (Kristen högtid)
Eid al-adha (Islamisk högtid)
Guds moders avsomnande
(Kristen högtid)
Spökdagen (Buddhistisk högtid)
Krishna janmashtami (Hinduisk högtid)

September

Ashura (Islamisk högtid)
Heliga korsens upphöjelse
(Kristen högtid)
Jom kippur (Judisk högtid)
Rosh hashana (Judisk högtid)

Oktober

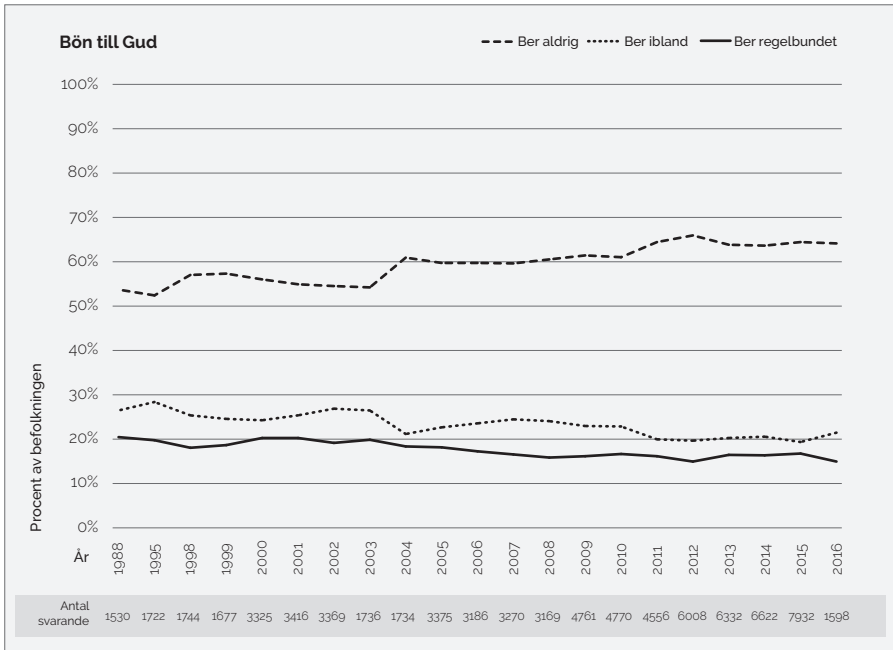
Kathina (Buddhistisk högtid)
Sukkot (Judisk högtid)
Arbaeen (Shiaislamisk högtid)

November

Profeten Muhammeds födelsedag
(Islamisk högtid)
Guru nanaks födelsedag
(Sikhisk högtid)
Loi krathong (Buddhistisk högtid)

December

Första advent (Kristen högtid)
Bodhidagen (Buddhistisk högtid)
Julafton och juldagen (Kristen högtid)

FIGUR 2. Bön till Gud. 1988-2016. Procent av befolkningen.

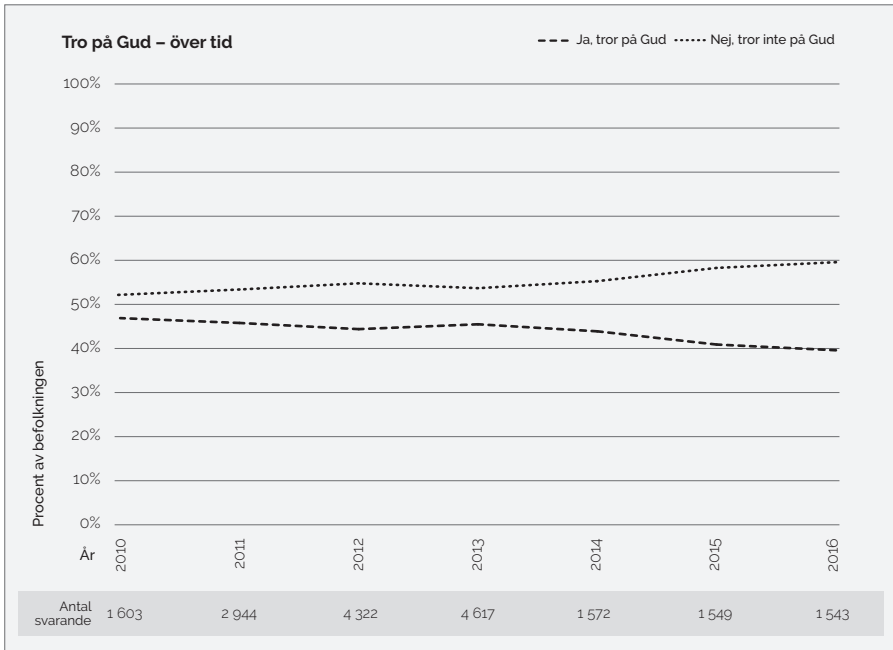
Kommentar: Enkätfrågan lyder "Har du de senaste 12 månaderna bätt till Gud?" Svartalnerativet "Ingen gång" har kodats till kategorin "Ber aldrig". Svartalnerativen "någon gång de senaste 12 månaderna", "någon gång i halvåret", "någon gång i kvartalet" och "någon gång i månaden" har slagits samman och redovisas som "ber ibland". Svaren "någon gång i veckan" och "flera gånger i veckan" är sammanslagna till kategorin "ber regelbundet (varje vecka)". Eftersom det inte förekommer en lika fast standard för individuell bön som deltagande i gudstjänst (där regelbundet deltagande likställs med deltagande varje vecka) har gudstjänststandarden följts i syfte att åstadkomma jämförbara resultat.

Källa: Super-Riks-SOM 1986-2015 samt den nationella SOM-undersökningen 2016.

först ställdes, uppgav 20 procent att de ber till Gud varje vecka.

Även andelen som ber ibland (från någon gång i månaden till någon gång per år) har sjunkit mellan 1988 och 2016. Med undantag för små toppar och dalar har de som ber ibland sjunkit från 26 procent av befolkningen 1988 till 21 procent 2016. Även denna grupp har minskat med fem procentenheter, vilket med dagens befolkningsstorlek motsvarar ungefär 500 000 personer.

Det betyder att de som inte alls ber utgör en större andel av befolkningen 2016 jämfört med 1988. Närmare bestämt avstod 54 procent från att be 1988 medan motsva-

FIGUR 3. Tro på Gud. 2010-2016. Procent av befolkningen.

Kommentar: Enkätfrågan lyder "Tror du på Gud?" och svarsalternativen var "Ja" och "Nej". I figur 3, ovan, anges de andelar av befolkningen som svarat "Ja" och "Nej".

Källa: SOM-undersökningarna år 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016.

rande siffra 2016 var 64 procent. Andelen som uppger att de aldrig ber står därför också för den största förändringen under tidsperioden.

Det är vanligare att be till Gud än att delta i gudstjänst. Samtidigt ökar andelen som svarar att de aldrig ber till Gud. Det är ett mönster som liknar utvecklingen över tid för att delta i gudstjänster.

Tro på Gud

Ett tredje sätt att uttrycka religiositet är att tro. SOM-undersökningarna introducerade frågor om gudstro betydligt senare än enkätfrågor om deltagande i gudstjänst och bön till Gud. Första gången frågan ställdes var 2010 (se figur 3).

Utvecklingen när det gäller religiös tro perioden 2010 till 2016 (figur 3) visar att

andelen av befolkningen som tror på Gud minskar. 2016 uppger 40 procent av befolkningen att de tror på Gud. Det kan jämföras med 47 procent 2010. Gudstron har alltså sjunkit med 7 procentenheter.

Andelen som inte tror på Gud har ökat. Närmare bestämt uppger 60 procent av befolkningen att de inte tror på Gud år 2016. Det kan jämföras med att två tredjedelar av befolkningen inte deltar i gudstjänst och att drygt 60 procent uppger att de aldrig ber.

Metod i fokus:

Kan resultaten bero på att svar saknas från vissa grupper?

En enkätundersöknings kvalitet bedöms ofta utifrån hur stor andel som valt att svara. Men fördjupade studier har också visat att hur man väljer att påminna de som ombetts svara påverkar kvaliteten. Deltagande i enkätundersökningar såsom SOM-undersökningarna är frivilligt och de som ombeds svara behöver inte uppge skäl för att inte delta. Andelen som valde att svara ligger över 50 procent för alla de år som redogörs för i denna rapport. I dagens forskningsläge bedöms det vara ett enkätmaterial av god kvalitet.

Analysen har hittills visat på stora förändringar bland dem som förut deltog i gudstjänst eller bad. Många av dessa ber eller deltar nu inte alls. Däremot framgår att små men stabila delmängder av de som svarat som säger sig delta regelbundet (2016 ingår 1 604 svar statistiken och av dessa har 82 personer svarat att de deltar varje vecka). För de lägre andelarna behövs således bara att ett fåtal väljer att inte svara för att det ska få synliga konsekvenser i statistiken.

I SOM-undersökningarnas metodrapporter framgår att fler kvinnor än män svarat på enkäterna. På ett liknande sätt tenderar äldre svara i högre utsträckning än yngre. Det finns också tendenser till att fler som bor på landsbygden svarar än de som bor i städer och i städernas ytterområden. Alla dessa parametrar kan påverka slutresultatet. Ju färre svar ett resultat bygger på, desto mer påverkar varje enskild individs svar. Därför blir handlingar som utförs av en minoritet (såsom att delta i gudstjänst) särskilt känsliga för den här typen av mönster bland dem som väljer att inte svara på enkäten. Det bör dessutom nämnas att enkäterna bara kan besvaras på svenska vilket kan göra att personer som bor i Sverige men som inte läser svenska valt att inte svara på enkäten.

Det går alltså inte att utesluta att svar från små men för analysen relevanta grupper saknas och att det påverkar resultatet.

Kerstin Oderhem

Missionsföreståndare EFS

För vem finns ert trossamfund?

För alla: vi är en missionsorganisation som arbetar i Sverige och i andra länder. Vi delar evangeliet i ord och handling. Vi organiserar oss för de som vill i föreningar men vill verka bredare än så.

Vilka verksamheter är viktigast för er?

Gudstjänst, diakoni, barn och ungdomsverksamhet, mission

Vilka förändringar ser du bland medlemmarna de senaste åren?

Vi har förlorat flera medlemmar. Vi har varit en glesbygdsrörelse och behöver göra ett skifte, till att satsa på städerna. Vi ser också att människor är väldigt rörliga och har mindre önskan än tidigare att ha en "hemvist" i en kyrka, man vill gärna finnas i många sammanhang och där det passar just nu. Många har bevarat tron men valt att inte tillhöra en församling. Frågan är varför? och frågan är vad det gör med kyrkan över tid, att det fattas många av de vi idag kallar unga vuxna.

Ulf Jonsson

Präst i Katolska kyrkan (Stockholms katolska stift)

För vem finns ert trossamfund?

Först och främst för katolikerna i Sverige. Men även för andra som är intresserade av den katolska tron.

Vilka verksamheter är viktigast för er?

Gudstjänstverksamheten som bedrivs i våra församlingar i första hand. Även själavård, ungdomsverksamhet, verksamhet för äldre, språkcaféer för nyanlända till Sverige, och andra verksamheter av socialt-karitativt slag.

Vilka förändringar ser du bland medlemmarna de senaste åren?

Nya grupper av katolska invandrare från Mellanöstern har bidragit till att proportionerna mellan olika språk och riter bland katolikerna i Sverige har förändrats. Antalet människor som deltar i våra gudstjänster fortsätter att öka och ett par nya kyrkor byggs och köps per år, medan andra församlingar bygger ut sina nuvarande kyrkor.

Vad får vi reda på om vi undersöker en sak i taget?

Statistiken över deltagande i gudstjänster, andakter och organiserad bön, enskild bön och gudstro skulle kunna visa att religionens roll är på väg att försvagas i Sverige. Utifrån det perspektivet är ökningen av de som säger att de aldrig deltar, ber på egen hand eller tror på Gud intressant och relevant. Denna ökning utgör den största förändringen 1988–2016. Vid en första anblick innebär detta att det religiösa landskapet inte verkar förändras så mycket av att nya religiösa grupper etablerar sig i Sverige.²⁷

Att ta del av de långa tidsserierna en i taget kan dock förleda oss till att dra för snabba slutsatser. När man undersöker religiositet en aspekt i taget så får man inte kunskap om det är samma personer som aldrig deltar, ber eller inte tror. Om det förhåller sig så återkommer vi till i nästa kapitel.

En annan slutsats som vi inte kan dra av tidsserierna en och en rör inställningen till dem som praktiserar religion. I det här sammanhangen kan resultaten från tidsserien över deltagande i gudstjänster, andakter och organiserad bön (figur 1) vara relevant att lyfta fram. Tidsserien visar att de som deltar varje vecka är en stabil minoritet om cirka fem procent av befolkningen. För 30 år sedan var de en minoritet i ett sammanhang där det var lika vanligt att ha egen erfarenhet av deltagande i gudstjänst som det var att inte ha det. Idag är sammanhanget förändrat. Majoriteten i Sverige – närmare bestämt två tredjedelar av befolkningen – säger att de inte har erfarenhet av att delta i gudstjänst det senaste året. Att inte själv ha erfarenhet bidrar till att gudstjänstdeltagandet kan uppfattas som något andra gör. Beskrivningar av vad som händer under en andakt eller organiserad bön blir något som man kan få återberättat för sig eller något som man läser om i tidningen eller i sociala medier. Om religion är något som många känner sig likgiltiga inför, eller framför allt, om religion är något som förenar eller skiljer oss från andra avhandlas i kapitel 5.

En sista slutsats som vi bör vara försiktig med berör vad det innebär att färre svarar att de tror på Gud. En ofta återkommande formulering skiljer på tro på ”en personlig Gud” eller ”en opersonlig makt eller kraft”. När frågor om gudstro formulerats på detta sätt har ungefär 15 procent av den svenska befolkningen svarat att de tror på en ”personlig Gud” medan en betydligt högre andel (46 procent) svarat att de tror på ”en opersonlig makt eller kraft”. Enkätfrågorna har använts sedan början av 1980-talet och alltsedan dess har svarsfördelningen varit relativt stabil. Tidigare forskning har alltså visat att det är vanligare att tro på Gud eller någon makt eller kraft än att vara osäker på detta eller inte tro. Samma undersökningar har också visat att ungefär en femtedel

av befolkningen inte tror på någon Gud, makt eller kraft och ytterligare en femtedel är osäkra, tvivlande eller agnostiska i sin inställning till det gudomliga.

I stället för att formulera enkätfrågan så att den höll isär en ”personlig Gud” från en ”öpersonlig makt eller kraft” användes en rak enkätfråga: Tror du på Gud? Svartalternativen var ”ja” och ”nej”. Att enkätfrågan formulerades på ett mer rakt sätt gör att en del av den kritik som riktats mot den internationellt använda enkätformuleringen kunde undvikas. Samma teologiska förkunskaper behövs inte för att besvara frågan om tro på Gud som frågan om tro på en personlig Gud. Samtidigt behöver vi ta höjd för att personer kan svara att de inte tror på ”Gud” samtidigt som de omfattar en religiös tro. Det heliga förstås inte på samma sätt i alla religiösa traditioner och att tro på en Gud är kännetecknande för de kristna, judiska och muslimska traditionerna men inte nödvändigtvis för, till exempel, de buddhistiska traditionerna.

Det kan vara värt att notera att enkätresultat om religiös tro ibland har hamnat i skymundan eftersom religiositet definierats enligt idén att praktik tillsammans med tro är lika med religiositet. Den idén snävar av relevansen för resultat om religiös tro till att framför allt vara relevant för dem som praktiserar religion.

3 Hur många tillhör olika religioner?

Det här kapitlet handlar om hur många som tillhör olika religioner i Sverige. Uppgifter från myndigheten för stöd till trossamfund och Svenska kyrkan jämförs med uppgifter från SOM-undersökningarna. Kapitlet tar också upp att en person kan ha flera religionstillhörigheter. Först efter vi tagit hänsyn till överlapp mellan religionstillhörigheterna kan antalet som står utan religionstillhörighet beräknas.

RELIGIÖS MÅNGFALD I SVERIGE BESKRIVS IDAG ofta med stöd av medlemsstatistik som myndigheten för stöd till trossamfund (SST) årligen samlar in. Statistiken används som en grund för det ekonomiska stöd som staten betalar ut till trossamfundet och har funnits sedan 1970-talet – då stödet inrättades. Grundidén är att ju fler medlemmar ett trossamfund har, desto större är organisationen ifråga – och desto mer bidrag skall trossamfundet få.

Att använda denna statistik i syfte att spegla den allmänna religiösa mångfalden i Sverige kan därför sägas vara behäftad med vissa begränsningar. Ett sådant problem är att inte alla trossamfund i Sverige rapporterar medlemsstatistik till SST – bara de som är godkända av regeringen²⁸ och som ansökt om stöd till trossamfund. Ett flertal trossamfund i Sverige har aldrig ansökt om detta stöd, det finns också de som har ansökt men fått avslag. Till detta kan man också tillägga att det naturligtvis finns ett antal människor som var både praktiserande, troende och tillhöriga utan vara organiserade i något trossamfund. En tredje problematik rör svårigheten för de trossamfund som rapporterar till SST att de endast får redovisa personer som är registrerade som medlemmar eller regelbundna besökare. Det finns många personer som deltar och ser sig som tillhöriga utan att för den skull vilja vara registrerade. Det finns också religiösa organisationer som inte ser det som självklart att de har medlemmar på det sätt som

SST:s statistik över bidragsgrundande personer 1976-1996-2016²⁹

Samfund Frikyrkor	1976 277 522	1996 450 355	2016 321 829
Equmeniakyrkan (sammansl 2011 med de tre nedanstående)			123 747
Svenska Baptistsamfundet	22 890	36 915	
Svenska Missionsförbundet	85 226	152 260	
Metodistkyrkan	6 546	9 138	
Evangeliska Frikyrkan (sammansl 1997 med de tre nedanstående)		46 393	50 748
Helgelseförbundet	4 920		
Fribaptistsamfundet	1 150		
Örebromissionen	19 836		
Frälsningsarmén	25 170	26 089	9 032
Pingströrelsen	94 700	150 371	114 140
Sjundedags Adventistsamfundet	3 325	5 561	3 689
Svenska Alliansmissionen	13 759	23 628	20 473
Islamiska trossamfund	12 000	85 000	154 140
Bosniakiska islamiska förbundet			11 202
Förenade islamiska föreningar			30 747
Islamiska fatwabyrån			7 378
Islamiska kulturcenterunionen			17 311
Islamiska shia samfundet			31 329
Svenska Islamiska församlingarna			20 431
Sveriges muslimska förbund			35 742
Lutherska kyrkor	56 170	65 705	50 228
Danska kyrkan i Sverige			329
ELM Bibeltroga Vänner	6 000	4 313	
Estniska evangelisk-lutherska kyrkan	16 979	12 740	4 506
Isländska kyrkan i Sverige			262
Lettiska evangelisk-lutherska kyrkan	1 905	2 005	1 289
Evangeliska fosterlandsstiftelsen	26 109	41 231	36 711
Norska kyrkan i Sverige			2 103
Ungerska Protestantiska kyrkan	5 177	5 416	5 028
Ortodoxa och österländska kyrkor	50 000	95 640	141 889
Antiokiska kyrkan		2 500	747
Armeniska ortodoxa kyrkan			4 414
Bulgariska ortodoxa kyrkan		700	846
Eritreanska ortodoxa kyrkan			8 603
Estniska ortodoxa kyrkan		1 060	
Etiopiska ortodoxa kyrkan		2 400	4 300
Finska ortodoxa kyrkan		2 500	664
Georgiska ort kyrkan			270
Grekisk ortodoxa kyrkan		17 500	22 275
Koptiska ortodoxa kyrkan		1 052	4 750
Makedoniska ortodoxa kyrkan		6 000	6 797
Rumänska ortodoxa kyrkan		5 500	7 092
Ryska ortodoxa kyrka		2 500	3 390
Serbiska ortodoxa kyrkan		23 000	23 535
Svenska ortodoxa prostieriet		2 005	2 143
Syrisk ortodoxa kyrkan		26 000	47 589
Österns assyriska kyrka		2 923	7 864
Övriga trossamfund	83 116	177 302	148 237
Alevitiska Riksförbundet			4 545
Anglikanska kyrkan		3 000	2 600
Judiska centralrådet	8 999	10 287	8 316
Mandeiska Sabeiska samf.			7 690
Romersk-katolska kyrkan	74 117	164 015	116 031
Sveriges Buddhistiska Samarbetsråd			9 055
Totalt	478 808	874 002	819 713

SST:s statistik över bidragsgrundande personer 2007-2011-2016³⁰

Samfund	2007	2011	2016
Frikyrkor	370 835	340 376	321 829
Equmeniakyrkan (sammansl 2011 med de tre nedanstående)			123 747
Svenska Baptistsamfundet	28 170	27 372	
Svenska Missionsförbundet	118 397	108 713	
Metodistkyrkan	6 875	5 436	
Evangeliska Frikyrkan	49 079	48 461	50 748
Frälsningsarmén	19 492	14 187	9 032
Pingströrelsen	122 184	111 120	114 140
Sjundedags Adventistsamfundet	4 107	3 712	3 689
Svenska Alliansmissionen	22 531	21 375	20 473
Islamiska trossamfund	106 327	110 000	154 140
Bosniakiska islamiska förbundet			11 202
Förenade islamiska föreningar			30 747
Islamiska fatwabyrån			7 378
Islamiska kulturcenterunionen			17 311
Islamiska shia samfundet			31 329
Svenska islamiska församlingarna			20 431
Sveriges muslimska förbund			35 742
Lutherska kyrkor	59 126	59 373	50 228
Danska kyrkan i Sverige			329
ELM Bibeltrogna Vänner	3 207	2 840	
Estniska evangelisk-lutherska kyrkan	4 950	4 719	4 506
Isländska kyrkan i Sverige			262
Lettiska evangelisk-lutherska kyrkan	1 940	1 916	1 289
Evangeliska fosterlandstiftelsen	43 602	44 486	36 711
Norska kyrkan i Sverige			2 103
Ungerska Protestantiska kyrkan	5 427	5 412	5 028
Ortodoxa och österländska kyrkor	113 144	130 763	141 889
Antiokiska kyrkan			747
Armeniska ortodoxa kyrkan	2 000	2 375	4 414
Bulgariska ortodoxa kyrkan	800	800	846
Eritreanska ortodoxa kyrkan	2 359	2 666	8 603
Estniska ortodoxa kyrkan		-	
Etiopiska ortodoxa kyrkan	3 100	2 870	4 300
Finska ortodoxa kyrkan	1 500	1 500	664
Georgiska ort kyrkan			270
Grekisk ortodoxa kyrkan	17 500	17 500	22 275
Koptiska ortodoxa kyrkan	1 620	2 915	4 750
Makedoniska ortodoxa kyrkan	6 000	6 000	6 797
Rumänska ortodoxa kyrkan	6 111	6 100	7 092
Ryska ortodoxa kyrka	1 500	1 500	3 390
Serbiska ortodoxa kyrkan	25 800	27 855	23 535
Svenska ortodoxa prostieret	2 100	2 174	2 143
Syrisk ortodoxa kyrkan	37 179	50 396	47 589
Österns assyriska kyrka	5 575	6 112	7 864
Övriga samfund	104 520	117 312	148 237
Alevitiska Riksförbundet			4 545
Anglikanska kyrkan	3 000	3 516	2 600
Judiska centralrådet	9 368	8 462	8 316
Mandeiska Sabeiska samf.			7 690
Romersk-katolska kyrkan	86 785	100 522	116 031
Sveriges Buddhistiska Samarbetsråd	5 367	4 812	9 055
Totalt	753 952	757 831	819 713

Eftersom de som tar del av trossamfundet verksamhet inte bara är deras medlemmar utan också många andra, har samfundet möjlighet att räkna in icke-medlemmar som är regelbundna registrerade deltagare när de redovisar sin bidragsgrundande statistik. Tillsammans benämner SST dessa två kategorier som betjänade.

avses i kristna minoriteter eller i det svenska föreningslivet.

Med detta sagt går det dock ändå att konstatera att SSTs siffror ger en möjlig och till stora delar relevant inblick i framväxten av det mångreligiösa Sverige. Vi vet idag att en övervägande del av de kristna minoriteterna (frikyrkligheten, katolska kyrkan, lutherska minoriteter, ortodoxa och österländska kyrkor) syns i myndighetens statistik liksom de flesta större muslimska trossamfundet samt de judiska och buddhistiska samfundet. Sedan några år tillbaka finns också några mindre religiösa traditioner från Mellanöstern representerade i form av det Mandeiska trossamfundet och den alevitiska gruppen. En översikt över de grupper som syns i myndighetens uppgifter finns publicerade i i tabellen på sidorna 34-35.

Betraktas den generella utvecklingen av antal bidragsberättigade framträder att andelen av befolkningen som omfattas av myndighetens bidrag dalat från 10 till 8 procent av befolkningen. Nergången beror på att frikyrkor har färre medlemmar idag jämfört med andra hälften av 1900-talet. Nergången till trots visar detaljerna i statistiken också på tilltagande religiös mångfald – kyrkor och muslimska samfund blir större och nya organisationer har beviljats bidrag.

Svenska kyrkans statistik

Den största kyrkan, Svenska kyrkan, finns inte med i de uppgifter som myndigheten för stöd till trossamfund har att tillgå. Såsom beskrevs i kapitel 1 så fanns det före 1951 begränsade möjligheter att träda ur Svenska kyrkan. Att tillhöra denna kyrka var synonymt med att tillhöra Sverige. Fram till mitten av 1990-talet så anslöts också nyfödda automatiskt till Svenska kyrkan om minst en av den nyföddas föräldrar var kyrkmedlem. På grund av dessa omständigheter fanns det en tid då näst intill alla som bodde i Sverige tillhörde Svenska kyrkan.

Förändringarna i regleringen av medlemskap är tydlig i medlemsutvecklingen för Svenska kyrkan. Sedan 1970-talet (då Svenska kyrkan började föra officiell medlemsstatistik) har andelen av befolkningen som är medlemmar sjunkit kraftigt. 1972 hörde 95 procent av befolkningen till Svenska kyrkan. Härefter sjunker andelen sakta och fram till 1990-talet. Då är fortfarande nio av tio boende i Sverige medlemmar. Under de år som Svenska kyrkan haft en mer självständig relation till staten (2000 till idag) så påbörjas en mer skarp nergång. Idag är sex av tio medlemmar av Svenska kyrkan. Sedan 1970-talet har alltså andelen som är medlemmar i Svenska kyrkan sjunkit med 35 procentenheter.

Medlemmar i Svenska kyrkan 1976 – 1996 – 2016

	1976	1996	2016
Antal medlemmar i Svenska kyrkan	7 779 940	7 546 757	6 109 546
Medlemmar % av folkmängden	94,4%	85,3%	61,2%

Källa: Svenska kyrkans statistikdatabas

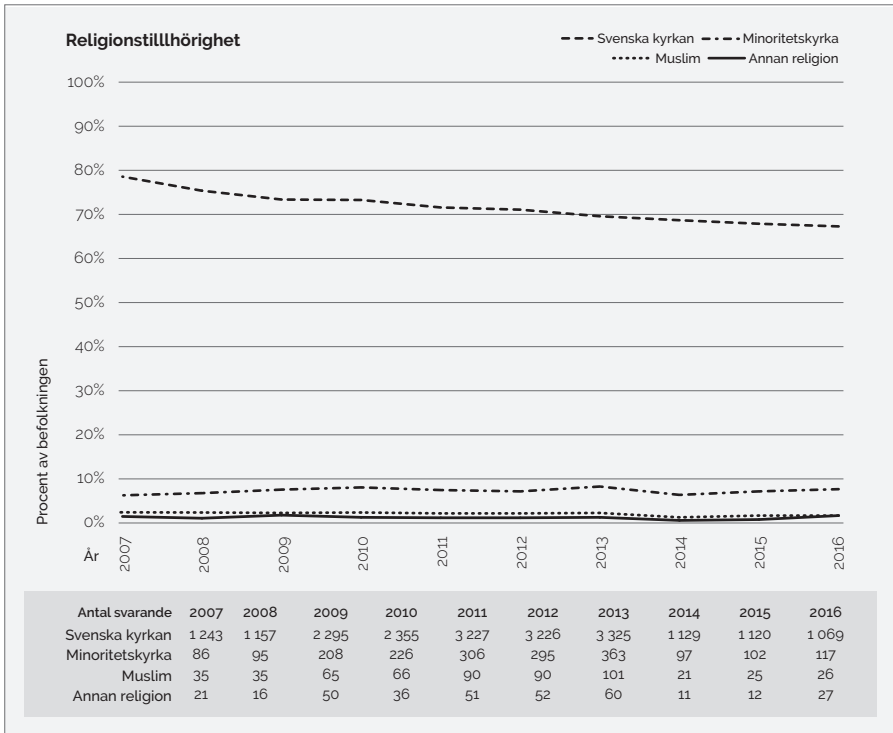
Trots att allt fler väljer att gå ut ur Svenska kyrkan tillhör de flesta som bor i Sverige denna organisation. Procentberäkningarna som används för att ta reda på hur stor del av befolkningen som är medlemmar döljer också att nergången både beror på att medlemmarna blivit färre och att befolkningen blivit större. 1972 var nästan 7,5 miljoner medlemmar i Svenska kyrkan. Motsvarande antal 2017 är 6 miljoner. Sammantaget har alltså antalet medlemmar minskat med cirka 1,5 miljoner.

En beskrivning av religionstillhörighet utifrån SOM-data

Med utgångspunkt i SOM-undersökningarna kan den religiösa mångfalden beskrivas utifrån hela befolkningen. Religioner behöver då inte vara bidragsberättigade eller registrerade för att komma med i beskrivningen. Det räcker med att de som bor i Sverige uttrycker att de känner en tillhörighet till en religion för att religionen ska kunna observeras.

I det här kapitlets första figur baserat på SOM-data beskrivs förändring och kontinuitet för tillhöriga Svenska kyrkan, kyrka i minoritet (i Sverige), svarande med muslimsk tillhörighet och tillhöriga annan religion. Förutom Svenska kyrkan så går det inte att specificera specifika vilka kyrkor och trossamfund som ingår i dessa mer övergripande kategorier. Men det är troligt att det inom minoritetskyrkliga gruppen ingår personer som är deltagare eller medlemmar i frikyrkliga, katolska, ortodoxa och österländska samt övriga kristna kyrkor. På samma sätt finns det för gruppen som anser sig vara muslimer möjlighet att besöka och vara medlem i ett antal muslimska trossamfund med lokala församlingar runtom i Sverige. För gruppen tillhöriga annan religion finns, såsom illustreras i översikten på sidorna 20-21 en stor mångfald av olika riktningar och traditioner.

En inledande observation av beskrivningen är att ingen religiös tillhörighet ökat nämnvärt under tioårsperioden 2007 till 2016. I stället är den största förändringen en

FIGUR 4. Religionstillhöriga över tid (2007–2016). Procent av befolkningen.

Kommentar: Enkätfrågan lyder "Tillhör du någon kyrka, religiöst samfund eller religion?" Varje svarsalternativ utgör en egen enkätfråga. Svarsalternativen lyder "Svenska kyrkan", "Annan kristen kyrka/samfund", "Jag är muslim" samt "Jag tillhör annan religion som varken är kristen eller muslimsk". För varje samfund har svaren "Ja, men jag har inte varit på gudstjänst/möte de senaste 12 månaderna" och "Ja, och jag har varit på gudstjänst/möte de senaste 12 månaderna" summerats till en helhet. Svarsresultaten tar inte hänsyn till att enskilda individer kan vara medlem i flera kyrkor eller religiösa samfund (t ex Svenska kyrkan och Equestrikyrkan).

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserad på SOM-undersökningarna.

minskning i andel tillhöriga. Minskningen står Svenska kyrkan för. Denna kyrka har minskat från nära 80 procent 2007 till 68 procent 2016. Även om SOM-undersökningarna riktar sig till den vuxna befolkningen och Svenska kyrkans egna medlemsstatistik framför allt presenteras i relation till hela befolkningen – gamla som unga – överensstämmer nergången med Svenska kyrkans uppgifter. År 2007 var 74 procent av Sveriges befolkning medlemmar, 2016 var andelen 61 procent. Nergången på 12 procentenheter synlig i figur 4 stämmer alltså väl överens med Svenska kyrkans statistik som visar en

Lars-Gunnar Jonsson

Nationell missionsledare i Svenska Alliansmissionen

För vem finns ert trossamfund?

Vårt samfund vill vara till tjänst för hela det svenska samhället och även internationellt med många sociala projekt och stöd till systerkyrkor i världen. Samfundets uppgifter är också att stödja och serva drygt 160 lokala församlingar som är anslutna till Svenska Alliansmissionen.

Vilka verksamheter är viktigast för er?

Arbetet som sker lokalt genom våra församlingar är det primära. Förutom ett levande gudstjänstliv genomförs ett stort socialt och gemenskapsskapande arbete som vänder sig till alla åldrar.

Har möjligheterna att bedriva verksamhet i Sverige förändrats de senaste tio åren?

Vi kan se en trend att människor har svårare att kunna prioritera sin tid för det lokala arbetet då man ofta finns med inom flera sammanhang i civilsamhället, vilket i sig är positivt. Men fortfarande är många människor engagerade i verksamheten och vi ser glädjande nog att man också lyckas att genomföra generationsväxling vilket krävs – och vi ser att en ny generation tar över ledaransvar i de lokala församlingarna.

Yusuf Cesmeli

Vice ordförande Islamiska kulturcenterunionen

För vem finns ert trossamfund?

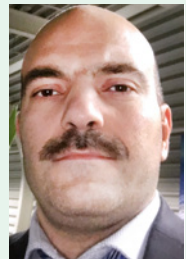
Vi finns för hela samhället som behöver lära sig om islam men särskilt för den muslimska gruppen som behöver utbilda sig inom islam. Våra församlingar anordnar gudstjänst för den muslimska gruppen.

Vilka verksamheter är viktigast för er?

Barn- och ungdomsverksamheten och gudtjänsterna. Integrera den muslimska gruppen så att de känner sig som svenska muslimer.

Har möjligheterna att bedriva verksamhet i Sverige förändrats de senaste tio åren?

De har utvecklats både ekonomiskt och antalet medlemmar ökar, men det finns fortfarande stora behov vad gäller platser att be och församlingarnas förvaltning. Vissa saker har blivit svårare än förut: Rädslan har ökat bland medlemmar på grund av en hårdare atmosfär i samhället. Det finns tyvärr en utspridd fördömsfull syn på islam idag i Sverige som drabbar oss och våra medlemmar.

nergång på 13 procentenheter.³¹ SOM-undersökningarna skattar dock medlemskapet högre än Svenska kyrkans medlemsstatistik visar.

Tidigare undersökningar om religiös mångfald visar på två trender som inte självklart låter sig förenas. Å ena sidan verkar den religiösa mångfalden utanför Svenska kyrkan öka, å andra sidan verkar religiositeten generellt minska över tid. Frikyrkor, såsom Pingströrelsen och Frälsningsarmen, har fått färre medlemmar. Antalet ortodoxa och österländska kyrkor, såsom eritreanska ortodoxa kyrkan, har fått fler medlemmar. Att vissa kyrkor blir större samtidigt som andra blir mindre skulle kunna vara en förklaring till att andelen av den svenska befolkningen som svarar att de tillhör en kyrka i minoritet varken ökat eller minskat nämnvärt mellan 2007–2016 (se figur 4). Runt 7 procent av befolkningen svarar att de har en sådan tillhörighet. Det motsvarar ungefär 700 000 personer i relation till dagens befolkningsmängd.

Antalet bidragsberättigade personer inom muslimska församlingar har ökat från 100 000 personer i början av undersökningsperioden till närmare 140 000 personer mot slutet av perioden. Att antalet muslimer ökar ligger i linje med migrationsstatistik som visar att invandring från länder där islam är en vanlig religion ökat sedan 1990-talet. Dessutom skulle myndighetens statistik över bidragsberättigade utövare av islam kunna osynliggöra muslimer som tillhör organisationer som inte är bidragsberättigade eller inte tillhör någon organisation. Enkätfrågan om muslimsk tillhörighet är i SOM-undersökningarna ställd på ett sätt som skulle kunna göra det möjligt för en person med muslimsk familjebakgrund som själv inte praktiserar religionen att svara jakande på frågan om tillhörighet. Sammantaget bidrar detta med förväntningar på att andelen av befolkningen som har en muslimsk tillhörighet ökat under tidsperioden. Så är dock inte fallet. I kontrast till förväntad ökning förefaller andelen som själva betraktar sig som muslimer vara stabil under den undersökta tioårsperioden. Den fluktuerar något och är till och med något lägre 2016 (1,8 procent) jämfört med 2007 (2,6 procent).

Varför ökar inte mångfalden?

Anledningarna till att mångfalden utanför kyrkorna uteblir kan vara flera. SOM-undersökningarna besvaras i högre utsträckning av personer som bor i mindre städer, tätorter och landsbygd än förorter och storstäder där vi vet att många minoritetssamfund har en stark förankring. Äldre och kvinnor svarar i högre utsträckning än män och yngre och enkäten kan endast besvaras på svenska. Eftersom ett par procent av data-materialet utgörs av ett tjugotal svar så kan ett fåtal som inte besvarar enkäten påverka

resultatet påtagligt. Andra anledningar rör den detaljerade tolkningen av svarsalternativen. När frågan ”Jag är muslim” ställs i relation till frågor om att tillhöra en kyrka kan även alternativet för islam tolkas utifrån ett medlemsperspektiv. De som svarar tolkar då svarsalternativet snävt och i linje med en kyrklig förståelse av vem som är medlem. Den tredje anledningen rör inställningen till islam i Sverige. Den svenska opinionen är betydligt mer negativt inställd till islam än övriga världsreligioner. Negativiteten har inte ökat, men har under tidsperioden som undersökts blivit mer politiskt laddad.

Att uttrycka tillhörighet till en grupp som många i ett samhälle har en negativ inställning till kan upplevas som besvärligt eller ej önskvärt. Undersökningar genomförda i länder där religion uppfattas som något socialt önskvärt har visat att uppskattningar över hur ofta man deltagit i gudstjänst eller liknande överskattats. I ett samhällsklimat där vissa religioner porträtteras negativt är det rimligt att tänka sig att personer avstår från att svara på frågor om religiös tillhörighet. Det behövs, som sagt, bara att ett relativt litet antal personer inte svarar på enkäten alls eller inte svarar på frågan om muslimsk tillhörighet för att konsekvenserna ska vara synliga.

Även om det finns flera troliga anledningar till att andelen som svarar att de har en muslimsk tillhörighet är lägre i SOM-data än väntat går det inte att säkerställa orsaken. Det går inte att utesluta att undersökningarna reflekterar den reella utvecklingen. Det kan vara så att fler av dem som migrerar till Sverige som har en religiös familjebakgrund själva har en icke-religiös syn på livet. Kanske kan det också spela roll att personer som migrerat till hit uppfattar att det finns en norm om att man ska vara icke-religiös för att passa in i Sverige. En annan möjlighet är att majoriteten av de som till exempel har en muslimsk familjebakgrund inte är praktiserande och därför väljer att svara att de inte har en muslimsk tillhörighet. Om svarsmonstren beror på något av detta skulle de vara korrekta, även om de inte är förväntade.

Eftersom SOM-undersökningarna inte medger möjlighet att gå vidare med anledningarna till att mångfalden utanför kyrkorna är stabil snarare än tilltagande så används de erhållna resultaten även fortsättningsvis i den här rapporten, trots sina eventuella brister. Resultaten kan bidra till att nyansera bilden av religiös mångfald eftersom de gör det möjligt att jämföra svar för de som har en muslimsk tillhörighet eller en tillhörighet som varken är muslimsk eller kristen med andra svar (såsom besök i organiserad religion, bön till Gud och tro på Gud).

Metod i fokus:**Kan 1500 enkätsvar ge en trovärdig bild av hela Sveriges befolkning?**

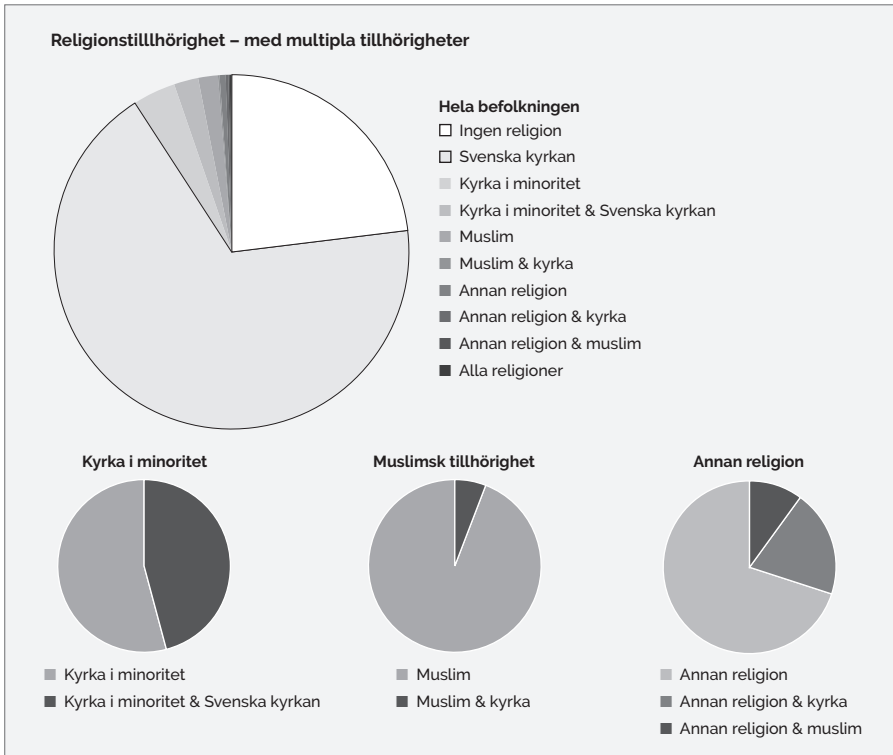
Utbredningen av religionstillhörighet i Sverige är möjlig att beskriva eftersom SOM-undersökningarna uppfyller två kriterier. Först och främst har alla som bor i Sverige fått samma möjlighet att svara på enkäten.

Det andra kriteriet är att bilden av religionstillhörigheter inte går för djupt ner i detaljer. I ett enkätresultat som baseras på 1500 svar motsvarar 1 procent 15 svar. För att få en rimlig mängd svar formuleras ofta enkätfrågor om religiös tillhörighet så att de vanligaste alternativen i ett land listas separat. Sedan anges mindre vanliga alternativ tillsammans som "andra religioner" (jmf., Pew Research Institute 2018). I SOM-undersökningarna lyder enkätfrågan om religiös tillhörighet/identitet på följande sätt: "Tillhör du någon kyrka, religiöst samfund eller religion?" med svarsalternativet "Svenska kyrkan", "Annan kristen kyrka/samfund", "Jag är muslim" och "Jag tillhör annan religion som varken är kristen eller muslimsk". SOM-undersökningarna tar därmed fasta på ett par aspekter av religiös tillhörighet men långt ifrån alla.

Perspektiv på helheten givet att individer kan ha flera religionstillhörigheter

Utifrån den utveckling som hittills beskrivits verkar det som om religionstillhörigheten minskat mellan åren 2007 till 2016. Den största orsaken är att andelen av befolkningen som svarar att de tillhör Svenska kyrkan minskar. Övriga religionstillhörigheter varken ökar eller minskar. Beskrivningen kan i viss mån vara baserad på osäkra resultat, men den överensstämmer med resultat från andra enkätundersökningar i Sverige. Fortsätter den utvecklingen betyder den i förlängningen att de religiösa tillhörigheterna blir mer jämnstora när Svenska kyrkan minskar och övriga varken ökar eller minskar.

Andelarna av befolkningen som tillhör Svenska kyrkan, kyrka i minoritet, har en muslimsk tillhörighet eller tillhör en religion som varken är kristen eller muslimsk kan inte summeras för att ta reda på hur många som är utan en religiös tillhörighet. Orsaken är att det länge varit vanligt att ha flera religiösa tillhörigheter i Sverige. Vanligaste kombinationen är att vara medlem av en frikyrka och Svenska kyrkan, något som under 1990-talet var fallet för nio av tio medlemmar i frikyrkorna.

FIGUR 5. Överlappning mellan religiösa tillhörigheter i Sverige.

Kommentar: Uppgifter om multipla religionstillhörigheter utgår från enkätfrågan ”Tillhör du någon kyrka, religiöst samfund eller religion?” Varje svarsalternativ utgör en egen enkätfråga. Svarsalternativen lyder ”Svenska kyrkan”, ”Annan kristen kyrka/samfund”, ”Jag är muslim” samt ”Jag tillhör annan religion som varken är kristen eller muslimsk”. Alla som svarat ”ja” oavsett engagemangsnivå har betraktats som religionstillhöriga. För den aktuella redogörelsen har alla svars kombinationer bejakats. Dessa är: Ingen religion, Svenska kyrkan, Kyrka i minoritet, Svenska kyrkan och kyrka i minoritet (dubbelanslutna), muslimsk tillhörighet, muslimsk tillhörighet och någon kyrka, annan religionstillhörighet, annan religionstillhörighet och kyrklig tillhörighet, Annan religionstillhörighet och muslimsk tillhörighet samt alla religioner. För de tre mindre cirkeldiagrammen gäller (från vänster till höger): Jämförelse mellan de som svarat kyrka i minoritet (antal svarande, n=1828), de som svarat muslimsk tillhörighet (antal svarande, n=486) samt de som svarat annan religion (antal svarande 289).

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserade på SOM-undersökningarna

I figur 5 framgår att det fortfarande är relativt vanligt att både vara medlem i en kyrka i minoritet och Svenska kyrkan. Närmare bestämt så tillhör 35 procent av de som tillhör en kyrka i minoritet också Svenska kyrkan.

Även den muslimska tillhörigheten och religionstillhörigheten som varken är kristen

eller muslimsk innehåller överlappning med dubbla eller multipla religionstillhörigheter. Dessa överlappningar berör så pass få individer att de inte på ett lika påtagligt sätt påverkar antalet som inte har en religionstillhörighet. De bidrar dock till att förstärka det principiella – att de religiösa tillhörigheterna också innefattar mångfald genom att en person kan ha flera religionstillhörigheter.

Om beskrivningen tar höjd för att dubbla religionstillhörigheter är en verklighet så kan andelen av befolkningen som står utan religiös tillhörighet uppskattas till 23 procent för hela tioårsperioden. En person av fyra ingår alltså i gruppen som inte har en religionstillhörighet och som skulle kunna benämnas sekulära.

Att en av fyra är utan religiös tillhörighet i ett land som ofta beskrivs som ett av världens mest sekulariserade länder kan tyckas lågt. Utnämningen till världens mest sekulariserade land bygger ofta på den låga andel (cirka fem procent av befolkningen) som regelbundet deltar i gudstjänster och andakter. Det är alltså inte en beskrivning av hur stor andel som saknar religionstillhörighet.

De vanligaste religionstillhörigheterna och att tillhöra en religion eller flera

I syfte att nyansera bilden av hur många som tillhör olika religioner i Sverige bidrog det här kapitlet med två perspektiv. Det första var befolkningsperspektivet. Genom att fråga människor vilka religioner de tillhör i stället för att utgå från de religiösa organisationernas medlems- och besökarstatistik breddas urvalet bortom ett förbestämt antal organisationer. För att det ska vara möjligt att sammanställa resultatet av frågorna behöver dock svarsmöjligheterna överensstämma med de vanligaste alternativen.

Över tioårsperioden är ett huvudresultat att de som tillhör Svenska kyrkan blir färre medan de som tillhör kyrkor i minoritet, har en muslimsk tillhörighet eller tillhör övriga religioner utgör stabila minoriteter. Andelen av befolkningen som tillhör dessa grupper i stort är oförändrad. Fortsätter denna utveckling så kommer religionstillhörigheterna bli mer jämnstora med tiden.

Det andra perspektivet kan kallas mångfald över religionernas gränser och syftar på det faktum att det är relativt vanligt att ha mer än en religionstillhörighet. Särskilt är de som tillhör en kyrka i minoritet benägna att också vara medlemmar av Svenska kyrkan. Om man utifrån enkätmaterial ska uttala sig om hur många som har en religiös tillhörighet behöver man ta hänsyn till dessa överlappningar. Görs detta framgår att tre av fyra i Sverige har en religionstillhörighet medan en av fyra inte har det. Det är

alltså betydligt vanligare att tillhöra en kyrka, samfund eller religion än att inte göra det.

Befolkningsspektivet breddar och gör överlappningar synliga men är också känsligt för allmänhetens inställning till religion och religionsutövning. Det kan finnas flera anledningar till att enskilda individer varken kan eller vill uppge vilken religion de tillhör. Samhällets syn på religion och religionsutövning kan spela in tillsammans med att innebörden i att ha en anknytning till en religion varierar. Kommande kapitel kommer därför att beröra innehållet i religiösa tillhörigheter såsom besök i organiserad verksamhet, enskild bön och tro.

4 Vad innebär de olika religionstillhörigheterna?

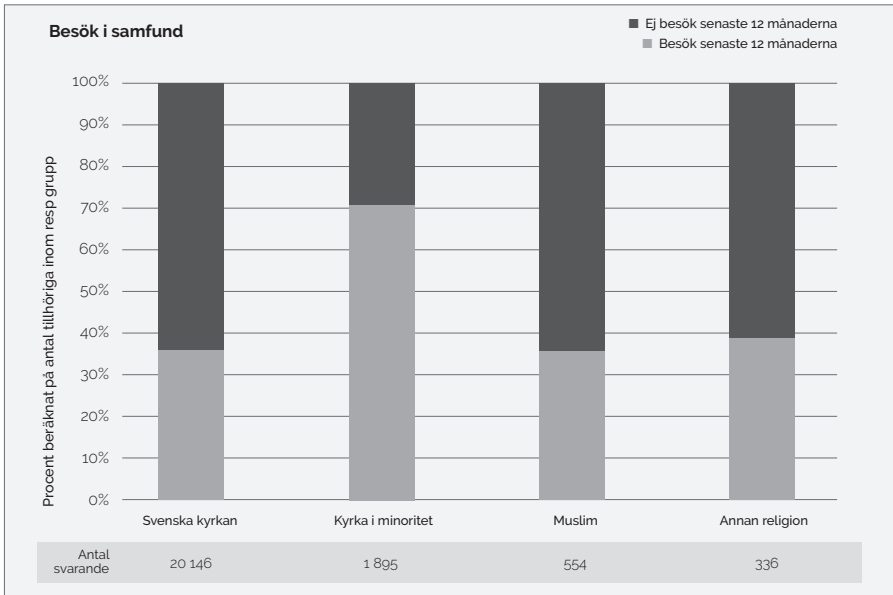
Det här kapitlet tar upp skillnader och likheter mellan religionstillhörigheterna vad gäller besök i religiösa organisationers verksamhet, bön till Gud och tro på Gud. Först presenteras skillnader och likheter för deltagande i verksamhet som organisationerna ordnar. Därefter följer resultat över religionspraktik som kan men inte behöver vara anordnad av religiösa organisationer.

ATT TILLHÖRA EN RELIGION BETYDER INTE samma sak för alla. Vissa organisationer och religiösa traditioner förväntar sig regelbunden närvaro i sina verksamheter, andra önskar främst att de som betraktar sig som tillhöriga delar samfundets tro. Dessutom, även om ledare för religiösa organisationer önskar att de som tillhör deras religion deltar regelbundet i andakter eller verksamhet, så gör inte alla religionstillhöriga det. Det kan därför både finnas skillnader mellan olika religiösa traditioner och mellan grupper av individer med olika sätt att uttrycka religiositet.

Ett exempel på komplexiteten nämndes tidigare i denna rapport. Det har under mer än 100 år varit vanligt att tillhöra Svenska kyrkan utan att delta regelbundet varje vecka i dess gudstjänster. Trots att de religiösa ledarna önskat att de tillhöriga skulle delta regelbundet så har majoriteten inte gjort det.

Trossamfunden i Sverige erbjuder olika typer av verksamhet. En stor del av denna verksamhet löper terminsvis och gör uppehåll över sommaren. Andra, såsom själavård, anordnas vid behov. Vissa verksamheter är utåtriktade och är till för alla intresserade eller för alla i behov av verksamheten. Andra är inåtriktade och medlemsvårdande, exempelvis gudstjänster och andakter. Därför kan man inte förutsätta att de som är engagerade religionstillhöriga besöker verksamheter regelbundet varje vecka. Enskilda personer kan ju till och med tillhöra religioner som inte bedriver organiserad verksamhet i Sverige.

Mångfalden av verksamheter bör tas i beaktande när religionstillhörigheterna jäm-

FIGUR 6. Besök i verksamhet. Jämförelse mellan religionstillhörigheter.

Kommentar: Enkätfrågan löd: "Tillhör du någon kyrka, religiöst samfund eller religion?" med svarsalternativen "Svenska kyrkan", "Annan kristen kyrka/samfund", "jag är muslim" och "jag tillhör annan religion som varken är kristen eller muslimsk". Frågan kunde besvaras med tre alternativ: "nej", "Ja, men jag har inte varit på gudstjänst/möte de senaste 12 månaderna" samt "ja, och jag har varit på gudstjänst/möte de senaste 12 månaderna". I figuren jämförs svaren "ja, men jag har inte varit på gudstjänst/möte de senaste 12 månaderna" med "ja, och jag har varit på gudstjänst/möte de senaste 12 månaderna" för respektive religionstillhörighet.

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserad på SOM-undersökningarna

förs. Jämförelsen ger alltså inte svar på frågor om vilka religionstillhörigheter som är mer religiösa än andra. I stället kan resultaten betraktas som mönster som ger kunskaper om vad de olika religionstillhörigheterna kan tänkas ha för praktisk betydelse för de tillhöriga. Resultaten över besök i religiös verksamhet presenterade i figur nummer 6.

Besöken i religiös verksamhet redovisas för hela tioårsperioden (2007–2016). Fördjupade analyser visade att endast de som tillhör Svenska kyrkan förändrat sin benägenhet att besöka denna kyrkas verksamheter. Övrigas benägenhet att besöka verksamheten varken ökat eller minskat över tidsperioden.³²

Analysen över besök i religiös verksamhet visar att omkring 70 procent av dem som tillhör en kyrka i minoritet besökt sin kyrka de senaste 12 månaderna. Motsvarande uppgifter för Svenska kyrkan, de med muslimsk tillhörighet och de med annan religiös

Fadila Jasarevic

Vice ordförande Bosniakiska islamiska samfundet

Vilka verksamheter är viktigast för er?

Vi organiserar religiöst liv för bosniaker och andra muslimer i Sverige. Våra församlingar är en religiös samlingspunkt, samt ett centrum för social verksamhet. För mig är den viktigaste delen det som stärker min tro och får mig att känna en trygghet i min identitet. Det är också viktigt att vi främjar kultur, språk och samhällsengagemang som rör demokrati, föreringsliv, nykterhet och integration.

Vad bedömer du är de största utmaningarna för att bedriva er verksamhet?

Det hårdare samhällsklimatet och diskrimineringen av muslimer. Media är oftast fokuserade bara på problem kopplade till islam och muslimer. Det är också en utmaning att synliggöra församlingarnas sociala verksamhet.

Har möjligheterna att bedriva verksamhet i Sverige förändrats de senaste tio åren?

Möjligheterna har förändrats både och positivt och negativt. Till de positiva hör att medlemsantalet ökar, vi har mer kunnig personal och stabilare ekonomi. Och våra medlemmar visar mer intresse och engagemang! Till de negativa hör allmänt hårdare attityder, fördomar och hatbrott mot muslimer som resulterar i angrepp mot moskéer och församlingslokaler.

Rebecka Arman

Styrelsemedlem Zenbuddhistiska samfundet

Vilka verksamheter är viktigast för er?

Meditation och meditationsretreat.

Vad bedömer du är de största utmaningarna för att bedriva er verksamhet?

Ekonomi, att kunna erbjuda verksamheten till en avgift som är överkomlig för alla och samtidigt ha råd att ha lokaler, kursgård, präster och lärare.

Har möjligheterna att bedriva verksamhet i Sverige förändrats de senaste tio åren?

Intresset har ökat, vi har fler personer som kommer till våra introduktioner. Många som kommer till oss är i första hand intresserade av att lära sig och få stöd i att meditera, de saknar intresse av de religiösa motiven för meditationen och våra ritualer/ceremonier. Mindfulness har populariserat och sekulariserat meditation i en form som liknar den som vi använder. Vår ekonomi bygger delvis på gåvor från enskilda personer, delvis på medlemsavgifter och retreatavgifter.

onstillhörighet är runt 35 procent. Den grupp som särskiljer sig är de som tillhör en kyrka i minoritet.

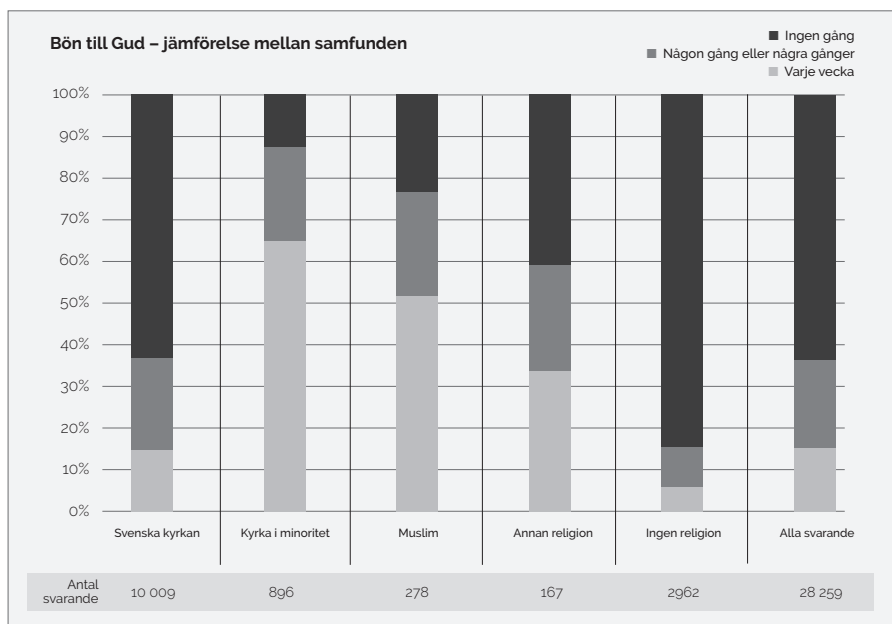
Att besöksbenägenheten inte förändras över tid för de tre minoritetsgrupperna gör det relevant att resonera kring organisationskulturer och mångfaldens premisser. Det är bara inom gruppen som tillhör en kyrka i minoritet som de flesta deltar (cirka 70 procent). Medlemmar av Svenska kyrkan, muslimer och de som tillhör en annan religion har andra vanor. Att se sig som tillhörig en kyrka i minoritet i Sverige är därför mer troligt förenat med att också delta i denna kyrkas verksamhet än de andra religionstillhörigheterna.

Som tidigare nämnts är enkätfrågorna om religionstillhörigheter ställda på ett sätt som gör det möjligt att svara att man har en religionstillhörighet utan att vara medlem av någon specifik organisation. Det kan påverka besöksstatistiken. Särskilt för de två tillhörigheter som baseras på tillhörighet till en religion och inte en kyrka. Alltså de med muslimsk tillhörighet och de som har en tillhörighet som varken är muslimsk eller kristen.

Att de som tillhör kyrkor i minoritet besöker kyrklig verksamhet i högre utsträckning än Svenska kyrkan ligger i linje med tidigare forskning.³³ Uppgiften att runt 35 procent av Svenska kyrkans medlemmar deltagit det senaste året kan i jämförelse med andra studier³⁴ betraktas som relativt hög. De som svarat på enkäten har fått frågan om de besökt verksamhet någon gång de senaste 12 månaderna. Att frågan formulerades på det sättet innebär att de som deltagit i en begravningsgudstjänst eller besökt en öppen förskola under sin föräldraledighet kan kryssa för att de besökt verksamhet. Enkätfrågans breda formulering bidrar troligtvis till att en stor andel svarar att de besökt verksamhet.

Att be och tro: religiositet inom och utom organisationerna

Det är som bekant fullt möjligt att praktisera religion, utan att tillhöra en religiös organisation. Ofta antas att de som tillhör en organisation praktiserar religion i högre utsträckning än de som inte gör det. I föregående kapitel visades att över tid har de som ber varje vecka och de som ber någon till några gånger per år blivit färre, medan de som aldrig ber blivit fler. Samtidigt ber 15 procent av befolkningen till Gud varje vecka. Det är 10 procentenheter mer (det vill säga cirka en miljon medborgare fler) än de som deltar varje vecka i gudstjänst, andakt eller organiserad bön. Det är alltså inte självklart att de mönster av vanor som finns etablerade för deltagande i gudstjänst eller ens besök i

FIGUR 7. Bön till Gud över religionstillhörighet

Kommentar: Enkätfrågan om bön till Gud lyder "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?"; "Bett till Gud?". Svartalternativen lyder: "ingen gång"; "någon gång de senaste 12 månaderna"; "någon gång i halvåret"; "någon gång i kvartalet"; "någon gång i månaden"; "någon gång i veckan" och "flera gånger i veckan".

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserad på SOM-undersökningarna

organiserad religionsverksamhet återfinns i en översiktsbild över bönevanor.

Eftersom det är möjligt att be till Gud utan att tillhöra någon religion finns även de som svarat att de inte tillhör någon religion med i analysen. De som tillhör denna grupp ber i lägre utsträckning än genomsnittet varje vecka.

Att be till Gud är vanligast bland de som tillhör en kyrka i minoritet. I denna grupp uppger två tredjedelar att de ber till Gud varje vecka. Av den kvarvarande tredjedelen så utgörs en betydande del av personer som uppger att de bett någon eller några gånger det senaste året. Det betyder att nära 90 procent av de som tillhör en kyrka i minoritet – alltså nio av tio personer – uppger att de ber till Gud.

Dessa vanor står i bjärt kontrast till vanorna inom gruppen som tillhör Svenska kyrkan. Där uppger cirka 15 procent att de ber till Gud varje vecka. Här utöver säger ungefär en fjärdedel att de har bett någon eller några gånger om året. Det innebär grovt räk-

nat att fyra av tio som tillhör Svenska kyrkan ber till Gud. När dessa uppgifter tolkas, bör det uppmärksammas att de som tillhör en kyrka i minoritet och Svenska kyrkan räknas som tillhörande båda dessa grupper i analysen.

Bland de som har en muslimsk tillhörighet ber en stor majoritet. Ungefär varannan ber till Gud varje vecka. Tillsammans med dem som ber några gånger per år blir det närmare 80 procent.

Även om det är vanligare inom gruppen som varken är kristen eller muslimsk att be till Gud än att inte göra det, så är andelen som inte ber relativt stor. Cirka 40 procent av de som tillhör en annan religion säger att de inte ber till Gud. Återstående 60 procent uppger att de ber.

På ett liknande sätt som för uppgifterna om besök i verksamhet genomfördes en analys av förändring över tid. Den visade att det blivit något ovanligare att be inom gruppen tillhöriga Svenska kyrkan och bland dem utan religionstillhörighet.³⁵ Bland dem som tillhör minoriteter är skillnaderna över tid så pass små att de inte är statistiskt säkerställda.

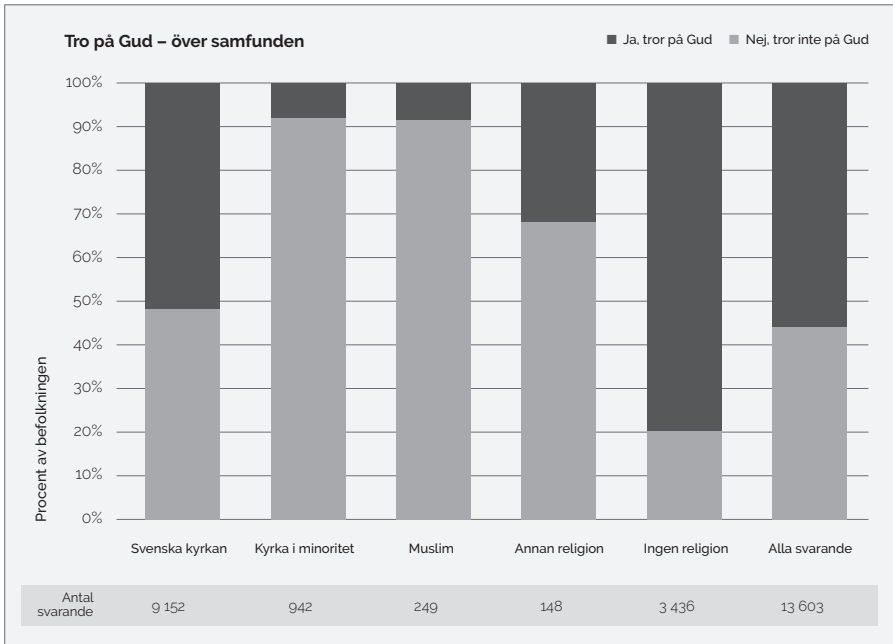
Tro på Gud inom olika religiösa grupper

Förutsätter då bön till Gud en tro på Gud? SOM-undersökningarna har sedan 2010 ställt frågan ”tror du på Gud?” och andelen av den svenska befolkningen som säger sig göra det har minskat sedan dess (se figur 3, kapitel 2).

Inom två grupper – gruppen associerade med kyrkor i minoritet och gruppen med muslimsk tillhörighet – är det mycket vanligt att svara att man tror på Gud. Inom respektive grupp svarar 92 procent att de tror på Gud. Att identifiera sig själv som muslim eller som medlem av en kyrka i minoritet är alltså nära förknippat med att tro på Gud.

Andelen som svarar att de tror på Gud bland dem som har en religion som varken är kristen eller muslimsk omfattar nära 70 procent. Om det är en hög, låg eller förväntad siffra är svårt att bedöma. Den religionstillhörighet som varken är kristen eller muslimsk kan omfatta många olika trosuppfattningar. Vissa kan beskriva det heliga i termer av en Gud (på ett liknande sätt som kristendom, islam och judendom) medan andra trosinriktningar inte nödvändigtvis beskriver det heliga på detta sätt. De kan då vara troende men ändå svara att de inte tror på Gud.

I jämförelse med de som tillhör Svenska kyrkan är de som tillhör andra religioner mer benägna att tro på Gud. Bland Svenska kyrkans medlemmar svarar nära varannan (48 procent) att de tror på Gud. Det är något högre än riksgenomsnittet. Efter-

FIGUR 8. Tro på Gud över religionsidentitet. OBS! Avser tidsperioden 2012-2016.

Kommentar: Enkätfrågan lyder "Tror du på Gud?" och svarsalternativen var "Ja" och "Nej".

Källa: SOM-undersökningarna 2012-2016

som många i Sverige tillhör Svenska kyrkan ligger medlemmarnas svarsmönster nära genomsnittet. Svenska kyrkan har genomfört en rad enkätundersökningar där frågor om Gudstro ställts.³⁶ De har visat att andelen troende är högre bland dem som har en närmre relation till kyrkan än de som inte har det. Även för de uppgifter som analyseras här visade en fördjupad analys att betydligt fler av de som är aktiva i Svenska kyrkans verksamhet tror på Gud jämfört med de som är passiva.³⁷ Därför kan möjligen den relativt stora grupp som säger att de besöker kyrkans verksamhet i den här undersökningen vara en förklaring till dessa resultat.

I den här analysen benämns de som svarat nej på frågor om de tillhör en religion som att de saknar religionstillhörighet. De tror i regel inte på Gud. De som är sekulära i bemärkelsen att de inte tror inom gruppen utan religionstillhörighet utgör 80 procent.

Religionstillhörigheterna i den här rapporten överlappar varandra men verkar ändå visa specifika mönster. Att tillhöra Svenska kyrkan är associerat med att de flesta *inte* besöker verksamhet, ber eller tror. Bland de som tillhör en kyrka i minoritet är de allra flesta benägna att besöka verksamhet, be och tro. Den muslimska tillhörigheten kännetecknas av att muslimska organisationer besöks i ungefär samma utsträckning som Svenska kyrkans församlingar besöks av sina medlemmar. Att ha en muslimsk tillhörighet är dock associerat med att de allra flesta ber och tror på Gud. De som tillhör en annan religion besöker verksamhet i samma utsträckning som de som tillhör Svenska kyrkan och de med muslimsk tillhörighet. Det är inom denna grupp vanligare att be till och tro på Gud än att inte göra det, men det är inte lika utbrett som bland de som tillhör en kyrka i minoritet eller har en muslimsk tillhörighet. Sist men inte minst är det vanligare att tro på Gud än att be till Gud bland dem som inte har en religionstillhörighet. I ljuset av de här resultaten kan det vara rimligt att anta att religionstillhörigheten betyder olika saker för de olika grupperna.

Tillhöra och praktisera eller tillhöra utan att praktisera?

Vad innebär det att tillhöra en religion? De religiösa organisationerna i Sverige uttrycker sina syften och mål på olika sätt. De bedriver verksamhet för personer som tror eller är intresserade av deras verksamhet. De svarar också att de bedriver verksamhet för personer som är eller betraktar sig själva som muslimer, buddhister, judar eller kristna. Inom ramen för arbetet med den här rapporten har vi ställt korta frågor till företrädare för olika trossamfund som bland annat har fått svara på frågan vem de finns till för. Här går att notera både vissa likheter men också mångfald. Några betonar verksamheter som även kan utföras av ickereligiösa organisationer, som skola och körsång. Andra lägger särskild tonvikt på andakterna eller gudstjänsterna.

Resultaten presenterade i det här kapitlet baseras på svar från religionstillhöriga som vanligtvis inte är ledare eller företrädare för religiösa organisationer. De kan därför ha en annan syn på sin religionstillhörighet än det religiösa etablissemanget. De kan dessutom betrakta sig som kristna, judar, buddhister eller sikher utan att formellt vara medlemmar av ett samfund. Att dessa villkor spelar in behöver tas i beaktande för att inte resultaten ska förleda någon att tro att vissa religionstillhörigheter är mer religiösa än andra.

Analyserna visar att de som tillhör kyrkor i minoritet är de som i störst utsträckning besöker religiös verksamhet, ber regelbundet till Gud och tror på Gud. De som tillhör

en kyrka i minoritet har alltså oftare vanor och förhållningssätt som ofta förknippas med religiositet. De som tillhör Svenska kyrkan besöker mer sällan religiös verksamhet. De ber mer sällan till Gud och ungefär varannan svarar att de tror på Gud. De som tillhör denna kyrka har vanor som kanske inte förknippas med religiositet men förhåller sig till det religiösa på ett sätt som är vanligt i Sverige. Eftersom det länge – förmodligen över 100 år – varit vanligt att tillhöra Svenska kyrkan men inte besöka dess verksamheter regelbundet varje vecka kan detta ha övergått till det ”normala” sättet att förhålla sig till religion i Sverige. De två kyrkliga tillhörigheterna skiljer sig åt trots att det är relativt vanligt att tillhöra både en kyrka i minoritet och Svenska kyrkan. Det beror på att så många fler tillhör Svenska kyrkan (drygt sex miljoner) än kyrkorna i minoritet (cirka 700 000).

Ett område där det vanliga respektive ovanliga kan få betydelse rör allmänhetens inställning till religion. I litteraturen om att tillhöra religioner men inte praktisera framförs ofta att de som gör så är likgiltiga inför religion. Det antas att det också rör religionsutövning som ses som annorlunda än den egna. Men när tillhöra men inte praktisera är det vanliga, behöver det inte råda likgiltighet inför andra sätt att utöva religion. Att tillhöra och praktisera kan i ett sådant sammanhang uppfattas som avvikande.

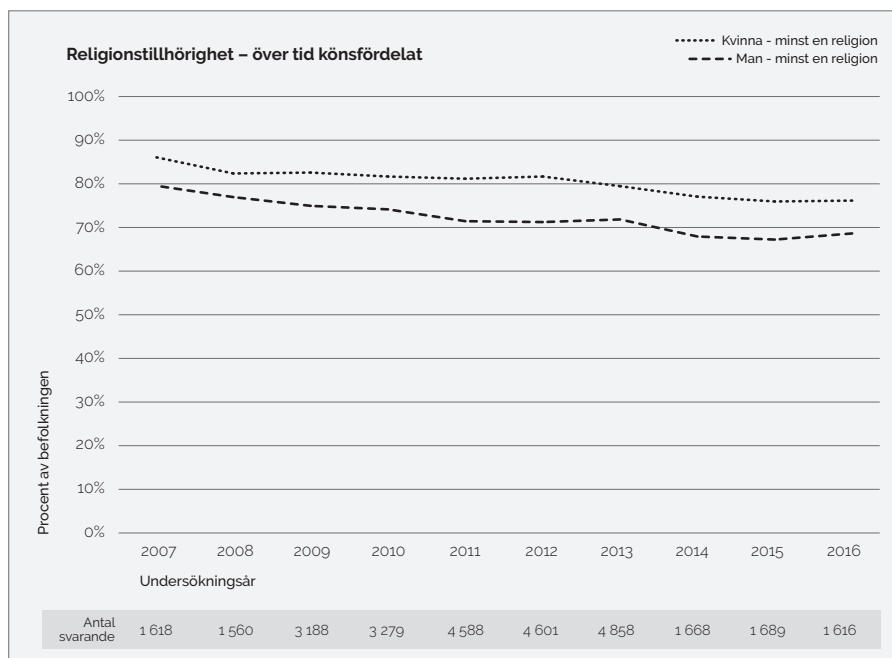
Generellt visar resultaten att över tid varken ökar eller minskar benägenheten att besöka verksamhet, tro och be inom de olika religionstillhörighetsgrupperna. Det är lika troligt att en person med muslimsk tillhörighet tror på Gud nu som för tio år sedan. Det kan komma att spela stor roll för hur den framtida religiösa mångfalden blir. Hitills verkar den svenskkyrkliga religionstillhörigheten minska medan alla minoritetstillhörigheter visar stabilitet över tid. Religionsutövning förknippad med låg grad av besök, bön och tro minskar med andra ord medan religionsutövning förknippad med bön och gudstro förblir stabil. På sikt kan det innebära att religionstillhörighet i framtiden förknippas med bön och tro på ett tydligare sätt än i dag.

5 Vem tillhör vilken religion?

Följande kapitel undersöker religiös tillhörighet utifrån kön och ålder. Är det så att vissa grupper består av fler kvinnor än män? Att fler äldre än yngre ser sig som religiösa? Kapitlet tittar också närmare på det religiösa Sverige utifrån skillnader i utbildning och inkomst.

ÄR DE RELIGIONSTILLHÖRIGA KVINNOR ELLER MÄN? Vilka åldrar är vanligast? Har de religionstillhöriga generellt hög utbildning? Finns det en samstämmighet mellan de religionstillhörigas utbildningsnivå och deras inkomster? Den här typen av frågor är grundläggande för en djupare förståelse av mångfalden, men är trots det relativt lite undersökta. De undersökningar som finns tenderar att definiera religiositet som ett paket av tillhörighet, tro och regelbundet deltagande. I kontrast till detta jämförs här religionstillhörigheter där de tillhöriga i olika grad tror och deltar.

Trots olikheter kan några övergripande resultat från tidigare studier nämnas. Studier som jämfört kvinnor och mäns religionsutövning har funnit att kvinnor är mer benägna att vara utövande än män.³⁸ Tendensen att fler kvinnor svarar att de tillhör, tror och ber än män är inte avgränsad till Sverige utan en internationellt förankrad observation. Undersökningar genomförda i Sverige om religionsutövning och ålder har visat att religion bibehålls över livet.³⁹ Personer som betraktar sig själva som religiösa som unga och deltar i religiös verksamhet är mer benägna att även göra det som äldre. Att man behåller sin religiositet genom livet har betydelse för hur religiositeten förändras i ett land. I Sverige har det antagits att religiös förändring förklaras med att mer religiöst aktiva generationer ersätts av mindre religiöst aktiva.⁴⁰ I undersökningar om religion och utbildning antas ofta högre utbildning och inkomst leda till lägre grad av religiositet med motiveringen att utbildning och inkomst skapar en form av existentiell trygghet som ersätter religion.⁴¹

FIGUR 9. Andel (%) kvinnor respektive män med en religiös tillhörighet av alla kvinnor respektive män. 2007-2016.

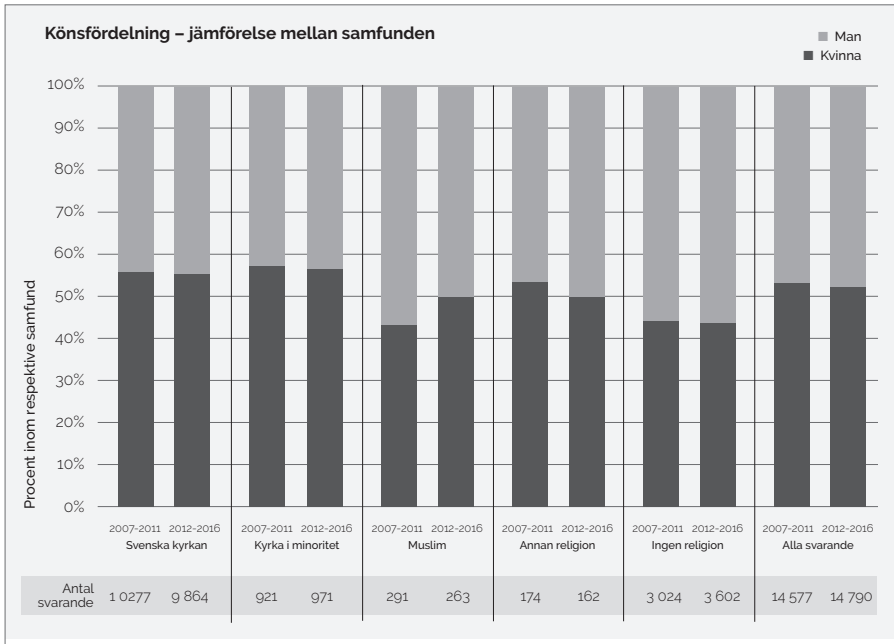
Kommentar: Med religiös tillhörighet avses medlem i Svenska kyrkan, minoritetskyrka, person med muslimsk tillhörighet eller annan religiös tillhörighet som varken är kristen eller muslimsk.

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserad på SOM-undersökningarna

Genus och religionstillhörighet

Kvinnor har i tidigare forskning beskrivits som generellt sett mer religiösa än män. För att ta reda på om det även är så i Sverige summerades alla religionstillhörigheterna ihop. De religionstillhöriga kunde därefter jämföras mellan kvinnor och män. Resultatet redogörs för i figur 9.

Generellt sett kan det konstateras att det blivit mindre vanligt bland både kvinnor och män att ha en religiös tillhörighet. I början av undersökningsperioden (2007) uppgav 86 procent av kvinnorna och 80 procent av männen att de hade en religiös tillhörighet, mot slutet av samma period svarade 76 procent av kvinnorna att de hade en religiös tillhörighet – jämfört med 68 procent av männen.

FIGUR 10. Andel (%) kvinnor och män inom respektive religionstillhörighetsgrupperna över tid (2007-2011, 2012-2016).

Kommentar: Åren 2013-2016 kunde de som svarade på SOM-undersökningarna beskriva sig som kvinna, man eller annan, könsöverskridande identitet. Eftersom denna möjlighet bara fanns för vissa år och antalet svarande är för få för de enskilda religionsidentitetsgrupperna för att kunna redovisas på ett etiskt försvarbart sätt har dessa svar inte tagits med i analysen. Skillnaderna över tid mellan män och kvinnor inom religionstillhörigheterna är inte signifikanta inom någon av grupperna: Svenska kyrkan $\chi^2(1, n=20141) = 0.70, p = .40$, Kyrka i minoritet $\chi^2(1, n=1892) = 0.09, p = .76$, Muslimsk tillhörighet $\chi^2(1, n=553) = 2.49, p = .12$, Annan religionstillhörighet $\chi^2(1, n=334) = 0.27, p = .61$, Ingen religionstillhörighet $\chi^2(1, n=6619) = 0.10, p = .76$.

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserad på SOM-undersökningarna

Skillnaderna mellan män och kvinnor varierar något utan att förändras på ett grundläggande sätt. Resultatet bygger på att summan av alla religionstillhörigheter används – de som räknas till gruppen religionstillhöriga har svarat att de tillhör minst en religion.

Att en större andel kvinnor än män både har en religiös tillhörighet gör det troligt att det även finns fler kvinnor än män i de enskilda religionstillhörighetsgrupperna. Men så ser inte riktigt fördelningen ut. I de kristna grupperna (Svenska kyrkan och kyrkor i minoritet) finns fler kvinnor än män medan det är mer jämnt i grupperna med muslimsk tillhörighet och annan religion som varken är muslimsk eller kristen (se figur

10). I gruppen med muslimsk tillhörighet var männen tidigare fler än kvinnorna. Nu är grupperna lika stora. Förändringen bör beskrivas som en tendens och inte en säkerställd förändring i statistisk mening.

Upprepas huvudinnehållet av genusanalysen så svarar fler kvinnor än män att de har en religiös tillhörighet. Den fördjupade analysen visar dock att det framför allt är de kristna grupperna som bidrar till detta. Därför bör kanske resultatet förstås så att fler kvinnor än män är kristna, snarare än att detta gäller alla grupper.

Ålder och religionstillhörighet

I tidigare forskning har det antagits att man tenderar att behålla den religion man har som ung genom livet. I ett land som sekulariseras sker förändringen genom att yngre (mindre religiösa) generationer ersätter äldre (mer religiösa) generationer. I ett land som bibehåller ett religiöst uttryck så kan yngre generationer förväntas vara lika benägna att utöva religion som äldre generationer.

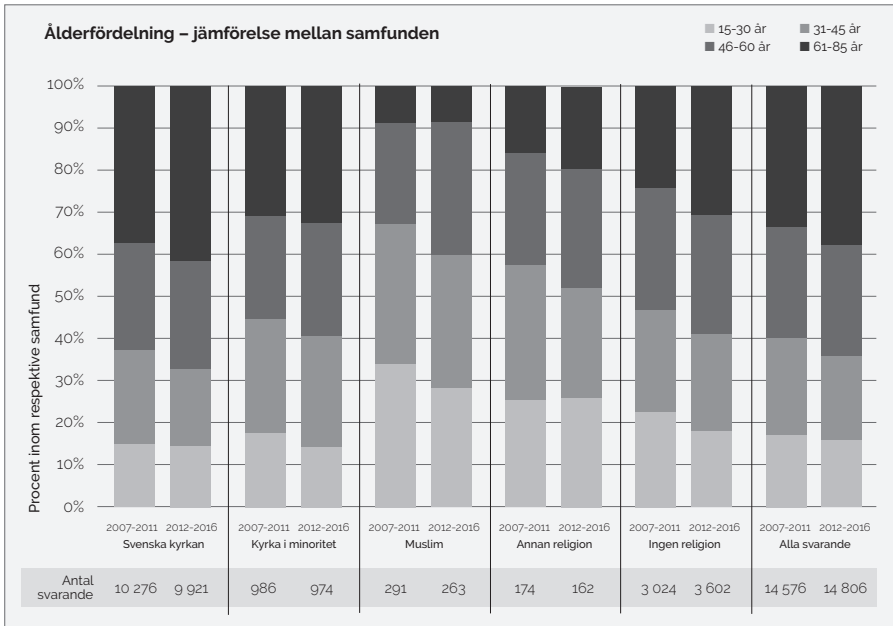
I ljuset av detta blir åldern på de som tillhör olika religioner relevant. Om en religionstillhörighet karaktäriseras av många är äldre och få är yngre kan man anta att den på sikt avtar genom generationsväxlingar. På ett liknande sätt kan en religionstillhörighet som attraherar många unga tänkas stärkas över tid.

De religionstillhörigheter som har störst andel yngre tillhöriga är de med muslimsk tillhörighet och de med en religionstillhörighet som varken är muslimsk eller kristen. Härefter följer de som inte tillhör någon religion. Bland dem med muslimsk tillhörighet är bara knappt 10 procent av de tillhöriga över 60 år. De som har en religionstillhörighet som varken är muslimsk eller kristen är de över 60 år en större grupp men de äldre är ändå färre än de yngre. Bibehålls den muslimska religionstillhörigheten och tillhörigheten till en religion som varken är kristen eller muslimsk över tid betyder resultatet att de här två tillhörigheterna kan komma att behålla nuvarande omfattning eller öka i framtiden.

De som inte tillhör någon religion samlar också relativt många yngre. Där finns också en relativt stor andel över 60 år. Gruppen kännetecknas både av att yngre och äldre känner samhörighet med en tillhörighet utanför religionernas värld.

Äldst tillhöriga har kyrkorna, framför allt Svenska kyrkan där nästan fyra av tio är över 60 år. Det kan jämföras med de muslimskt tillhöriga, en grupp inom vilken en av tio är över 60 år.

Trots att SOM-undersökningarna håller hög kvalitet och förhållandevis många av de

FIGUR 11. Ålder i kategorier. Religionstillhörigheter över tid (2007-2011 och 2012-2016)

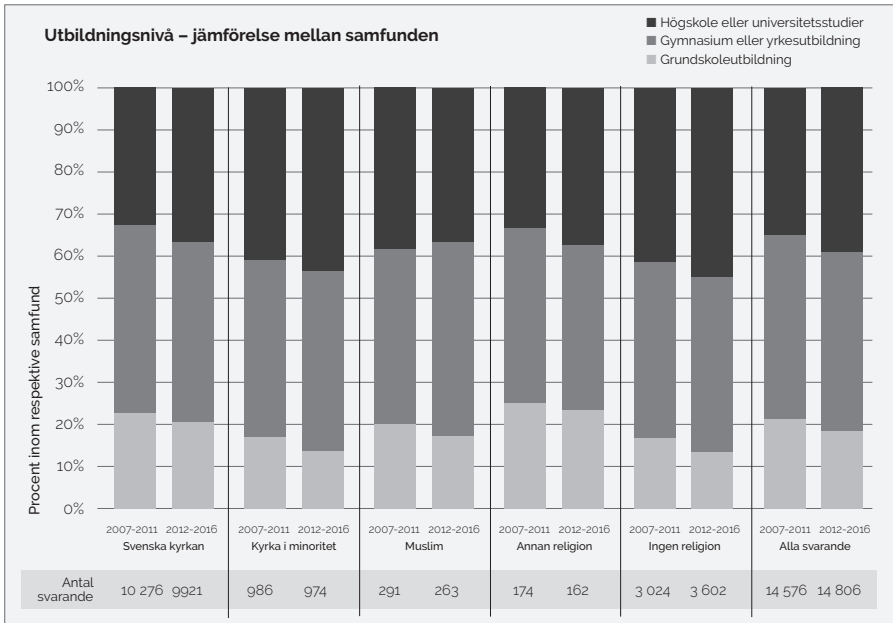
Kommentar: De som svarat på SOM-undersökningarna har delats in i fyra ålderintervall: 15-30 år, 31-45 år, 46-60 år och 61-85 år. Förändring över tid inom respektive religionstillhörighet visade på en signifikant förskjutning mot en äldre medlemskår för Svenska kyrkan och äldre tillhöriga inom gruppen utan religionstillhörighet: Svenska kyrkan $\chi^2(3, n=20145) = 68.36, p < .00$ och Ingen religionstillhörighet $\chi^2(3, n=6626) = 42.09, p < .00$. För övriga grupper var åldersförändringarna inte signifikanta vilket betyder att nuvarande ålderfördelning bibehålls: Kyrka i minoritet $\chi^2(3, n=1895) = 4.79, p = .19$, Muslimskt tillhörighet $\chi^2(3, n=554) = 2.44, p = .22$ samt Annan religionstillhörighet $\chi^2(3, n=336) = 1.89, p = .59$.

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserade på SOM-undersökningarna

som erbjuds svara på enkäten gör det, är det fler äldre än yngre som svarar. Det är bara de med en muslimsk tillhörighet som avviker från den generella trenden.

Utbildning och religionstillhörighet

Finns det ett samband mellan avsaknad av religionstillhörighet och hög utbildning? Detta har tidigare forskning föreslagit, men gäller det även i analysen av denna statistik? Huvuddragen i resultaten om utbildning kan beskrivas på följande sätt: I grupperna kyrka i minoritet och de utan religionstillhörighet är det jämförelsevis få personer som endast har en grundutbildning. Gruppen med religionstillhörighet som varken är

Figur 12. Andel (%) med utbildning upp till gymnasial nivå respektive universitetsutbildning över religionstillhörighet och tid (2007-2011, 2012-2016).

Kommentar: De som svarat på SOM-undersökningarna delades in i tre grupper efter högst avslutade utbildning: grundskoleutbildning, gymnasie- eller yrkesutbildning samt högskole- eller universitetsutbildning. Utbildningsnivåerna har förändrats på ett statistiskt säkerställt sätt för Svenska kyrkan (Svenska kyrkan $\chi^2(2, n=19752) = 41.56, p < .00$) och för dem som inte tillhör någon religion (Ingen religionstillhörighet $\chi^2(2, n=6497) = 15.89, p < .00$). För övriga grupper förändrades inte utbildningsnivåerna på ett statistiskt reellt sätt och nuvarande utbildningsnivåer förväntas därför bibehållas: Kyrka i minoritet $\chi^2(2, n=1849) = 4.28, p = .12$, Muslimsk tillhörighet $\chi^2(2, n=529) = 1.26, p = .53$ samt Annan religionstillhörighet $\chi^2(2, n=326) = 0.57, p = .75$.

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserad på SOM-undersökningarna

kristen eller muslimsk var den där flest endast har grundutbildning. Inom grupperna som tillhör Svenska kyrkan eller har en muslimsk tillhörighet har två av tio endast grundskoleutbildning. Dessa grupper befinner sig mellan de andra.

Universitetsutbildning är relativt vanlig i gruppen som inte har en religiös tillhörighet. Det ligger i linje med tidigare forskning. Men universitetsutbildning är också relativt vanlig i gruppen som tillhör en kyrka i minoritet. Bland de som har en muslimsk tillhörighet är det något vanligare att ha en universitetsutbildning än det är bland medlemmar i Svenska kyrkan men skillnaderna är små. Detsamma gäller gruppen som varken har en muslimsk eller kristen tillhörighet: där har minst andel universitetsut-

Gábor Sebestyén

Ordförande i kyrkorådet i Ungerska Protestantiska Samfundet i Sverige

Vilka verksamheter är viktigast för er?

Allra viktigast är gudstjänsten men även andra samfundtjänster som: begravning, dop, vigsel och konfirmation. Det är också viktigt att tillmötesgå önskemål om själavård i livets slutskede, av svårt sjuka eller efter stor trauma.

Vad bedömer du är de största utmaningarna för att bedriva er verksamhet?

Det största utmaningen för oss att den enda anställda prästen ska hålla minst en gudstjänst varje månad i de 13 små församlingar som vi har utspridda i Sverige

Vilka förändringar ser du bland medlemmarna de senaste åren?

En allmän förändring är medlemmarnas föråldrande. Medlemmarna som regelbundet medverkar i kyrkliga aktiviteter blir äldre och äldre. Medelåldern är ganska stabil men uppslutningen av ungdomarna till religiös verksamhet är inte tillfredställande. Den unga generationen anser inte att religionen inte är viktig för deras liv.

Cristina Grenholm

Kyrkosekreterare, Svenska kyrkans nationella kansli

För vem finns ert trossamfund?

Svenska kyrkan är en folkkyrka. Våra församlingar finns både för dem som tillhör den och för alla dem som vistas i församlingen. Vi finns över hela landet.

Vilka verksamheter är viktigast för er?

Gudstjänst, undervisning, diakoni och mission ser vi som olika dimensioner av församlingens grundläggande uppgift.

Vilka förändringar ser du bland medlemmarna de senaste åren?

Vi kan konstatera att det finns tydliga tendenser till att vi i ökande grad blir en medelklasskyrka och har svårare att behålla medlemmar bland människor i mer socialt utsatta situationer. Däremot ökar verksamheten för att finnas till för dem som har det sämre ställt. Vi kan samtidigt konstatera att Svenska kyrkan är det trossamfund med flest (inte störst andel) människor med invandrarbakgrund och att en hel del nyanlända blir medlemmar i Svenska kyrkan. Slutligen ser vi även en tendens till att våra medlemmar har ett ökat behov av att få uttrycka och leva sin kristna tro på nya sätt. I takt med att andelen medlemmar i befolkningen minskar blir tillhörigheten till Svenska kyrkan mer en del av människors egen identitet. Detta kan vi se som en bakgrund till det ökade ideella engagemanget.

bildning, men skillnaderna jämfört med Svenska kyrkan och den muslimska gruppen är mycket små.

Det har blivit vanligare över tid att de som svarar på SOM-undersökningarna har en högre utbildning. Den generella ökningen av andelen som har en universitetsexamen bero på att allt fler utbildar sig i Sverige. Ökningen synlig i SOM-data kan alltså delvis reflektera en reell ökning i utbildningsnivå i landet.

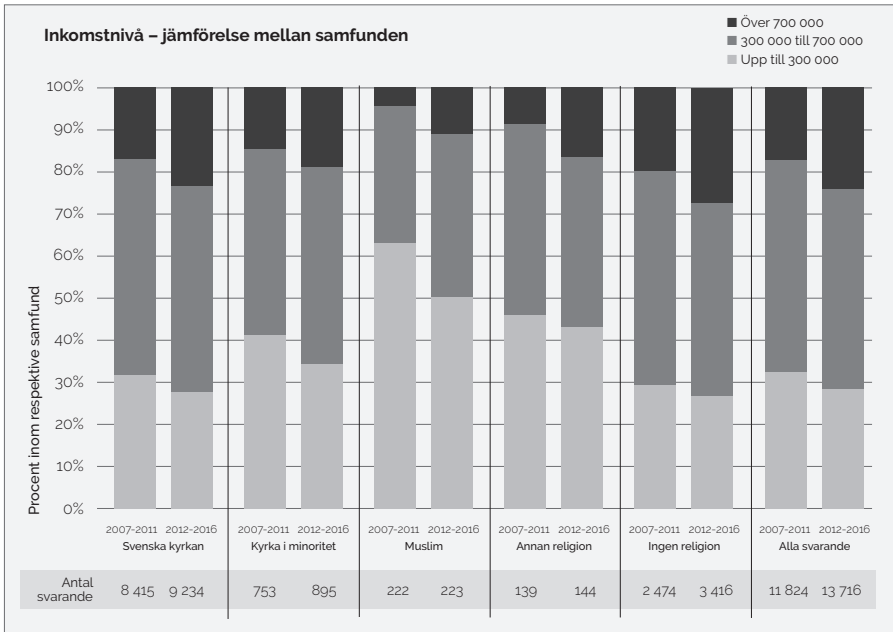
Inkomst och religionstillhörighet

Det finns få tidigare studier som har fokuserat på samband mellan religionstillhörighet och inkomst. När inkomst analyserats i relation till religiositet så har det varit som en del av något mer komplext och sammansatt fenomen såsom existentiell trygghet. Ett exempel på detta är den kulturella karta som Ronald Inglehart tagit fram och utvecklat. Inglehart antar att i länder med hög BNP och utbyggd välfärd utövar färre medborgare religion än i länder med sämre ekonomiska förhållanden.⁴² Även om studier av det slag Inglehart genomfört utgår från generella mått för ett land så kan resonemanget fungera som en ingång för analysen av inkomstskillnader mellan religionstillhörigheterna. I den här rapporten skulle resonemanget kunna översättas till en förväntan att de som är utan religionstillhörighet har högst inkomst.

Det finns två mer konkreta anledningar till att de utan religiös tillhörighet skulle kunna ha en högre inkomst än de med religiösa tillhörigheter. Alltsedan utträden ur Svenska kyrkan började bli fler har de med hög inkomst varit benägna att lämna kyrkan. Även om de som träder ur Svenska kyrkan också motiverar sitt utträde på andra sätt så bidrar tendensen att höginkomsttagare träder ur i högre utsträckning än låginkomsttagare till att de som står utan religion kan förväntas tjäna mer än de med religionstillhörighet.⁴³

En annan anledning till att de som har en religionstillhörighet tjänar mindre kan vara diskriminering. Religion är en uppmärksam grund för diskriminering vid svenska arbetsplatser.⁴⁴ Utredningar har visat att religiösa uttryck (såsom att bära kläder eller smycken) lett till konflikter. Om religionernas konfliktfyllda närvaro på arbetsplatser också tar sig uttryck i att de med en religionstillhörighet tjänar mindre än de utan en religionstillhörighet är hittills inte utrett. Sammantagna skulle dessa två anledningar kunna bidra till att de som har en religionstillhörighet har en lägre inkomst.

Vid sidan om detta kan det också finnas anledning rikta uppmärksamhet mot att muslimsk eller religionstillhörighet som varken är kristen eller muslimsk är vanligare

Figur 13. Hushållets inkomst över religionstillhörighet och tid. (2007-2011, 2012-2016)

Kommentar: Indelningen i tre inkomstintervall baseras på svar från enkätfrågan "Vilken är den ungefärliga sammanlagda årsinkomsten i kronor för samtliga personer i ditt hushåll före skatt (pension, studiemedel etc. ska räknas in)." Tre inkomstintervall har använts: 300 000 kronor eller mindre, 300 001-700 000 kronor samt 700 000 kronor eller mer. Förändringarna är signifikanta för alla grupper utom gruppen med annan religionstillhörighet: Svenska kyrkan $\chi^2(2, n=17649) = 118.87, p < .00$, Kyrka i minoritet $\chi^2(2, n=1648) = 10.33, p = .01$, Muslimsk tillhörighet $\chi^2(2, n=445) = 10.78, p = .01$, Annan religionstillhörighet $\chi^2(2, n=283) = 4.15, p = .13$, Ingen religionstillhörighet $\chi^2(2, n=5890) = 46.84, p < .00$.

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserat på SOM-undersökningarna

bland personer som migrerat till Sverige. Utrikes födda svenskar har generellt sett lägre inkomster än inrikes födda svenskar vilket beror på flera saker, men en faktor rör etablering på arbetsmarknaden.

Den genomförda analysen innehåller tre inkomstkategorier: hushållets inkomst uppgår till 300 000 kronor per år, befinner sig inom intervallet 300 001 kronor till 700 000 kronor eller överstiger 700 000 kronor. Under 300 000 kronor betraktas som låginkomsttagare, mellan 300 001 till 700 000 kronor beskrivs som mellaninkomsttagare och över 700 000 kronor betraktas som höginkomsttagare.

Den grupp som har relativt störst andel höginkomsttagare är gruppen utan religions-

tillhörighet. Höginkomsttagarna bland de som är utan religionstillhörighet har också ökat mellan femårsperioden 2007-2011 och 2012-2016. Näst störst andel höginkomsttagare finns bland de som tillhör Svenska kyrkan. Det betyder att höginkomsttagarna är färre inom de religiösa minoriteterna – särskilt liten är andelen höginkomsttagare bland de som säger sig ha en muslimsk tillhörighet (se figur 13).

Ett mönster av inkomster blir ännu tydligare om andelarna som har låg inkomst uppmärksammas. Den största andelen låginkomsttagare finns bland de religiösa minoriteterna och särskilt bland de med muslimsk tillhörighet. Varannan person med muslimsk tillhörighet uppger att deras hushåll tjänar upp till 300 000 kr per år. Det bör läggas märke till att uppgifterna rör hushållets inkomster och att analysen inte kontrollerar hur många som ingår i hushållet eller hur många i hushållet som har en inkomst.

Att analysera inkomster över tid i fasta kategorier bestående av kronor och ören har sina fördelar – det är ett tydligt mått som enkelt kan relateras till en levd vardagsverklighet. Analysen tar dock inte hänsyn till allmän inflation eller löneutveckling. Generellt kan det noteras att de som svarat på SOM-undersökningarna uppger att de tjänar mer 2012-2016 jämfört med 2007-2011. Denna generella uppgång bland de svarande bör tas i beaktande när resultaten över skillnader mellan religionstillhörigheter tolkas och sätts i sammanhang.

Aspekter av mångfaldens förutsättningar

I det här kapitlet fördjupades analysen av den religiösa mångfalden. I fokus stod fördelningen av kvinnor och män, åldersgrupper och utbildning. Kapitlet tog också upp inkomstskillnader.

När skillnader mellan de olika religionstillhörigheterna beaktas framgår att fler kvinnor än män har en kristen religionstillhörighet. Bland dem som har en muslimsk tillhörighet eller en tillhörighet som varken är kristen eller muslimsk är fördelningen mellan kvinnor och män mer jämn. Det betyder att påståendet att kvinnor oftare har en religiös tillhörighet än män kan preciseras till att kvinnor oftare har en kristen tillhörighet än män. De män som deltog i enkätundersökningarna står oftare utan religiös tillhörighet än kvinnorna.

På ett liknande sätt kan ålder kommenteras. En majoritet av dem med kristna tillhörigheter är över 45 år och relativt få av de kristna uppger att de är mellan 15 och 30 år. Bland dem med muslimsk tillhörighet eller religionstillhörighet som varken är muslimsk eller kristen utgör de yngre generationerna betydligt större andel av de tillhöriga.

Påståenden om att samhället succesivt blir allt mindre religiöst genom att generationer med en tydlig religionstillhörighet byts ut mot yngre generationer utan en sådan tillhörighet bör därför kanske preciseras till att framför allt gälla kristna religionstillhörigheter.

Mönstren för utbildning och inkomst visar tudelade tendenser. Å ena sidan har de som tillhör religioner i minoritet (kristna, muslimska eller varken kristna eller muslimska) relativt ofta högskoleutbildning. De med muslimsk tillhörighet eller tillhörighet som varken är muslimsk eller kristen har också relativt ofta endast grundskoleutbildning. Å andra sidan verkar inte utbildningsnivåerna reflekteras i hushållens sammanlagda inkomster. Framför allt har många med muslimsk tillhörighet låga inkomster. Betyder detta att religionerna i minoritet har högt kulturellt kapital (utbildning) men lägre ekonomiskt kapital? Eller är de ekonomiska utfallet ett resultat av ensamhushåll inom minoritetsreligionerna eller att bara en person i en familj förvärvsarbetar? De tudelade tendenserna för utbildning och inkomst kan med fördel undersökas vidare.

Bland dem som inte har en religiös tillhörighet är det vanligare att vara man, medelålders, ha hög utbildning och ha en relativt hög inkomst. Andelen inom denna grupp som har en årsinkomst över 700 000 kronor har ökat över tid. Även om det ligger utanför den här rapporten att borra vidare i vad de här förutsättningarna betyder för den icke-religiösa tillhörighetens status i det svenska samhället, så föranleder resultaten spekulationer om att de kan vara gynnsamma.

6 Religiös tillhörighet och social sammanhållning

I det här kapitlet berörs frågor om religion och social sammanhållning. Det som undersöks är mer specifikt om religion kan sägas bidra till sammanhållning i det svenska samhället. För att ta reda på detta utgår analysen från två aspekter av social sammanhållning: allmänmänsklig tillit och känsla av samhörighet.

MÅNGFALDENS FÖRUTSÄTTNINGAR har förändrats på ett påtagligt sätt i Sverige. När vi tittar tillbaka, särskilt på perioden 1500-1700, ansågs enhet i religionen vara en förutsättning för social sammanhållning. Lagar och regelverk likställde på den här tiden religiös tillhörighet med nationell tillhörighet. Idag ser kopplingarna mellan religioner och social sammanhållning annorlunda ut.

Med utgångspunkt i filosofen Charles Taylor idé om en sekulär tid⁴⁵ kan skiftet ifrån att en religion står som garant för samhörigheten till att religioner tillsammans bidrar till denna utveckling åskådliggöras. Enligt Taylor lever vi i en tid då vi är medvetna om att andra tror och praktiserar religion på sätt som skiljer sig från vårt eget. Det här sättet att uppfatta omvärlden skiljer sig. När vi utgår från mångfald på det sätt som Taylor beskriver förutsätter social sammanhållning att grupper av olika religion erkänns och betraktas som del av samhällsgemenskapen.

Vad krävs då för att uppnå social sammanhållning? Grundläggande är att vi litar på varandra – att det finns tillit.⁴⁶ Denna tillit måste för det första finnas på ett generellt och allmänmänskligt plan. Men för att tilliten ska verka sammanhållande bör den inte bara sträcka sig till våra närmaste (familj, släkt, grannar), människor i största allmänhet eller de som man bedömer lika en själv.⁴⁷ För att tilliten inte ska utmynna i tomma ord behöver den också få praktisk betydelse i människors vardag. Det är därför viktigt att det finns tillit mellan individer som upplever sig som olika. Alltså att det finns en känsla av samhörighet mellan till exempel religiösa grupper, etniska grupper, åldersgrupper etcetera.⁴⁸

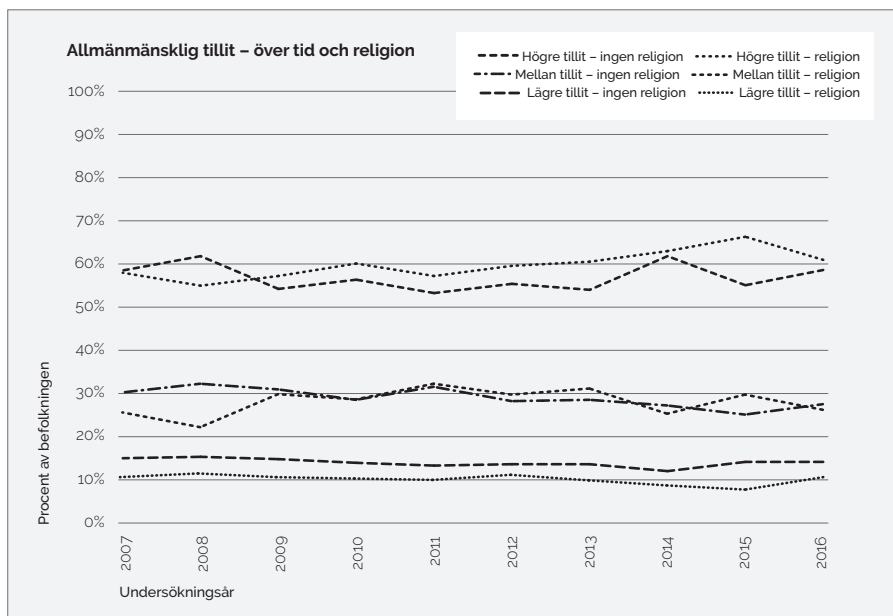
Sverige har i internationella sammanhang märkt ut sig för att vara ett land med hög tillit. Ofta betraktas det som en viktig resurs. Det nordiska ministerrådet talar till och med om den allmänmänskliga tilliten som ”det nordiska guldet” och betonar dess betydelse för de goda levnadsvillkoren i vår region.⁴⁹ Samtidigt har kritiska forskare påpekat att denna tillit inte nödvändigtvis omfattar alla som lever här utan framför allt omfattar de som uppfattas tillhöra majoritetsbefolkningen. Tilliten i Sverige är enligt dessa forskare villkorad och gäller inte vissa delar av befolkningen: till exempel etniska, språkliga och religiösa minoriteter.⁵⁰ Resonemang om att tilliten är villkorad är dock inte lika väl undersökt som i vilken utsträckning den svenska befolkningen omfattar generell mellanmänsklig tillit. Eftersom det här är en relevant aspekt av social sammanhållning givet dagens religiösa mångfald avslutas det här kapitlet med analyser som utforskar samband mellan religionstillhörighet och känsla av samhörighet med andra som bedöms ha en annan religion eller kultur.

Religionstillhörighet och allmänmänsklig tillit i Sverige

Så som tidigare nämnts kan Sverige beskrivas som ett land där många människor känner hög allmän tillit.⁵¹ Den höga tilliten omfattar dock inte alla. Det finns till exempel skillnader mellan de som har låg respektive hög utbildning. Även uppväxtförhållanden gör skillnad. De med hög utbildning, uppväxta i Sverige i ett högre tjänstemannahem är mest tillitsfulla. Även de som är övertygade politiskt – oavsett om de står på vänster- eller högerkanten – uttrycker högre grad av tillit än de som inte är lika övertygade. Partipolitiskt finns dock skillnader. Sverigedemokraternas sympatisörer har lägre tillit än andra partisympatigrupper, enligt tidigare undersökningar.⁵² Studierna om vilka grupper som tenderar att ha hög respektive låg tillit omfattar som regel inte religiositet. Undantagen är undersökningar som beaktat aspekter av religiös praktik, såsom bönevanor, och funnit att dessa aspekter inte är lika relevanta för tilliten som exempelvis utbildning.⁵³

I likhet med vad som visades i kapitel 4 i denna bok så skiljer sig vanorna att be och delta i församlingsverksamhet mellan olika religiösa grupper. Det är därför relevant att testa om sambanden mellan religionstillhörighet och tillit kan bidra till kunskapen om allmänmänsklig tillit. För att analysen här ska bli jämförbar med tidigare analyser redovisas tillit i tre kategorier: hög, mellan och låg tillit.

När kategorierna hög, mellan och låg tillit använts i tidigare undersökningar svarar närmare 60 procent av den svenska befolkningen på ett sätt som gör att de kan anses ha

FIGUR 14. Känsla av allmän tillit över tid. Tre kategorier. Ingen religionstillhörighet jämfört med de som har minst en religionstillhörighet.

Kommentar: Enkätfrågan om allmän tillit till andra människor lyder "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet? Svarsalternativen löper från "0" = "Det går inte att lita på människor i allmänhet" till "10" = "Det går att lita på människor i allmänhet". Enkätfrågan har alltså 11 svarsalternativ (0-10). Dessa har delats in enligt följande: 0-3 = lägre tillit, 4-6 = mellan tillit, 7-10 = högre tillit.

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserat på SOM-undersökningarna

hög tillit. 30 procent svarar på ett sätt som placerar dem i mellangruppen. Omkring 10 procent svarar att de har låg tillit. Även om tilliten varierat något de senaste årtiondena så har den i stort bibehållit denna fördelning.⁵⁴

Samma mönster framträder när tillit undersöks med religionstillhörighet som jämförelsegrund (se figur 14). Runt 60 procent av både de som saknar religionstillhörighet och de som har en tillhörighet kan betraktas ha hög tillit, och runt 30 procent hör till mellangruppen. Bland båda dessa grupper finns dock en tendens: De som har en religiös tillhörighet är något överrepresenterade för båda tillitsformerna. Konsekvenserna av detta syns bland dem med låg tillit. De med låg tillit tenderar att vara utan religiös tillhörighet. På motsvarande sätt är det mer ovanligt att en person med en religiös tillhö-

righet uttrycker låg tillit. Glappet mellan de som tillhör en religion och de som inte gör det är konstant och varken minskar eller ökar över tid. Möjligen kan därför religions-tillhörighet fungera som skydd mot låg tillit, även om den inte kan förklara hög tillit.

Sammanfattningsvis kan resultaten kommenteras på följande sätt: Samband mellan religionstillhörighet och mellanmänsklig tillit är tydligast inom gruppen med låg tillit. Inom denna grupp är det vanligare att vara utan religionstillhörighet. Grupperna med hög och mellanstor tillit omfattar något större andelar som har en religiös tillhörighet. Utifrån den här inledande analysen går det inte att avgöra om skillnaderna är reella i statistik bemärkelse eller om de endast är marginella.

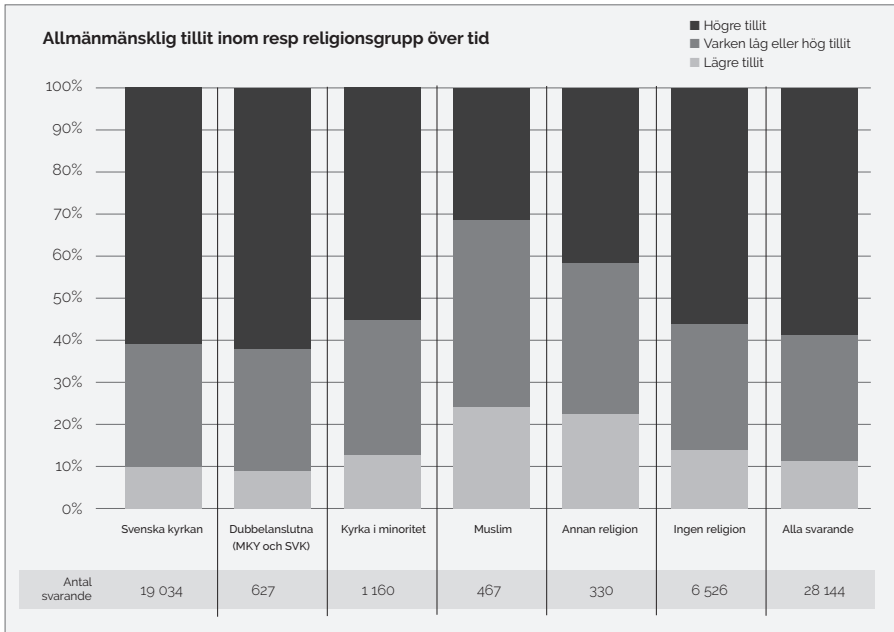
Allmänmänsklig tillit i olika religiösa grupper

Resultaten gör det intressant att ta reda på om alla religionstillhörigheter⁵⁵ kännetecknas av att de tillhöriga har jämförelsevis hög tillit till människor i allmänhet. När religionstillhörigheter jämförs framkommer att de med anknytning till Svenska kyrkan har lägst andel med låg tillit (se figur 15). Minst är gruppen bland de som både har en tillhörighet till Svenska kyrkan och en kyrka i minoritet (9 procent av de dubbelanslutna kan räknas som att de har låg tillit). Historiskt har det framför allt varit medlemmar av frikyrkor (såsom Equmeniakyrkan och pingströrelsen) som stått kvar som medlemmar i Svenska kyrkan.⁵⁶ Näst minst grupp med låg tillit är de som endast tillhör Svenska kyrkan. Cirka 10 procent av de som tillhör denna kyrka kan betraktas ha låg tillit.

Bland de som endast tillhör en kyrka i minoritet utgör andelen med låg tillit 13 procent, vilket är över riksgenomsnittet på 11 procent. Denna grupp svarar på ett sätt som liknar dem som inte har en religionstillhörighet. Bland dem som svarat att de inte har en religionstillhörighet kan 14 procent räknas ha låg tillit.

I de andra två grupperna i minoritet är andelen med låg tillit större. I gruppen som har en religion som varken är kristen eller muslimsk uppger 22 procent att de i liten utsträckning anser att man kan lita på andra och i gruppen som har muslimsk tillhörighet svarar 24 procent på ett sätt som här beskrivs som låg tillit. Minoritetsgrupperna utan anknytning till kristendom uttrycker alltså i högre grad skepsis mot att människor i allmänhet går att lita på.

Skillnaderna i tillit mellan de jämförda tillhörigheterna är så pass stora att de är reella i en statistisk mening. En analys över vilka svarsmönster som bidrar till de signifikanta skillnaderna visade att skillnaderna i låg tillit är en tydligt bidragande faktor. Det här betyder att även om generell religionstillhörighet verkar motverka låg tillit (figur 14) så

FIGUR 15. Känsla av allmän tillit. Jämförelse mellan religionstillhörigheter.

Kommentar: Enkäfrågan om allmän tillit till andra människor lyder "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet? Svarsalternativen löper från "0" = "Det går inte att lita på människor i allmänhet" till "10" = "Det går att lita på människor i allmänhet". Presentationen av skillnader mellan religionstillhörigheterna följer de tidigare anvisade kategorierna lägre tillit, mellan tillit och högre tillit. Utöver den enkla beskrivande jämförelsen presenterad ovan genomfördes en medelvärdesanalys för att statistiskt testa skillnaderna mellan religionstillhörigheterna. Medelvärdesanalysen (envägsanova) visade signifikanta skillnader mellan religionstillhörigheterna: $F(5, 28138) = 67.23, p = .0001$. Tillhöriga Svenska kyrkan ($M = 6.59, SD = 2.17$) skilde sig signifikant från de som endast tillhör en kyrka i minoritet ($M = 6.33, SD = 2.31$), har en muslimsk tillhörighet ($M = 5.11, SD = 2.42$), tillhör en religion som varken är muslimsk eller kristen ($M = 5.52, SD = 2.69$) och de som inte tillhör någon religion ($M = 6.31, SD = 2.37$) men inte från dem som både tillhör Svenska kyrkan och en kyrka i minoritet och är dubbelanslutna ($M = 6.72, SD = 2.22$). På ett motsvarande sätt skiljer sig de som har muslimsk tillhörighet från de som tillhör Svenska kyrkan, de som är dubbelanslutna, de som endast tillhör en kyrka i minoritet och de som inte tillhör en religion. De med muslimsk tillhörighet svarade på ett sätt som liknar de med en annan religionstillhörighet. Till sist så svarade de som inte tillhör en religion på ett sätt som motsvarar de som endast tillhör en kyrka i minoritet. Som en följd av att vissa skillnader i medelvärden var små var effektstorleken liten.

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserade på SOM-undersökningarna

finns stora skillnader mellan de enskilda religionstillhörigheterna.

Det finns också skillnader när fokus flyttas till dem som uttrycker hög tillit. Allra störst andel med hög tillit återfinns bland de dubbelanslutna (62 procent av de dubbelanslutna svarar att de känner hög allmänmänskligt tillit). Tätt efter följer gruppen som endast är medlemmar i Svenska kyrkan, där 61 procent känner hög tillit. Inom

gruppen som endast tillhör en kyrka i minoritet är också tilliten hög bland en majoritet, där svarar 55 procent att de känner hög tillit. De som tillhör en kyrka i minoritet ligger mycket nära gruppen som inte har en religionstillhörighet, där 56 procent svarar att de känner hög tillit.

Till skillnad från grupperna – tillhöriga Svenska kyrkan, dubbelanslutna, tillhöriga kyrka i minoritet och utan religionstillhörighet – så är det betydligt ovanligare att känna hög tillit om man tillhör en religion som varken är kristen eller muslimsk eller har en muslimsk tillhörighet. I gruppen med en religion som varken är muslimsk eller kristen svarar 42 procent att de känner hög tillit, i gruppen med muslimsk tillhörighet svarar 32 procent att de känner hög tillit. Skillnaderna mellan tillhörighetsgrupperna kan konstateras vara reella i statistisk mening.

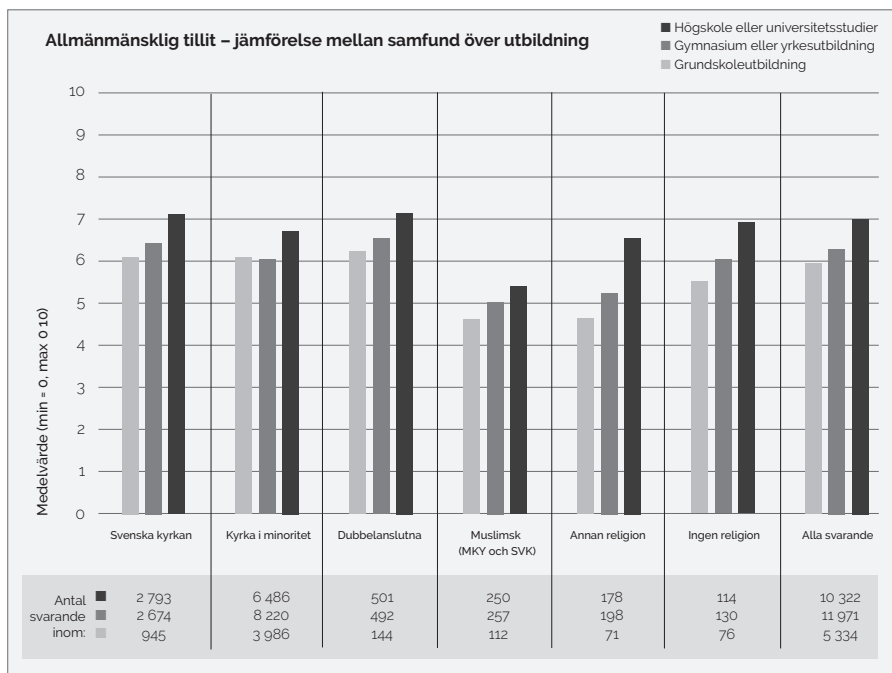
Det kan alltså alltså sägas vara möjligt att religionstillhörighet motverkar låg känsla av allmänmänsklig tillit utan att den i sig själv bidrar till hög tillit. Det finns dock reella skillnader mellan religionstillhörigheterna. De som har anknytning till majoritetsreligionen har högre grad av allmänmänsklig tillit än de som tillhör religioner med anknytning till minoriteter i Sverige. De med anknytning till minoriteter är så pass få att deras svar på frågor om allmänmänskligt tillit inte syns när religionstillhörighet analyseras som generell kategori.

Tillit, religionstillhörighet och utbildning

Tidigare nämndes att utbildning, klass och uppväxtland förklarar skillnader i allmänmänsklig tillit.⁵⁷ Utbildningsnivåerna skiljer sig dock inte nämnvärt åt mellan religionstillhörigheterna. Tvärtom kännetecknas inte de religionstillhörigheter som uttrycker lägst tillit av lägst utbildning.

På grund av de här omständigheterna genomfördes en analys för att kontrollera att betydelsen av religionstillhörighet inte kan förklaras av att personerna har olika utbildning. Denna analys visade att utbildning förvisso påverkar alla religionstillhörighetsgrupper, men att skillnaderna mellan grupperna består även när man tar hänsyn till utbildning. Figur 16 illustrerar att inom alla religionstillhörighetsgrupper ökar känslan av allmän tillit med utbildning samtidigt som skillnaderna mellan religionstillhörigheterna består.

Resultaten redovisade i figur 15 (som visade att de kristna grupperna uttrycker större mellanmänsklig tillit än de icke-kristna grupperna) består även när analysen tar höjd för olika utbildningsnivåer. Det föranleder frågor som: Varför är det så? Har de kristna

FIGUR 16. Känsla av allmän tillit.

Jämförelse mellan religionstillhörigheterna med hänsyn till utbildningsnivå.

Kommentar: Skillnaderna i mellanmänsklig tillit mellan religionstillhörigheterna testades med hjälp av en tvåvägsanova. Analysförfarandet medförde att hänsyn kunde tas till utbildningsnivå. Resultatet visade att det fanns signifikanta interaktionseffekter (det vill säga högskoleutbildade inom alla religionstillhörigheter uttryckte högre tillit än grundskoleutbildade): $F(10, 27609) = 3.35, p < .0001$. Interaktionseffekterna till trots fanns signifikanta skillnader både mellan religionstillhörighet, $F(5, 27609) = 71.51, p < .001$ och mellan utbildningsnivå, $F(2, 27609) = 88.14, p < .001$. I figur 16 redovisas religionstillhörigheternas medelvärden för mellanmänsklig tillit med hänsyn till skillnader i utbildningsnivå.

Källa: Religionsdata 2007-2016 baserat på SOM-undersökningarna

grupperna tillit till alla eller omfattar tilliten framförallt dem som betraktas vara som dem själva? Är tilliten bland de kristna beroende av nuvarande majoritet - minoritetsförhållanden?

Känsla av samhörighet och religionstillhörighet

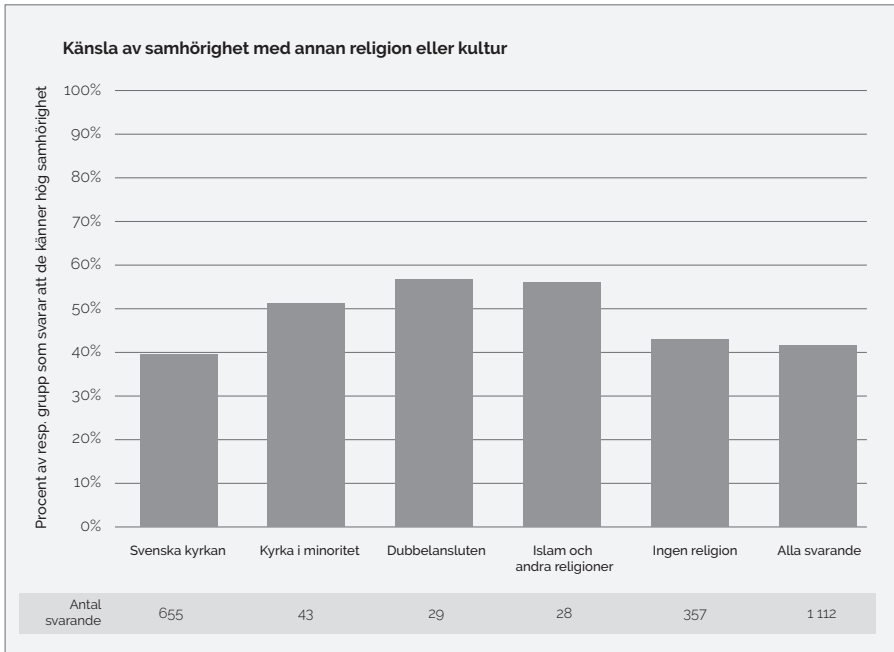
Det har föreslagits att den höga mellanmänskliga tilliten utesluter tillit till personer som bedöms ha en annorlunda religion.⁵⁸ Andelen av befolkningen som uttrycker att det inte går att lita på personer med en annan religion har nämligen ökat. Det skulle

kunna betyda att den mellanmännsliga tilliten är villkorad och inte generell.

Även om det finns anledningar att tänka sig att den höga allmäntilliten i Sverige är villkorad vad gäller religionstillhörighet finns inga tidigare beprövade sätt att undersöka religionstillhörigheternas inverkan på vilka som betraktas vara ”vi” och vilka som tillskrivs att vara ”de andra”. En orsak till detta är att sådana processer framförallt undersökts i kommunikation med hjälp av textanalyser. Undersökningar som ligger nära enkätmetoden har baserats på experiment och dessa har inte lett till att standardiserade enkätfrågor utformats. Att undersöka med hjälp av enkäter blir därför ett utforskande uppdrag.

I SOM-undersökningarna ställdes 2015 och 2016 frågor om känsla av samhörighet. Här fanns både enkätfrågan ”I vilken utsträckning känner du samhörighet med följande grupper i det svenska samhället?” Två förbestämda svarsalternativ var ”människor som har en helt annan religion än jag” och ”människor som kommer från en helt annan kultur än jag” (kursiveringen av orden religion och kultur är gjord av författaren till denna rapport). Svarsalternativen kunde besvaras med svaren ”ingen samhörighet” (=1) till mycket stor samhörighet (=4). Svarsmönstren var korrelerade med varandra på ett vis som kan bedömas som medelstarkt.⁵⁹ Svaren på de två enkätfrågorna antogs därför fånga aspekter av ett större fenomen som tillsammans kompenserar för att religion tenderar att förstås som kultur och kultur som religion. Därför summerades svaren på de två frågorna till en gemensam skala som löper från känner ingen samhörighet (=0) till känner mycket stor samhörighet (=6) med personer som har en annan religion eller kultur än jag själv. Skalan användes för att utforska skillnader i känsla av samhörighet mellan religionstillhörigheterna.

Som tidigare nämnts ställdes enkätfrågorna om samhörighet i SOM-undersökningarna 2015 och 2016 och därför är det betydligt färre som haft möjlighet att svara på dessa frågor än enkätfrågorna om allmänmännslig tillit. Eftersom den här rapporten inte redovisar resultat baserade på färre än tio svar så har religionstillhörigheten muslimsk tillhörighet slagits samman med de som svarat att de har en religion som varken är muslimsk eller kristen. Den nya kategorin kan ses som tillhörighet till minoritetsreligion som inte är kristen. Den nya indelningen används för att illustrera skillnader i känsla av samhörighet på ett sätt som inte gör det möjligt att urskilja någon enskild svarsperson. Av samma anledning redovisas svaren för dem som svarat att de känner en stark känsla av samhörighet med personer som de bedömer har en annorlunda kultur eller religion än dem själva.

FIGUR 17. Andel (%) som känner hög samhörighet med någon de svarande bedömer har eller annan religion eller kultur än de själva.

Kommentar: Statistiken baseras på dem som svarat på enkätfrågorna "I vilken utsträckning känner du samhörighet med följande grupper i samhället?" Med svarsalternativen "Människor som kommer från en helt annan kultur än jag" samt "människor som har en helt annan religion än jag" på ett sätt som gör att de får värde 4, 5 eller 6 på en skala som löper från 0 till 6.

Källa: SOM-undersökningarna 2015 & 2016.

Resultaten visade följande mönster: Störst samhörighet med andra kände de som är dubbelanslutna och de som tillhör en minoritet som inte är kristen. Bland de dubbelanslutna svarade 57 procent att de känner en hög grad av samhörighet och bland de med minoritetstillhörighet svarade 56 procent på ett motsvarande sätt. Tätt efter följde de som tillhör en kyrka i minoritet (51 procent av de svarande). I dessa tre former av minoritetsreligion känner alltså mer än varannan en stark känsla av samhörighet med personer som har en annan religion eller kultur än de själva har.

Bland de som endast tillhör Svenska kyrkan eller de som svarat att de inte har en religionstillhörighet är det fler som känner avstånd än samhörighet. De som inte har en

Rainer Refsbäck

Missionssekreterare Sjundedags Adventistsamfundet

För vem finns ert trossamfund?

För våra medlemmar och för den svenska allmänheten som behöver nås av budskapet om frälsningen i Jesus Kristus som lovat komma tillbaka till jorden snart.

Har möjligheterna att bedriva verksamhet i Sverige förändrats de senaste tio åren?

Samtidigt som vi under de senaste 20-30 åren lever i ett allt mer pluralistiskt samhälle som är alltmer tillåtande när det gäller religiösa olikheter, växer intoleransen mot kristen tro och övertygelse. Det har de sista 10 åren kanske märkts mest genom friskoledebatten och flyktingsituationen sedan 2015 och den oförstående inställningen från myndigheter när det gäller kristna konvertiter.

Vilka förändringar ser du bland medlemmarna de senaste åren?

Våra medlemmar påverkas på gott och ont av det hårdare politiska klimatet och samtalet, inte minst när det gäller migrationsfrågor. Kanske inte bara genom det som sker i Sverige utan också i omvärlden. Till det goda genom att många tänker till och reagerar och agerar tydligare mot intolerans. Andra till det sämre genom att man uppfattar mycket av den negativa retoriken som ett försvar för traditionella kristna värden.

Isak Reichel

Generalsekreterare Judiska församlingen i Stockholm

För vem finns ert trossamfund?

Främst för våra 4300 medlemmar men även för andra judar och för en intresserad allmänhet

Vilka verksamheter är viktigast för er?

Utbildning, social, kulturell, barn- och ungdom och religiös verksamhet

Vad bedömer du är de största utmaningarna för att bedriva er verksamhet?

En ansträngd säkerhetssituation gör att säkerhetsfrågorna tar mycket resurser i anspråk. Även så att aktiviteter ställs in för att resurser till säkerhet saknas

Har möjligheterna att bedriva verksamhet i Sverige förändrats de senaste tio åren?

Vår säkerhetssituation har försämrats de senaste 10 åren vilket inneburit att vi fått lägga allt mer resurser på säkerhet

Vilka förändringar ser du bland medlemmarna de senaste åren?

I Stockholm har vi sett ett ökat antal medlemmar från Malmö de senaste 10 åren. Medlemsantalet är relativt konstant.

religionstillhörighet hamnar något över riksgenomsnittet (43 procent svarar att de känner hög grad av samhörighet jämfört med riksgenomsnittet på 42 procent). Tillhöriga Svenska kyrkan svarar på ett sätt som placerar dem strax under riksgenomsnittet – 40 procent av de som endast tillhör Svenska kyrkan svarar att de känner en hög grad av samhörighet med människor av annan religion/kultur.

Sammantaget är det alltså vanligare bland minoriteterna att känna samhörighet med andra (minoriteter och majoriteter) än bland personer som tillhör den dominanta kultur- och religionstraditionen.

Samband mellan religion och social sammanhållning

Historiskt sett har en enhetlig religion ansetts vara en grundval för sammanhållningen i Sverige. I 1600- och 1700-talens samhälle antogs att de som bor i Sverige delar religiösa övertygelser och att det utgör grunden för samhälllig harmoni. Sedan dess har tiderna förändrats. Religionsfriheten har ökat och Svenska kyrkan har en friare relation till staten. Idag anser dessutom många i Sverige att religion är något som tillhör det förflutna och att det inte är nödvändigt att dela tro för att åstadkomma social sammanhållning. Tvärtom, sammanhållningen kan till och med baseras på att vi lever i ett land där få är religiösa. Men om den gör det, hur bereds då de som ser sig själva eller tillskrivs vara religiösa utrymme i gemenskapen?

I det här kapitlet diskuterades två aspekter av social sammanhållning: allmänmännisklig tillit och känsla av samhörighet. Det visades att religionstillhörighet bidrar till att motverka låg allmänmännisklig tillit men att detta bidrag inte jämnt fördelat över religionstillhörigheterna. Kristna associerade bidrar i högre utsträckning till allmän tillit än tillhörigheter associerade med minoritetsreligioner, som inte är kristna. Skillnaderna mellan religionstillhöriga visade sig vara reella även när analysen tog hänsyn till utbildningsnivå.

Skillnader i generell mellanmännisklig tillit tycks gå långs gränsen för religion med anknytning till kristendom och minoritetsreligioner utan anknytning till kristendom. Resultatet betraktades som ett motiv till att också analysera social sammanhållning utifrån processer av att kategorisera grupper till att tillhöra ”vi” eller ”de andra”. Det föreslogs att den höga allmänmänniskliga tilliten skulle kunna bestå av principiella ställningstaganden och inte i praktiken inbegripa alla religionstillhörigheter.

Analysen av samhörighetskänslan visade (i kontrast till tillitsanalysen) att de som känner hög grad av samhörighet är associerade med minoritetsreligioner, kristna såväl

som icke-kristna. Analysen bygger på ett nytt sätt att undersöka känsla av samhörighet och det bör tas i beaktande när slutsatser baseras på resultaten. Resultaten tyder dock på att minoriteterna är mer inkluderande i vem de ser sig som ett ”vi” med än de som tillhör majoriteten.

De med kristen tillhörighet uttrycker således högre tillit människor i allmänhet men lägre samhörighet med andra som inte är kristna. Tvärtemot uttrycker de med en minoritetstillhörighet som inte är kristen en större känsla av samhörighet med andra men en lägre grad av tillit till människor i allmänhet. De som inte tillhör någon religion står mittemellan. De här resultaten väcker frågor om nuvarande och historiska majoritets- och minoritetsförhållanden påverkar religionernas bidrag till social sammanhållning. En annan förklaring, bortom ämnet för denna rapport, skulle kunna vara att religionernas bidrag först och främst återfinns i religionernas läror.

7

Nya landmärken med en ny karta: Avslutande reflektioner

Det här kapitlet lyfter fram några landmärken i det religiösa landskapet som blivit synliga genom de analyser som presenterats i rapporten. Kapitlet beskriver först viktiga huvudresultat och diskuterar sedan vad resultaten kan betyda för principiella ställningstaganden och fortsatta samtal om religionernas roll i samhället.

VAD ÄR BESTÄNDIGT OCH VAD ÄR NYTT i det religiösa landskapet? Målet med den här rapporten är att teckna en aktuell och relevant karta över det religiösa landskapet. I det första kapitlet motiverades målsättningen med att mångfaldens förutsättningar förändrats dramatiskt, men det är osäkert om mångfaldens omfattning ändrats på motsvarande sätt. Detta avslutande kapitel inleds med en sammanfattning av mångfaldens omfattning och avslutas med en diskussion kring vad mångfaldens nuvarande omfattning innebär.

Förändringar i det religiösa landskapet

Det finns en utbredd idé i Sverige idag om att religiositeten avtagit markant de senaste decennierna. Resultaten i den här rapporten ger endast delvis stöd för denna föreställning. En stor förändring sedan millennieskiftet är att den andel av befolkningen som tillhör Svenska kyrkan minskat. Vid millennieskiftet var 83 procent av befolkningen medlemmar i Svenska kyrkan, vid årsskiftet 2017-2018 var 60 procent av befolkningen medlemmar. De personer som trätt ur Svenska kyrkan har vanligtvis inte blivit medlemmar av någon annan kyrka eller trossamfund utan står utan religiös tillhörighet. En av fyra som bor i Sverige tillhör därför numera en grupp som står utan religions-tillhörighet.

En följd av den här stora förändringen är att färre deltar i gudstjänst eller ber till Gud. Under en period på 30 år har de som uppger att de aldrig deltar i gudstjänst ökat från varannan till sju av tio boende i Sverige. På ett motsvarande sätt har de som uppger att

de aldrig ber till Gud ökat, från drygt varannan till sex av tio. Det här betyder att mindre än hälften har personlig erfarenhet av religionsutövning. När de flesta i Sverige talar om religionsutövning talar de därför om någon annans religionsutövning. Det vill säga religionsutövning som någon närstående eller bekant berättat om, eller religionsutövning de hört om (till exempel i skolan) eller tagit del av via medier, forskning eller kultur. Den här utvecklingen kan tänkas göra förutsättningarna för att utöva religion särskilt känslig för berättelser, föreställningar eller fördomar om vad det innebär att praktisera religion.

Konstans i det religiösa landskapet

I kontrast till den stora förändringen i antalet som inte tillhör, deltar eller ber så kan de som regelbundet deltar i gudstjänst beskrivas i termer av konstans. För 30 år sedan deltog omkring fem procent av befolkning i gudstjänster regelbundet varje vecka, och andelen är lika stor idag. I likhet med vad som kännetecknat tidigare studier av gudstjänstvanor så är detta ett förväntat resultat. Omkring fem procent av befolkningen har deltagit regelbundet i gudstjänst alltsedan början av 1900-talet (trenden har alltså varit stabil i mer än 100 år). Beträktat i ljuset av den växande majoritet som säger sig aldrig delta i gudstjänst kan de som deltar regelbundet framstå som alltmer främmande eller avvikande då många själv saknar aktuell erfarenhet av vad som händer i kyrkan på söndagar eller, för den delen, i moskén på fredagar.

Det kan vara förvånande att en lika stor andel av befolkningen deltar i gudstjänster och andakter nu som för 30 år sedan. Det går emot allmänna antaganden om att religiositeten avtagit markant. Resultaten i rapporten visar också att grupperna som tillhör en kyrka i minoritet, har muslimsk tillhörighet eller en tillhörighet som varken är kristen eller muslimsk är stabila över den senaste tioårsperioden. Beträktade i sin helhet har alltså minoriteterna varken ökat eller minskat. De kristna omfattar cirka 8 procent av befolkningen, de med muslimsk tillhörighet knappt 2 procent och de med varken kristen eller muslimsk tillhörighet knappt 2 procent. Det går emot föreställningar om att mångfalden ökat som en följd av migration till Sverige.

Genom att liknande utveckling vad gäller att delta i gudstjänst går att finna i Sveriges nordiska grannländer kan mönstret ges en historisk förklaring. Att ibland delta i gudstjänst kan ses som en del av religiositeten i länder som dominerats av en luthersk kyrkotradition med nära förankring till statsapparaten. Att inte minoriteterna utanför Svenska kyrkan ökar trots påtaglig migration är inte lika enkelt att förklara utifrån

tidigare undersökningar. Att enkätundersökningar idag inte får in svar från personer som inte kan svenska, inte har en fast bostad eller kontaktinformation kan spela in för de här resultaten. Sverige är dessutom ett land med en stark sekularitetsnorm. De som bor här antas vara icke-religiösa. Det kan inte uteslutas att personer som tillhör en religiös minoritet därför betraktar sin tillhörighet som kulturell (och inte svarar på frågor om religiös tillhörighet) eller väljer att inte delge sin tillhörighet. Alltså att man svarar att man inte tillhör någon religion eftersom det i allmänhet anses vara något som man inte bör tillhöra.

En minoritet står utan religiös tillhörighet

Det religiösa landskapet innehåller mångfald, inte bara på gruppnivå utan också på individnivå. Resultaten i den här rapporten visar att det (särskilt inom vissa grupper) är vanligt att ha flera religionstillhörigheter. Denna överlappning för med sig att vi måste räkna med detta för att komma fram till hur många som inte har en religiös tillhörighet.

När man tar hänsyn till överlappningen mellan religionstillhörigheter framkommer att en av fyra i Sverige är utan religionstillhörighet. Om vi utgår från att det idag bor cirka tio miljoner människor i Sverige motsvarar det cirka 2,5 miljoner personer. Det betyder också att en stor majoritet av de som bor i Sverige har formella band till religion.

Skillnader i det religiösa landskapet

Att det religiösa landskapet kantas av överlappningar får betydelse för hur skillnader mellan religionstillhörigheter kan analyseras. Inom gruppen som tillhör en kyrka i minoritet, exempelvis, besöker sju av tio i kyrklig verksamhet. Inom gruppen som tillhör Svenska kyrkan svarar tre av tio att de besöker kyrklig verksamhet. Eftersom 35 procent av dem som tillhör en kyrka i minoritet också tillhör Svenska kyrkan så bidrar svaren från personer med koppling till minoritetskyrkor till att Svenska kyrkans besöksstatistik inte dalat ännu mer. Alla skillnader och likheter beskrivna mellan religionstillhörigheter behöver ta dessa förhållanden i beaktande.

Överlappningen gör det nödvändigt att tolka skillnader mellan grupper med försiktighet, men följande större skillnader kan ändå lyftas fram:

- De som tillhör en kyrka i minoritet besöker kyrklig verksamhet i högre utsträckning än de andra religiösa grupperna. Tillhöriga Svenska kyrkan, personer med en muslimsk tillhörighet och de med en tillhörighet som varken är muslimsk eller

kristen besöker verksamhet kopplad till sina religioner i ungefär samma utsträckning (tre av tio inom dessa grupper uppger att de besöker organiserad verksamhet).

- Att be till Gud och tro på Gud är vanligare bland dem som tillhör en kyrka i minoritet eller har en muslimsk tillhörighet än det är i övriga grupper.
- Kvinnor har oftare än män en kristen tillhörighet och män har oftare än kvinnor en icke-religiös tillhörighet.
- Kyrkorna i Sverige tenderar att ha äldre tillhöriga. Framför allt jämfört med gruppen som har en muslimsk tillhörighet.
- Varannan person som uppger att de har en muslimsk tillhörighet lever i ett hushåll som tjänar mindre än 300 000 kronor per år. Det är en betydligt större grupp än bland övriga religionstillhörigheter.

Likheter i det religiösa landskapet

Överlappningen mellan religionstillhörigheter minskar skillnader och främjar på samma gång likheter. Några av de mer märkbara likheterna mellan religionstillhörigheterna är följande:

- Ungefär tre av tio som tillhör Svenska kyrkan, har en muslimsk tillhörighet eller en tillhörighet som varken är muslimsk eller kristen besöker verksamhet anordnad av religiösa organisationer.
- Det är ungefär lika vanligt att en kvinna har en muslimsk tillhörighet eller en tillhörighet som varken är muslimsk eller kristen som en man.
- Det finns inga påtagliga skillnader i utbildningsnivå mellan de olika religionstillhörigheterna.

Förändring och konstans, skillnader och likheter: Vad kan det här betyda för framtiden?

Allt färre säger att de har en religiös tillhörighet och den gruppen växer. De flesta i Sverige svarar att de inte tror på Gud eller ber till Gud. Det gör att allt fler saknar egen erfarenhet av religiositet.

Inför framtiden är det relevant att lyfta fram att Svenska kyrkan förlorar medlemmar samtidigt som de andra religionstillhörigheterna är stabila över tid. I förlängningen

innebär denna utveckling att religionstillhörigheterna kommer omfatta mer jämnstora grupper.

De religionstillhörigheter som varken ökar eller minskar kännetecknas i högre utsträckning än Svenska kyrkan av att de som tillhör tror på Gud och ber till Gud. Om grupperna på sikt blir mer jämnstora kommer det att innebära att landskapet ändrar karaktär. Om landskapets vanligaste uttryck nu är att vara medlem i Svenska kyrkan men inte delta i denna kyrkas gudstjänster, tro eller be kan landskapet i framtiden komma att karaktäriseras av tillhörighet till olika religioner inom vilka det är vanligt att de tillhöriga tror och ber.

Sammanhållning i och utanför det religiösa landskapet

Förändring, konstans, skillnader och likheter i det religiösa landskapet kan komma att påverka i vilken mån religion har bäring på den sociala sammanhållningen. I den här rapporten användes två indikatorer på social sammanhållning: allmänmänsklig tillit och känsla av samhörighet med grupper som bedöms ha en annan religion eller kultur än man själv har.

Samband mellan religionstillhörighet och tillit prövades först generellt, genom att hålla samman alla religionstillhörigheter och jämföra med dem som inte har en religionstillhörighet. Då framkom att det är tveksamt om religionstillhörighet skulle bidra till hög tillit. I stället verkar både de som har en religionstillhörighet och de som saknar tillhörighet uttrycka hög tillit i samma utsträckning. Däremot så verkar det som att gruppen med låg tillit är mindre bland dem med en religiös tillhörighet än bland dem utan. Religionstillhörighet kan alltså ses som en form av skydd mot låg tillit som trots detta inte förklarar hög tillit.

Härefter undersöktes samband mellan religionstillhörighet och social sammanhållning i detalj. Hårdraget visade resultaten att kristna grupper känner högre tillit medan minoritetsgrupper känner högre grad av samhörighet med andra som de bedömer är olika dem själva. Möjligtvis kan dessa resultat stå för att de med anknytning till den dominanta kyrkan känner tillit givet rådande förhållanden mellan majoritet och minoriteter. Om det är på detta sätt skulle tilliten kunna förstås som principiell (till exempel som en uppslutning kring mänskliga rättigheter). Resultaten behöver då inte betyda att minoriteterna i praktiken är inkluderade i känslan av tillit.

Tillhöriga minoritetsreligioner, och särskilt minoritetsreligioner utan koppling till kristendom, uttryckte lägre grad av mellanmänsklig tillit än de kristna grupperna. I

gengäld uttryckte dessa minoritetsgrupper överlag att de känner samhörighet med personer och grupper som de bedömer som olika sig själva. Betraktat i sin helhet är alltså minoriteter överlag inkluderande snarare än exkluderande i sitt förhållningssätt till omvärlden. Minoriteterna kan alltså ha en större förståelse och känsla av gemenskap för majoritetsreligion än vad de som tillhör majoritetsreligionen har för minoriteterna. Resultaten kan vara en betydelsefull kontrast till rapportering om enskilda eller små grupper inom minoriteter som uttrycker avståndstagande från majoritetsreligion eller samhället i stort. Dessa personer, om än uppmärksammade, kan stå för en inställning till det gemensamma som inte är representativ för minoritetsgrupperna som helhet.

Tillit och samhörighet: Nya aspekter av mångfaldens förutsättningar?

Ett mål med de resultat och analyser om religiös mångfald som presenterats här var att teckna en relevant och aktuell karta över det religiösa landskapet. Med hjälp av en sådan karta kan vi kasta nytt ljus över mångfaldens förutsättningar.

Såsom kapitel 1 tog upp så har förutsättningarna för religiös mångfald förändrats på ett påtagligt sätt i Sverige. Ett system där kungens religion även skulle vara folkets religion och nationell tillhörighet vävdes samman med religiös tillhörighet har fått ge vika för ett system där religionernas roll för samhällets sammanhållning ses som underordnad gemensamma värderingar. En grund för det nya systemet är principerna om religionsfrihet. De nya förutsättningarna har möjliggjort en större mångfald, inte minst är den relativt stora uppslutningen kring att stå utan religion idag ett uttryck för ett bredare spektra av tillhörigheter.

Det nya systemet gör att religionernas koppling till social sammanhållning kan ta nya uttryck. Borta är den tid där en religion kunde diktera språket för sammanhållning på religiös grund. I stället behöver sammanhållning åstadkommas över religionsgränser, till exempel genom att känna samhörighet med de som utövar religion på ett sätt som skiljer sig från mitt eget. En sådan samhörighet är vanlig bland de som tillhör religiösa minoriteter i Sverige. Det här kan vara ett relevant sätt att bidra till den generella sammanhållningen.

För att den här typen av religionsöverskridande social samhörighet ska kunna vinna mark behöver dess verksamma mekanismer studeras mer ingående. Är det så att den sociala sammanhållningen beror på det som enskilda religioner lär ut om andra? Hur lärs den här kunskapen ut? Sker lärandet genom deltagande i organiserad religion (gudstjänster, andakter, bön eller verksamhet)? Eller, spelar rollen av att befinna sig i

minoritet respektive majoritet in i synen på andra? Erkänns de som betraktas som betydelsefulla, medan personer tillhörande grupper med lite inflytande förbises?

Svaren på dessa frågor kompliceras av att det under kort tid har det blivit vanligt att själv inte be eller delta i organiserad religion. Synen på vad det innebär att be och delta blir därför beroende av hur vi gemensamt talar om de som gör detta. På samma sätt som det kan tänkas att bilder sprungna ur tvärsäkerhet och förakt kan urholka möjligheter till social sammanhållning, kan kanske bilder grundade på ömsesidig tillit och kunskap om andra stärka sammanhållningen.

De nya frågor som resultaten presenterade i den här rapporten lyft fram kan fördjupas och klargöras genom forskning. Frågorna kan förhoppningsvis också utgöra underlag för fördjupade samtal om den religiösa mångfalden utanför forskningens domäner.

Referensförteckning

Författarens förord

- 1 Regler och riktlinjer för samhällsvetenskaplig forskning finns samlade av vetenskapsrådet på följande hemsida tillgänglig den 20190222 via: <http://www.codex.vr.se/index.shtml>

Kartan och landskapet

- 2 För diskussionen om religionens nya synlighet se bland annat Habermas, J (2008) ”Notes on Post-Secular Society”. *New Perspectives Quarterly*. 25(4): 17-29 och Hans Joas (2008) *Do we need Religion? On the Experience of Self-Transcendence*. Boulder, London: Paradigm Publishers. Se särskilt sidorna 105-111. På svenska har diskussionen om religionens nya synlighet diskuterats av Sigurdson, O (2009) *Det postsekulära tillståndet – religion, modernitet, politik*. Göteborg: Glänta produktion
- 3 Religionstillhörigheterna har skapats av svaren på enkätfrågan: ”Tillhör du någon kyrka, religiöst samfund eller religion?” med svarsalternativen ”Svenska kyrkan”, ”Annan kristen kyrka/samfund”, ”jag är muslim” och ”jag tillhör annan religion som varken är kristen eller muslimsk”. Att enkätformuleringen både inbegriper tillhörighet till kyrkor, organisationer och traditioner gör att religionstillhörighet definieras som medlemskap eller identifikation med en religion. Definitionen av religionstillhörighet kan därför beskrivas som bred. Den femte religionstillhörigheten är egentligen en motsatskategori och består av dem som svarat att svaret ”nej” på alla fyra svarsmöjligheterna om religiös tillhörighet. Kortfattat, i figurer och tabeller, kallas denna grupp för ”ingen religion”.
- 4 Perspektivet att religionen försvagas i Sverige är underbyggt av internationella observatörer såsom Norris, P. och R. Inglehart (2004) *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press. Historiska nyanser av fenomenet diskuteras bland annat av A. Bäckström (1999) *När tros- och värderingsbilder förändras: En analys av nattvards- och husförhållningens utveckling i Sundsvallsregionen 1805-1890*. Stockholm: Verbum och mer samtida inställning till religion av Thurffjell, D (2015) *Det gudlösa folket: De postkristna och religionen*. Stockholm: Molin & Sorgenfrei. En diskussion av hur undersökningarna som visat på avancerad sekularisering återfinns i Willander, E (2015) ”Religiositet och sekularisering”, i Lövheim, M och M. Nordin (red) *Sociologiska perspektiv på religion i Sverige*. Malmö: Gleerups.
- 5 En beskrivning av många mindre religiösa grupper i Sverige återfinns i Andersson, D och Å, Sander (2015) *Det mångreligiösa Sverige: Ett landskap i förändring*. Studentlitteratur.
- 6 Kyrkio-Lag och Ordning 1686, §1
- 7 Jarlert, A (2007) ”Vem definierar religion? Från kyrkolagen 1686 till omskärelselagen 2001” sidan 2. Jarlerts essä är publicerad av Lunds universitet.

- 8 Se exempelvis Pleijel, Hilding (1958) *På stugmötenas tid: till 100-årsminnet av konventikelplakatets upphävande*. Stockholm: Evangeliska fosterlandsstiftelsen.
- 9 Regeringsform 1809, §16
- 10 Barn till föräldrar som är medlemmar i Svenska kyrkan kan fortfarande antecknas i avvaktan för dop. För att en sådan anteckning ska göras behöver föräldrarna särskilt fråga om detta. Därför är det ett undantag till regeln om dop som i praktiken omfattar relativt få potentiella medlemmar i Svenska kyrkan.
- 11 Se, lag (1998:1593) om trossamfund
- 12 Se, lag (1998:1593) om trossamfund
- 13 Se, myndigheten för statligt stöd till trossamfunds hemsida: <https://www.myndighetenst.se/om-oss/regelverk/tillämpningsfreskrifter-for-statsbidrag-till-trossamfund.html>
- 14 Se, Weibull, L (2016) ”Svenskarna och världsreligionerna”, i Ohlsson, J., Oscarsson, H. & M. Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborgs universitet: SOM-institutet
- 15 Se, Demker, Marie (2018) ”Oförändrat motstånd mot flyktingmottagning men stärkt hotbild kring religion och svensk kultur”, sidorna 393-405 i Andersson, Ulrika., Carlander, Anders., Lindgren, Elina och Maria Oskarsson (red.) *Sprickorna i fasaden*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- 16 Stora enkätmaterial såsom World Value Survey finns fritt tillgängliga online till exempel via: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>
- 17 Resonemanget är hämtat från Viktor Rundgren (1897) *Statistiska studier rörande Svenska kyrkan*. Örebro: Sten Söderlings boktryckeri.
- 18 Se, Lövgren och Rodhe (1911) *Vår kyrka från början av tjugonde århundrandet: Periodvis skildrad*. Del 1, tiden 1901-1910. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelse samt Dagens Nyheters artikelserie om gudstjänstdeltagande 5 januari-4 februari 1928.
- 19 Dagens Nyheters artikelserie om gudstjänstdeltagande 5 januari-4 februari 1928. , Willander, E. (2014) *What Counts as Religion in Sociology? The Problem of Religiosity in Sociological Methodology*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- 20 Statistiken från 1910 finns tillgänglig via statistiska centralbyråns hemsida: https://www.scb.se/Grupp/Hitta_statistik/Historisk_statistik/_Dokument/SOS/Folkkrakningen_1910_4.pdf
- 21 Svenska kyrkans medlemsstatistik finns tillgänglig via Svenska kyrkans hemsida: <https://www.svenskakyrkan.se/statistik>
- 22 Se, statistiska centralbyråns hemsida: <https://www.scb.se/hitta-statistik/> och särskilt information om utrikes födda: <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/utrikes-fodda/>
- 23 Se sidan 121 i Willander, E. (2014) *What Counts as Religion in Sociology? The Problem of Religiosity in Sociological Methodology*. Uppsala: Uppsala Universitet.

- 24 Undersökningen från 1980-talet redogörs för i Gustafsson, G (1997) *Tro, Samfund och samhälle: Sociologiska perspektiv*. Malmö: Liber. Uppgifterna från 2000 är insamlade av World Value Survey och finns tillgängliga via denna undersöknings hemsida: <http://www.worldvaluessurvey.org>
- 25 För mer information om SST:s statistik se www.myndighetenst.se

Hur utövas religion?

- 26 Se exempelvis Bruce, S (2000) "The Supply-Side of Religion: The Nordic and Baltic States", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 39 (1):32-46 eller Gustafsson, G. (1985) *Religiös förändring i Norden 1930-1980*. Lund: Liber.
- 27 Påståendet att det religiösa landskapet inte förändrar sig är generell och begränsat till observationer baserat på de data som presenteras i kapitlet. Den stabila trenden av tillhöriga religioner som inte har anknytning till kristendom kan dölja stora förändringar i detalj. Till exempel kan grupper inom minoriteten ökat och ersatt andra grupper som blivit mindre.

Hur många tillhör olika religioner?

- 28 Se, lag (1999:932) för stöd till trossamfund
- 29 Gällande den statistik som samlades in år 1976 bör det förtydligas att trossamfunden under denna period inte hade möjlighet att redovisa regelbundna deltagare utan endast sitt medlemsantal. Under senare år (1996 och 2016) hade trossamfunden möjligheten att både redovisa medlemmar och deltagare – vilket gör att siffrorna då också stiger. Vidare var det så 1976 att de muslimska samfundet fick bidrag som varande ett antal lokala församlingar. Något nationellt riksförbund eller samverkansorgan hade ännu inte bildats. För de ortodoxa och österländska kyrkorna gällde i princip samma ordning och 1976 det gavs bidrag till följande kyrkor ortodoxa kyrkor: estnisk-, finsk-, grekisk-, makedonisk-, rysk-, serbisk-, syrisk-ortodoxa samt svenska ortodoxa prostriet och österns assyriska kyrka. I statistiken för år 1976 har siffror från Nederländska protestantiska församlingar (600 personer) samt Franska reformerta församlingar (239 personer) räknats in i den Ungerska protestantiska kyrkans statistik (4 338 personer). Av utrymmesskal har också den inrapporterade statistiken från Svenska frälsningsarmén (2048 personer) räknats in i Svenska missionsförbundets statistik under detta år. 1976 års statistik är hämtad från SST:s arkivs samlingar av myndighetsdokument (Volym: Sveriges Frikyrkosamråds samarbetsnämnd 1976-1977, AI:4). Gällande 1996 års statistik bör det förtydligas att följande islamiska trossamfund vid denna tid ingick i det statsbidragsberättigade samverkansorganet ISR: Förenade Islamiska Föreningar i Sverige (FIFS) Islamiska Kulturcenterunionen i Sverige (IKUS), Sveriges Muslimska Förbund (SMF). Det bör noteras att sammanslagningen av EFK under de första åren (1997-2002) gick under beteckningen Nybygget – kristen samverkan. 1996 års statistik är hämtad från SST:s årsbok 1998. Gällande statistiken för syrisk-ortodoxa kyrkan bör det förtydligas att denna kyrka sedan 1996 är uppdelad i två olika stift med två separata administrationer – som också rapporterar sin statistik var för sig. I tabellen i föreliggande skrift är de sammanslagna av utrymmesskal. 2016 års statistik är hämtad från SST:s Årsbok 2018.

- 30 Gällande 2007 års statistik bör det förtydligas att följande islamiska trossamfund vid denna tid ingick i det statsbidragsberättigade samverkansorganet ISR: Förenade Islamiska Föreningar i Sverige (FIFS) Islamiska Kulturcenterunionen i Sverige (IKUS), Sveriges Muslimska Förbund (SMF), Svenska islamiska församlingarna (SIF) samt Islamiska shiasamfundet (ISS). 2011 hade också Bosniakiska islamiska samfundet inkluderats. Gällande statistiken för syrisk-ortodoxa kyrkan bör det förtydligas att denna kyrka sedan 1996 är uppdelad i två olika stift med två separata administrationer – som också rapporterar sin statistik var för sig. I tabellen i föreliggande skrift är de sammanslagna av utrymmesskäl. Fr.o.m. 2000 var de danska, norska och isländska lutherska kyrkorna i Sverige bidragsberättigade genom SST. Dessa kyrkor är i stor utsträckning ”sjömanskyrkor”. Några statistiska uppgifter från dessa kyrkor redovisades inte åren 2000 – 2014. Statistiken i denna tabell är hämtade SST:s Årsböcker 2009, 2013 och 2018.
- 31 Svenska kyrkans medlemsstatistik finns tillgänglig via Svenska kyrkans hemsida: <https://www.svenskakyrkan.se/statistik>

Vad innebär de olika religionstillhörigheterna?

- 32 Skillnader över tid testades mellan tidsintervallen 2007-2011 jämfört med 2012-2016. Inom gruppen Svenska kyrkan är skillnaderna mellan de besökande och de inte besökande över tid är signifikanta $\chi^2(1, n=20146) = 8.08, p = .0014$. Skillnaderna är inte signifikanta för grupperna kyrka i minoritet $\chi^2(1, n=1895) = 0.47, p < .49$, har en muslimsk tillhörighet $\chi^2(1, n=554) = 0.01, p < .93$ eller annan religionstillhörighet $\chi^2(1, n=336) = 0.40, p < .53$. Såsom för alla chi-två analyser i denna rapport så påverkas resultaten av att grupperna är olika stora till antal.
- 33 Skog, M. ed. (2001) *Det religiösa Sverige: Gudstjänst och andaktsliv under ett veckoslut kring millennieskiftet*. Örebro: Libris.
- 34 Bromander, J. (2005) *Medlem i Svenska kyrkan: en studie kring samtid och framtid*. Stockholm: Verbum.
- 35 Förändringen över tid och skillnaderna mellan bönevanorna är reella för de som tillhör Svenska kyrkan $\chi^2(2, n=19619) = 40.04, p < .001$ och de utan religiös tillhörighet $\chi^2(2, n=6484), 8.88, p = .012$. Inom båda dessa grupper har benägenheten att besöka verksamhet avtagit. Däremot finns inga signifikanta resultat för grupperna kyrka i minoritet $\chi^2(2, n=1841) = 0.16, p = .992$, de med muslimsk tillhörighet $\chi^2(2, n=523) = 2.09, p = .351$ eller annan religion som varken är kristen eller muslimsk $\chi^2(2, n=324) = 0.21, p = .899$. För dessa grupp
- 36 Bromander, J. (2005) *Medlem i Svenska kyrkan: en studie kring samtid och framtid*. Stockholm: Verbum och Bromander, J. & P. Jonsson (2018) *Medlemmar i rörelse. En studie av förändringar i Svenska kyrkans medlemskår*. Uppsala: Svenska kyrkan.
- 37 Willander, E. (2018) ”Bortom den nordiska paradoxen” i Enstedt, D. & K. Plank (red) *Levd Religion: Det heliga i vardagen*. Lund: Nordic Academic Press.

Vem tillhör vilken religion?

- 38 Se, Stark, R. (2002) "Physiology and Faith: Addressing the "Universal" Gender Difference in Religious Commitment", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(3):495-507 eller Voas, D., McAndrew, S. & I. Storm (2013) "Modernization and the gender gap in religiosity: Evidence from cross-national European Surveys", *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. 65: 259-283.
- 39 Hamberg, E. M. (1991) "On Stability and Change in Religious Beliefs, Practice and Attitudes: A Swedish Panel Study", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30 (1):63-80.
- 40 Bruce, S. (2011) *Secularization: In Defense of an Unfashionable Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- 41 Norris, P. & R. Inglehart (2004) *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 42 Inglehart, R. and W. E. Baker (2000) "Modernization, Culture Change and the Persistence of Traditional Values", *American Sociological Review*, 65 (1):19-51.
- 43 För undersökningar om utträde från Svenska kyrkan hänvisas till Bromander, J. (2005) *Medlem i Svenska kyrkan: en studie kring samtid och framtid*. Stockholm: Verbum och Bromander, J. (2011) *Svenska kyrkans medlemmar*. Stockholm: Verbum.
- 44 Bursell, M. (2016) *Kedjor av händelser. En analys av anmälningar av muslimer och förmodade muslimer*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen eller Johansson, E. (2013) Forskning om utsatthet hos förmodade muslimer och islamofobi i Sverige. Stockholm, Diskrimineringsombudsmannen.

Religiös tillhörighet och social sammanhållning

- 45 Taylor, C. (2007) *A Secular Age*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- 46 Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, London, Toronto, Sydney, New Delhi: Simon & Schuster Paperbacks.
- 47 Lundåsen, S. & T. Pettersson (2009) "Att mäta tillit – teori och mätproblem", i Trädgårdh, L. (red) *Tillit i det moderna Sverige*. Stockholm: SNS förlag eller Trädgårdh, L (2013) "Om gapet mellan abstrakt och konkret tolerans", i Lundberg, E. (2013) *Toleransens mekanismer: en antologi*. Stockholm: Forum för levande historia.
- 48 Lamont, M. (2018) "Addressing Recognition Gaps: Destigmatization and the Reduction of Inequality", *American Sociological Review*, 83(3):419-444.
- 49 Holmberg, S. & B. Rothstein (2017) "Trusting Other People". *Journal of Public Affairs*. 17(1-2):1-8 eller Trädgårdh, L. (red) *Tillit i det moderna Sverige*. Stockholm: SNS förlag.

- 50 Lundåsen, S. & T. Pettersson (2009) "Att mäta tillit – teori och mätproblem", i Trädgårdh, L. (red) *Tillit i det moderna Sverige*. Stockholm: SNS förlag eller Trädgårdh, L (2013) "Om gapet mellan abstrakt och konkret tolerans", i Lundberg, E. (2013) *Toleransens mekanismer: en antologi*. Stockholm: Forum för levande historia.
- 51 Holmberg, S. & B. Rothstein (2017) "Trusting Other People". *Journal of Public Affairs*. 17(1-2):1-8 eller Trädgårdh, L. (red) (2009) *Tillit i det moderna Sverige*. Stockholm: SNS förlag.
- 52 Holmberg, S. & B. Rothstein (2018) "Misstroendets lokalisering i högtillitslandet Sverige" i Andersson, Ulrika., Carlander, Anders., Lindgren, Elina och Maria Oskarsson (red.) *Sprickorna i fasaden*. Göteborgs universitet: SOM-institutet eller Holmberg, S. & B. Rothstein (2015) "Hög mellanmänsklig tillit i Sverige – men inte bland alla", i Bergström, A., Johansson, B., Oscarsson, H. & M. Oskarsson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet.
- 53 Weibull, L (2016) "Svenskarna och världsreligionerna", i Ohlsson, J., Oscarsson, H. & M. Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- 54 Holmberg, S. & B. Rothstein (2018) "Misstroendets lokalisering i högtillitslandet Sverige" i Andersson, Ulrika., Carlander, Anders., Lindgren, Elina och Maria Oskarsson (red.) *Sprickorna i fasaden*. Göteborgs universitet: SOM-institutet eller Trädgårdh, L (2013) "Om gapet mellan abstrakt och konkret tolerans", i Lundberg, E. (2013) *Toleransens mekanismer: en antologi*. Stockholm: Forum för levande historia.
- 55 Analysen av skillnader mellan religionstillhörighet baseras på en indelning som skiljer sig något från tidigare kapitel. Istället för att religionstillhörigheterna tillåts överlappa (såsom de gör i verkligheten) så har separata kategorier skapats. Konkret innebär detta att de som både tillhör Svenska kyrkan och en kyrka i minoritet betraktas som en egen grupp som kallas dubbelanslutna. Förändringen av religionstillhörighetsgrupperna motiveras av analysen och de statistiska tester som används.
- 56 Palm, I. (1993) "Frikyrkofolket och ekumeniken", *Tro och tanke*, 83(5):37-88.
- 57 Holmberg, S. & B. Rothstein (2015) "Hög mellanmänsklig tillit i Sverige – men inte bland alla", i Bergström, A., Johansson, B., Oscarsson, H. & M. Oskarsson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet.
- 58 Trädgårdh, L (2013) "Om gapet mellan abstrakt och konkret tolerans", i Lundberg, E. (2013) *Toleransens mekanismer: en antologi*. Stockholm: Forum för levande historia.
- 59 En korrelationsanalys visade på ett medelstarkt, positivt, signifikant samband mellan känsla av samhörighet med någon av en annan kultur och någon med en annan religion: $r = .67$, $n = 3132$, $p < .001$

Metodbilaga

I den här bilagan presenteras relevanta detaljer för de datamaterial som används för rapportens analyser.

RAPPORTENS ANALYSER BYGGER PÅ enkätundersökningar insamlade av SOM-institutet, Göteborgs universitet. Undersökningarna är representativa för Sveriges befolkning. Ett representativt befolkningsurval ligger till grund för vem som besvarat undersökningarna. Undersökningarna har genomförts med hjälp av postala enkäter (pappersenkäter som besvaras med penna). I vissa fall har pappersenkäterna följts upp med en möjlighet att svara via internet. Svarsfrekvensen (andelen av de som valt att svara av alla som fått enkäten) har aldrig understigit 50 procent – vilket i svenska sammanhang är mycket ovanligt. Undersökningarna finns beskrivna på SOM-institutets hemsida: <https://som.gu.se/>.

Tre olika datamängder har använts för analyserna i denna text.

Super-Riks-SOM 1986-2015 samt SOM 2016

I kapitel 2 används datamaterial kallat Super-Riks-SOM 1986-2015 samt den nationella SOM-undersökningen 2016. Super-Riks-SOM 1986-2015 är en longitudinell datamängd framtagen av SOM-institutet genom att information från alla enkätinsamlingar genomförda mellan åren 1986-2015 summerats. Sammanslaget har 93 525 personer deltagit i undersökningarna under de aktuella åren. Datamängden finns, efter förfrågan av till forskningshuvudmannen, tillgänglig vid Svensk nationell datatjänst hemsida: <https://snd.gu.se/sv/catalogue/study/snd0905>. Här finns också information om insamlingsmetodik, enskilda års svarsfrekvens och inkluderade enkätfrågor. Vid tidpunkten för datainsamling för innevarande rapport var Super-Riks-SOM 1986-2015 den senast tillgängliga filen. För att få en samstämmighet med övriga kapitel i denna rapport har information från den nationella SOM-undersökningen år 2016 adderats till den longitudinella filen för analyserna i kapitel 2.

Tre variabler används i kapitel 2. De berör deltagande i gudstjänst/religiöst möte, bön till Gud och tro på Gud. År 2016 bestod den nationella SOM-undersökningen av sammanlagt sex representativa men separata enkätutskick. Av dessa ställdes enkätfrågan

om ”bön till Gud” i alla utskick medan enkätfrågorna om ”gudstjänst/religiöst möte” samt frågan om ”tro på Gud?” ställdes endast i en av de totalt sex utskick. Det här betyder att fler personer haft möjlighet att svara på enkätfrågan om ”bön till Gud” (sammanslagt 9 834 personer varav 336 personer har valt att helt eller delvis inte svara) än enkätfrågorna deltagande i ”gudstjänst/religiöst möte” samt frågan om ”tro på Gud?”. Av de 1650 som besvarat enkätundersökning nummer fem har 43 personer valt att helt eller delvis inte besvara frågan om ”deltagande i gudstjänst/religiöst möte”. På ett motsvarande sätt har 89 personer av totalt 1650 valt att inte svara på frågan om ”tro på Gud”. Det här innebär två saker: (1) de som får enkätfrågorna om ”bön till Gud”, ”deltagande i gudstjänst/religiöst möte” eller ”tro på Gud” tenderar att svara på frågorna och (2) skillnader i antal som svarat beror på om de svarande fått dessa enkätfrågor. Skillnader i antal svarande beror alltså inte på att enkätfrågorna är av känslig karaktär varpå de som svarar på SOM-undersökningarna avböjt att svara.

Religionsdata 2007-2016

I kapitel 3-6 används en longitudinell ansats baserad på SOM-institutets datainsamlingar från år 2007-2016 som konstruerats specifikt för denna rapport. Framledes kallas denna datamängd för Religionsdata 2007-2016. Eftersom denna datamängd skapats specifikt för denna rapport är en mer detaljerad redogörelse för dess innehåll relevant för att forskningsetiska krav på transparens eller klarhet ska uppfyllas.

Tidsperioden 2007-2016 är vald för att undersökningsperioden antas representera en period då den religiösa mångfalden kan antas förändras (för detaljer se diskussionen i kapitel 1 om mångfaldens förutsättningar). Val av tidsperiod beror också på tillgänglighet till data. Startåret – 2007 – markerar det första året då enkätfrågor om religions-tillhörighet började ställas på ett sätt jämförbart med de senaste SOM-undersökningarna. Före 2007 så ställs inte enkätfrågorna på ett sätt som gör det möjligt att urskilja personer med en muslimsk tillhörighet eller en tillhörighet som varken är muslimsk eller kristen. Slutåret – 2016 – markerar det sista år som data fanns tillgängligt när undersökningen genomfördes. Det betyder att tidsperioden utgjorde den senast tillgängliga tio-årsperioden när data valdes.

Grunden för Religionsdata 2007-2016 är svar på enkätfrågan ”Tillhör du någon kyrka, religiöst samfund eller religion?”. De som svarade kunde svara ”Svenska kyrkan”, ”Annan kristen kyrka/samfund”, ”Jag är muslim” och ”religiös förening/samfund som varken är kristen eller muslimsk” via de svarsalternativen ”Nej”, ”Ja, men jag har inte

varit på gudstjänst/möte de senaste 12 månaderna” eller ”Ja, och jag har varit på gudstjänst/möte de senaste 12 månaderna”. Understrykningen av ordet inte var med i enkäten. Uppställningen av enkätfrågan medförde att alla svarande kunde ta ställning till de fyra svaren: ”Svenska kyrkan”, ”Annan kristen kyrka/samfund”, ”Jag är muslim” och ”religiös förening/samfund som varken är kristen eller muslimsk”. Att inte ha en tillhörighet behövde markeras med ett ”nej”. Upplägget gjorde det möjligt att svara att de har flera religiösa tillhörighet (till exempel ”Svenska kyrkan” och ”Annan kristen kyrka/samfund”). Svar på dessa frågor utgör basen för rapportens huvudsakliga jämförelsekategorier:

- Tillhöriga Svenska kyrkan
- Tillhöriga en kyrka som är i minoritet i Sverige
- Personer med muslimsk tillhörighet
- Personer som tillhör en religion som varken är kristen eller muslimsk
- Personer som uppgett att de inte har någon religionstillhörighet

Enkätfrågan ”Tillhör du någon kyrka, religiöst samfund eller religion?” ställs alla år i SOM-undersökningarna 2007 till 2016 men inte i alla separata enkätutskick som genomförs under denna tid. För att ge ett exempel kan SOM-undersökningen för år 2007 nämnas. År 2007 genomfördes SOM-undersökningen med två separata enkätundersökningar (kallade SOMI och SOMII). Både SOMI och SOMII var baserade på representativa urval av Sveriges befolkning. Av dessa två innehöll bara SOMI frågan om religiös tillhörighet. Det medför att resultat från SOMI lades till religionsdata 2007-2016 för år 2007. I tabell nedan, presenteras en översikt över inkluderade data inkluderat i superdatamängden 2007-2016.

Enkätutskick inkluderade i Religionsdata 2007-2016

Undersökning	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
SOM I	X	X	X	X	X	X	X	.	.	.
SOM II	X	X	X	.	.	.
SOM III			X	X	X	X	X	X	.	.
SOM IV								.	.	.
SOM V									X	X
SOM VI										.

Kommentar: Kriteriet för att lägga till ett enkätutskick till datamängden var att enkätfrågan ”Tillhör du någon kyrka, religiöst samfund eller religion?” ställts i utskicket.

Teckenförklaring: x=inkluderat data, . = ej inkluderat data.

Skuggade (rosa) celler markerar att enkätutskicket ej gjordes detta år.

Som framgår av tabellen över enkätutskick inkluderade i religionsdata 2007-2016 varierar antalet utskick som ställt frågan om religionstillhörighet över tid. 2007 och 2008 ställdes enkätfrågan i en av två utskick jämfört med 2011, 2012 och 2013 då enkätfrågan ställdes i tre av tre enkätutskick. Variationen innebär att fler fått frågan om tillhörighet 2011-2013 jämfört med 2007-2008.

Detaljer rörande hur många som besvarat enkätfrågorna presenteras i tabellen över antal och andel svarande i Religionsdata 2007-2016 (nedan). Som framgår av tabellen spänner antal svar per år från drygt 1500 (år 2008) till närmare 5000 (år 2013). De strategier för urval SOM-institutet använt för att välja ut vilka som svarar gör dock att hur många som svarat inte påverkar representativiteten eller möjligheten att generalisera enkätresultaten till befolkningen.

Antal och andel svarande i Religionsdata 2007-2016

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Totalt
Antal svarande	1667	1598	1582	1682	1531	1524	1644	1694	1739	1650	
Svarsfrekvens (%)	61	57	52	59	56	55	52	53	54	52	
Antal svarande			1657	1702	1597	1631	1706				
Svarsfrekvens (%)			55	61	58	58	54				
Antal svarande					1592	1591	1628				
Svarsfrekvens (%)					57	57	52				
Totalt antal svarande	1667	1598	3239	3354	4720	4746	4978	1694	1739	1650	29385
Svarsfrekvens	61	57	54	61	57	57	52	53	54	52	56

Kommentar: Antal svarande motsvarar totalt antal svarande för respektive enkätutskick. Andel svarande (svarsfrekvens i procent) är beräknad utifrån antal personer som erbjudits möjlighet att delta i respektive enkätutskick.

Källa: SOM-undersökningarna 2007-2016.

Att enkätfrågan om religionstillhörighet bara ställts i ett enkätutskick vissa år påverkar hur resultat kan presenteras. I den här rapporten redovisas inte resultat som baseras på färre än tio enkät svar. År 2008 uppgår 2,5 procent av de svarande att de har en muslimsk tillhörighet och 1,2 procent att de har en tillhörighet som varken är muslimsk eller kristen. Resultaten är i linje med år före och efter 2008 men i reella tal motsvarar andelarna 35 respektive 16 personer. Att göra jämförelser inom dessa grupper skulle sannolik leda till att antalet personer i jämförelsekategorierna skulle bli färre än tio. Därför summeras enkätundersökningarna i religionsdata 2007-2016 till fem-årsintervall och ibland redogörs resultat för hela tio-årsperioden.

En fördel med femårsperioderna är att de medför jämnstora undersökningsgrupper. Det beror på att femårsperioden 2007-2011 omfattar nio enkätutskick vilket är lika många som femårsperioden 2012-2016.

I det här sammanhanget har jag valt att kommentera det som är särskilt med konstruktionen av Religionsdata 2007-2016. Religionsdata är baserad på SOM-undersökningarna och metodrapporter från dessa tar upp ämnen som skillnader i svarsbenägenhet mellan män och kvinnor, personer av olika åldrar och mellan stad och landsbygd. För uppdaterad och relevant information om detta rekommenderas SOM-institutets hemsida: <https://som.gu.se/>.

Särskilda analyser genomförda på SOM-undersökningarna 2015-2016

Rapportens sista analytiska kapitel (Religiös tillhörighet och social samhörighet) kompletteras med en analys som bara baseras på SOM-undersökningarna från år 2015 och 2016. Avgränsningen till SOM-undersökningarna från år 2015 och 2016 beror på att i dessa undersökningar ställdes enkätfrågan ”I vilken utsträckning känner du samhörighet med följande grupper i det svenska samhället?” i samma utskick som enkätfrågan om religiös tillhörighet. Analyserna baserade på detta mer begränsade urval (2015-2016) är mer osäkra än de som baseras på ett större urval då jämförelsekategorierna är mindre.

Sveriges religiösa landskap

– samhörighet, tillhörighet och mångfald under 2000-talet

Hur ser religiös praktik och tro ut idag i det svenska samhället?

I denna rapport undersöks den religiösa kartan i Sverige, bland annat med fokus på vilka olika tillhörigheter som finns och hur dessa olika grupper skiljer sig åt ifråga om genus, ålder, utbildning och inkomst. Dessutom analyseras sambandet mellan religion och social sammanhållning.

Rapporten Sveriges religiösa landskap – samhörighet, tillhörighet och mångfald under 2000-talet är författad av Erika Willander som är sociolog verksam vid Uppsala universitet.

